

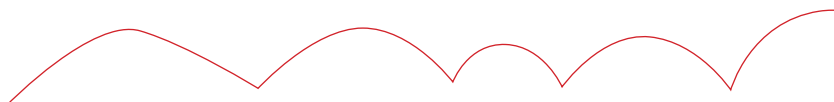
DECA U POKRETU

položaj i programi podrške
i zaštite dece u pokretu
u Republici Srbiji

Deca u pokretu

Položaj i programi podrške i
zaštite dece u pokretu
u Republici Srbiji

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.726-053.2-054.7(497.11)
364-7-053.2-054.7(497.11)

DECA u pokretu : položaj i programi
podrške i zaštite dece u pokretu u Republici
Srbiji / [Aleksandra Galonja ... et al.]. -
Beograd : Udruženje građana za borbu protiv
trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad
ženama - Atina, 2013 (Beograd : Standard 2).
- 248 str. : graf. prikazi, tabele ; 22 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
242-248.

ISBN 978-86-911817-1-0
1. Галоња, Александра, 1975- [аутор]
а) Деца мигранти - Заштита - Србија
COBISS.SR-ID 197099788

Deca u pokretu

Položaj i programi podrške i zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji

Izdavač:

Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama - Atina
Beograd, Čustendilska 28

www.atina.org.rs

office@atina.org.rs

+381 11 32 200 30

Urednica

Marijana Savić

Autori/ autorke

Aleksandra Galonja

Tijana Morača

Maša Avramović

Tommaso Diegoli

Lektura/korektura

Milan Aleksić

Dizajn

wkart

(grafikoni u knjizi su inspirisani Isotype sistemom)

Štampa

Standard 2

Tiraž

500

Beograd, 2013. godina

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe uz obavezno navođenje izvora.

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Evropske unije, Save the Children i Fonda za otvoreno društvo, Srbija. Sadržaj ove publikacije je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije, Save the Children ili Fonda za otvoreno društvo, Srbija.

FOND ZA OTVORENO DRUŠTVO - SRBIJA
FUND FOR AN OPEN SOCIETY - SERBIA

Ovaj projekat finansiran je od strane Evropske unije.

1) UVOD 7

2) METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet i cilj istraživanja	11
Istraživački metod	13
Uzorak istraživanja	16
Proces istraživanja	22
Etička pitanja, zaštita dece i pitanje poverljivosti podataka	25
Ograničenja istraživanja	27

3) MEĐUNARODNI I NACIONALNI OKVIR ZA ZAŠTITU DECE U POKRETU

Međunarodni kontekst	29
Sistem Ujedinjenih nacija	33
Instrumenti Saveta Evrope i Evropske unije	38
Deca u pokretu u Srbiji – zakonodavni i strateški okvir	44
Zakonodavni okvir	45
Strateška dokumenta, akcioni planovi i protokoli	55

4) IZAZOVI U OSTVARIVANJU PRAVA IZ PERSPEKTIVE DECE U POKRETU

Pravo na nediskriminaciju	61
Pravo na najbolji interes deteta	63
Pravo na život, opstanak i razvoj	65
Pravo na participaciju	67

5) FENOMEN DECE U POKRETU

Deca u pokretu u Srbiji – pojam i dimenzije fenomena	
Pojam	71
Dimenzije fenomena	75
Uzroci migracija, karakteristike dece u pokretu i specifični rizici	89

6) DECA U POKRETU GOVORE	100
7) PROGRAMI ZA ZAŠTITU DECE U POKRETU	
Socijalna zaštita	177
Smeštaj i obezbeđivanje osnovnih potreba	184
Uključenost u obrazovni sistem	198
Zdravstvena zaštita	202
Krivičnopravna zaštita i zaštita od nasilja	204
Druge aktivnosti u zaštiti dece	207
8) STUDIJE SLUČAJA	215
9) ZAKLJUČCI I PREPORUKE	237
10) IZVORI	242

1. UVOD

Ova publikacija nastala je u sklopu projekta *Reforma sistema socijalne zaštite po meri deteta* koji je 2012. godine pokrenula međunarodna organizacija Save the Children u saradnji s nacionalnim organizacijama civilnog društva, NVO Atinom i Grupom 484, uz finansijsku podršku Evropske komisije, Fonda za otvoreno društvo u Srbiji i Save the Children Norway.

Inicijativa za izvođenjem projekta motivisana je namerom da se u deci u pokretu u Republici Srbiji omogući ostvarivanje pristupa adekvatnim uslugama sistema socijalne zaštite zasnovanog na pravima deteta, a kao prvi korak u ostvarivanju ovog cilja označeno je utvrđivanje karakteristika dece u pokretu u Republici Srbiji, međunarodnih standarda u ovoj oblasti i procena adekvatnosti i adaptibilnosti postojećeg sistema zaštite na dinamičan fenomen transnacionalnih dimenzija. Analiza će dalje poslužiti kao polazna osnova za usavršavanje sistema zaštite i servisa po meri deteta, imajući u vidu specifičnosti i složenosti položaja dece u pokretu u Srbiji.

Odrednica „deca u pokretu”, iako novijeg datuma, podrazumeva poznati fenomen dece koja migriraju, a koja su prilikom tih migracija izložena posebnim rizicima. To su “deca koja iz različitih razloga, dobrovoljno ili prisilno, u okviru zemlje ili između zemalja, sa ili bez roditelja ili staratelja migriraju, i koju pokret čini potencijalno izloženim rizicima od neadekvatne brige, ekonomske i seksualne eksploatacije, zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja”. Definicija Save the Children imenuje i grupe dece u pokretu: izbeglice, interno raseljenu decu, tražioce azila, iregularne migrante, žrtve trgovine ljudima, decu uključenu u život i/ili rad na ulici, povratnike iz procesa readmisije.

Iako su deca iz svih grupa dece u pokretu izložena različitim rizicima i ranjiva, nisu na isti način tretirana u sistemu zaštite u Srbiji, niti su kao posebna grupa prepoznata od strane praktičara, stručnjaka i donosilaca odluka. Upravo su nedostatak znanja i dokumentovanih iskustava o ovoj grupi dece i neusaglašenost praksi koje se na njih odnose bili povod za istraživanje koje predstavlja prvi pokušaj operacionalizacije odrednice “deca u pokretu” i kontekstualizacije ovog fenomena u Srbiji.

U tom smislu, ovu publikaciju smatramo tek prvim korakom i usmerenjem za buduća istraživanja u ovoj oblasti i dalji razvoj metodoloških okvira za rad sa decom u pokretu u Srbiji. Istraživanje je namenjeno praktičarima i profesionalcima iz različitih sistema angažovanim u oblasti zaštite dece, organizacijama civilnog društva, ali i samim kreatorima javnih politika. Potreba za multisektorskom i interesornom saradnjom u procesu zaštite dece govori u prilog tome da značaj istraživanja mogu da prepoznaju i profesionalci angažovani u drugim sferama socijalne zaštite, specifičnim programima socijalnog uključivanja, kao i oblasti sistemske međusektorske saradnje.

Istraživačke aktivnosti je od septembra do kraja decembra 2012. godine izvodio četvoročlani tim uz pomoć saradnica Aleksandre Nikolić, Aleksandre Stamenković, Nine Stamenković i Miroslave Jelačić. Tijana Morača bila je angažovana na koordinaciji svih istraživačkih aktivnosti i analizi međunarodnog i nacionalnog zakonodavnog i strateškog okvira i pripremi pregleda ove analize u sklopu prva dva poglavlja publikacije koja uključuju opis metodologije istraživanja i normativnog i regulatornog okvira. Aleksandra Galonja je izvodila aktivnosti istraživanja s profesionalcima/kama angažovanim u oblasti zaštite dece u Republici Srbiji i analize sekundarnih podataka i predstavila nalaze u poglavljima koja opisuju fenomen dece u pokretu i dostupne programe u Srbiji. Istraživanja sa decom je izvodila i dečiju perspektivu u sklopu publikacije prenela Maša Avramović, u celini u poglavljima koja opisuju izazove za ostvarivanje prava iz perspektive dece i autentično predočavaju iskustva dece u pokretu. Osim toga, segmenti istraživanja sa decom, uključeni su i u delove publikacije u kojima se obrađuju fenomen i programi namenjeni deci u pokretu. Tommaso Diegoli je izradio pet studija slučaja uključenih u publikaciju. Zajednički rad na analizi rezultata istraživanja je omogućio i formulisanje preporuka usmerenih ka unapređivanju sistema zaštite i pomoći deci u pokretu u Republici Srbiji

*

Kako su znanja i iskustva u radu sa različitim grupama dece u Srbiji u okvirima institucija, ali i u civilnom sektoru, razvijena i sveobuhvatna, istraživanje je za cilj

imalo da ponudi još jedan način za razmatranje i povezivanje različitih politika – migracione, politike socijalne zaštite, politike zaštite ljudskih (a pre svega dečjih) prava i socijalnog uključivanja – ovoga puta iz prizme deteta. Bez saradnica i saradnika iz Projektnog tima – Nevene Milutinović i Gordana Veleva i Savetodavnog odbora – Mitra Đuraškovića, Milene Banović, Svjetlane Oklobdžija, Dijane Malbaša, dr Nevenke Žegarac, Ljubimke Mitrović, Andree Žeravčić i Stevana Popovića, kao i pomoći Ahmeda Pjana iz sarajevskog tima Save the Children, koji su dali značajan doprinos novom sagledavanju situacije u Republici Srbiji, to ne bi bilo moguće.

Zahvaljujemo se i predstavnicima/cama Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila, Centra za integraciju mladih, Grupe 484 i Škole za obrazovanje odraslih „Branko Pešić“ na dragocenoj pomoći u organizaciji i izvođenju istraživačkih aktivnosti sa decom i profesionalcima/kama iz drugih institucija sistema i organizacija civilnog društva koji su svojim viđenjem problema pomogli da na bolji način razumemo poteškoće s kojima se nosimo na putu ka uspostavljanju održivog sistema zaštite dece u pokretu, a entuzijazmom i posvećenošću – da još jednom uvidimo značaj saradnje i međusobne podrške u otklanjanju prepreka na tom putu.

Posebnu zahvalnost dugujemo deci koja su u istraživanju učestvovala i rado sa nama podelila svoja iskustva, potrebe i nade, ali i viđenje sistema zaštite, uključujući njegove kvalitete i nedostatke. Njima najpre i dugujemo da kroz učvršćivanje saradnje, buduća zajednička promišljanja i napore koje ulažemo u poboljšanje rada svake od naših institucija i organizacija, unapređujemo položaj sve dece u pokretu i tako ubuduće garantujemo poštovanje prava i jednakost šansi za sve.

NVO ATINA i autorski tim

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja jesu aktuelne politike i prakse zaštite dece u pokretu u Srbiji, koja iz različitih razloga, dobrovoljno ili prisilno u okviru zemlje ili između zemalja, sa ili bez roditelja ili staratelja migriraju, i koju migracije čine potencijalno izloženim rizicima od neadekvatne brige, ekonomske ili seksualne eksploatacije, zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja.¹

Pojam dece u pokretu obuhvata različite kategorije dece kao što su deca izbeglice, deca interno raseljena usled prirodnih katastrofa ili oružanih sukoba, deca tražioci azila, deca migranti u potrazi za boljim uslovima života, iregularni migranti, deca žrtve trgovine ljudima, deca koja su uključena u život i rad na ulici, deca povratnici iz procesa readmisije.

Cilj istraživanja jeste sticanje uvida i obezbeđivanje boljeg razumevanja fenomena dece u pokretu u Republici Srbiji, identifikovanje i analiza postojećih usluga i praksi, kao i formulisanje preporuka za unapređenje sistema socijalne zaštite kako bi on adekvatno odgovorio na rastuće potrebe za podrškom deci u pokretu i kako bi se obezbedilo ostvarivanje prava ove dece.

Specifični ciljevi istraživanja formulisani su na sledeći način:

1. Izrada analize međunarodnih politika i standarda, kao i nacionalnog normativnog i strateškog okvira u funkciji zaštite dece u pokretu;
2. Povećanje razumevanja fenomena dece u pokretu u Srbiji, njegovih dimenzija i karakteristika dečijih migracija, uključujući uzroke migracija kao i specifične rizike kojima su ova deca izložena;
3. Sticanje uvida u to kako deca u pokretu procenjuju stepen ostvarenosti dečijih prava u kontekstu migracija;

---

¹ Prema definiciji *Save the Children-a*

4. Sticanje uvida u postojeće programe, usluge i uloge profesionalaca/ki uključenih u sistem zaštite dece u pokretu;

5. Formulisanje preporuka za unapređenje sistema zaštite dece za decu u pokretu. Ključne teme istraživanja definisane su u odnosu na ciljeve i obuhvataju: međunarodne standarde u zaštiti dece u pokretu; nacionalni normativni okvir za zaštitu i podršku deci u pokretu; karakteristike fenomena dece u pokretu – nalaze sekundarnog istraživanja, viđenja profesionalaca/ki i dece koja su u procesu migracija; dečije viđenje ostvarenosti prava deteta u Republici Srbiji i postojećih programa podrške i zaštite. U donosu na postavljene ciljeve, i definisane teme, izdvojena su sledeća **istraživačka pitanja**:

● Koji su postojeći međunarodni standardi i instrumenti u zaštiti dece u pokretu?

● Kakav je postojeći nacionalni normativni okvir za zaštitu dece u pokretu?

● Kakva je perspektiva dece u pokretu u pogledu ostvarivanja dečijih prava?

● Kako profesionalci/ke koji rade u oblastima relevantnim za zaštitu dece u pokretu (profesionalci/e koji rade direktno sa decom, kao i oni koji učestvuju u procesu kreiranja politika i donošenja odluka) razumeju i procenjuju fenomen dece u pokretu?

● Kako se fenomen dece u pokretu manifestovao u periodu od 2008. do 2011. godine u Republici Srbiji?

● Kakva je perspektiva dece u pogledu migracija, šta su iskustva dece u pokretu, zašto napuštaju mesto boravka i kako izgleda njihov put, koji su rizici kojima su izložena tokom puta?

● Koji programi i usluge su dostupni deci u pokretu u Republici Srbiji: šta su mandati i programi različitih pružalaca usluga; kakvi su postojeći mehanizmi saradnje između različitih aktera koji učestvuju u zaštiti dece u pokretu; kakva su interna pravila postupanja, prakse i procedure različitih pružalaca usluga i šta su postojeće prepreke za kvalitetnu zaštitu dece u pokretu?

● Kakva su viđenja dece u pokretu po pitanju podrške, programa i usluga koje su im potrebne?

Istraživački metod

Ciljevi i tema istraživanja usloveli su korišćenje kvalitativne metodologije, a u cilju sveobuhvatnog razumevanja značenja i različitih aspekata fenomena dece u pokretu, kao i kvaliteta odnosno nedostataka postojećih programa i praksi namenjenih deci u pokretu u Republici Srbiji. Za ovu svrhu, korišćeni su različiti izvori informacija i tehnike prikupljanja podataka:

- Analiza primarnih i sekundarnih izvora – međunarodnih politika i instrumenata, izveštaja državnih organa, zakonodavnih dokumenata i javnih politika koje se tiču dece u pokretu;
- Polustrukturisani dubinski intervjui i fokus-grupni intervjui sa predstavnicima državnih institucija i organizacija civilnog društva, kako sa profesionalcima/kama direktno angažovanim u radu sa decom, tako i sa onima koji se bave kreiranjem politika i donošenjem odluka u oblasti zaštite dece u pokretu;
- Fokus-grupni i polustrukturisani intervjui sa decom iz najzastupljenijih kategorija dece u pokretu u Srbiji: dece tražilaca azila; dece vraćene po postupku o readmisiji, dece koja migriraju unutar granica Srbije, dece žrtava trgovine ljudima.

U cilju upotpunjavanja nalaza istraživanja, dodatno je izrađeno pet studija slučaja radi ilustrovanja specifičnih situacija u kojima se nalaze deca u pokretu u Republici Srbiji, a koje nije bilo moguće dobiti postojećim metodološkim tehnikama. Studije slučaja dokumentuju kako primere dobre prakse, tako i manjkavosti sistema i značajno doprinose potpunijem sagledavanju nedostataka postojećeg sistema i eventualnih načina za prevazilaženje ovih prepreka.

Priroda dobijenih nalaza obezbeđuje sveobuhvatnu analizu postojećih politika i praksi, upotpunjenu velikim brojem izjava i ličnih viđenja ispitanika, kako profesionalaca/ki, tako i dece koja su učestvovala u istraživanju.

Analiza primarnih i sekundarnih podataka obuhvatila je analizu međunarodnih standarda koji se odnose na zaštitu prava dece uopšte, ali i na pojedine grupe dece u pokretu. Dati su prikazi sistema zaštite Ujedinjenih nacija (UN), kao i regionalnih sistema – Saveta Evrope i Evropske unije (EU). Kako deca u pokretu obuhvataju različite podgrupe dece, posmatrani su standardi koji mogu da se tiču zaštite više podgrupa dece u pokretu – npr. deca koja se kreću bez pratnje odraslih. Dečija prava i standardi dečije zaštite imaju svoje mesto u procesu pridruživanja Evropskoj uniji (EU), a sa druge strane EU je odrednica velikog broja dece koja iz Srbija pokušavaju da odu u neku od zemalja članica, tj. odakle bivaju vraćena. Iz ovih razloga je posebna pažnja data standardima zaštite dece u unutrašnjoj i spoljnoj politici Unije.

Pregled nacionalnog zakonodavnog i strateškog okvira je dat identifikacijom okvira koji obuhvata najveći broj grupa dece u pokretu, tj. koji je najrelevantniji u odnosu na pojedine grupe dece. Tako su obuhvaćena najjopštija akta kojima su definisane vrednosti sistema zaštite dece, zatim zakoni specifično relevantni za oblast zaštite dece u pokretu i ostvarivanja prava (iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, itd), zakoni koji regulišu oblast migracione politike; do zakona koji regulišu krivičnopravnu zaštitu maloletnih lica, značajnih u oblasti zaštite specifičnih grupa dece u pokretu (žrtve nasilja i eksploatacije).

U ovom segmentu istraživanja je takođe puna pažnja posvećena podacima koje su tokom godina prikupile različite institucije i organizacije i koji su objavljeni u formi godišnjih ili višegodišnjih izveštaja, studija, brošura, i slično, ili su bili dostupni na druge načine. To su izveštaji međunarodnih organizacija (UNICEF, UNHCR, IOM, itd) koji se odnose na relevantne trendove - međunarodne i interne migracije, trgovinu ljudima, dečiji rad itd; zatim podaci nacionalnih nadležnih službi i institucija (Republički zavod za socijalnu zaštitu, centri za socijalni rad, ustanove socijalne zaštite, Kancelarije za readmisiju, Komesarijata za izbeglice i migracije, Kancelarije za ljudska i manjinska prava, Prihvatilišta itd), kao i izveštaji i studije domaćih i međunarodnih organizacija koje imaju direktan kontakt sa decom u pokretu i/ ili učestvuju u kreiranju politika za njih (Save the Children, Atina, Beogradski centar za ljudska prava, Grupa 484, Praxis, Centar za prava deteta, Centar za integraciju mladih, Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila itd).

Polustrukturisani dubinski i fokus-grupni intervjui sa predstavnicima državnih institucija i organizacija civilnog društva uključili su ispitanike/ce angažovane u direktnom radu sa decom u pokretu, ali i u procesu kreiranja politika i donošenja odluka u ovoj oblasti. Intervjui su imali za cilj da istraže iskustva, razumevanje i stavove profesionalaca/ki o predmetu istraživanja. Fokus-grupni intervjui su omogućili pružanje osnovnih uvida u fenomen dece u pokretu i sistem podrške za decu u pokretu u Republici Srbiji, dok su dubinski intervjui poslužili sticanju celovitijeg uvida u iskustva i dublje razumevanje pozicije profesionalaca/ki koji rade u oblasti zaštite dece u pokretu. Kako bi se uvideli eventualni trendovi, a imajući u vidu reformske procese i promene zakonodavno-institucionalnog okvira, istraživanje je obuhvatilo period od 2008. do 2011. godine.

Fokus-grupni i polustrukturisani intervjui sa decom u pokretu predstavljaju značajan segment istraživanja koji obezbeđuje potpunije razumevanje fenomena dece u pokretu, dimenzija i karakteristika procesa migracija iz dečije perspektive, kao i viđenja i iskustava dece u vezi sa postojećim programima podrške i izazovima sa kojima se susreću u ostvarivanju svojih prava. Ovakav pristup obezbeđuje dodatnu vrednost istraživanju jer deci otvara prostor da iznesu lična iskustva, sopstveno viđenje problema koji se tiču zaštite dece u pokretu, ali i da predlože potencijalna rešenja, čime dečija perspektiva postaje dostupna profesionalcima koji rade sa decom, kao i donosiocima odluka.

Kada je reč o istraživanju sa decom, dodatna pažnja posvećena je zaštiti dece i njihovih ličnih podataka, kao i obezbeđivanju njihove etičke i smislene participacije o čemu će biti više reči u segmentu o procesu istraživanja.

Uzorak istraživanja

Fokus-grupni intervjui sa profesionalcima

Ukupno su održana 3 fokus-grupna intervjua sa 20 ispitanika/ca iz grupe profesionalaca/ki u sferi pružanja direktne asistencije deci u pokretu, odnosno specifičnim podgrupama dece u pokretu i kreiranja politike u ovoj oblasti i to profesionalcima/kama iz: organizacija civilnog društva, centara za socijalni rad, ustanova socijalne zaštite, zavoda za socijalnu zaštitu, kancelarija i drugih institucija Vlade Republike Srbije, ministarstava i međunarodnih organizacija.

U uzorku je bilo 17 žena i 3 muškarca sa teritorije cele Srbije. Iako je uloženi napor da se postigne rodni balans, imajući u vidu činjenicu da žene čine oko 80% zaposlenih u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne zaštite, rodna relacija ispitanika/ca odgovara zastupljenosti predstavnika/ca oba pola u sistemu. Na kreiranje uzorka uticalo je iskustvo ispitanika/ca u radu na pružanju različitih vidova podrške različitim grupama dece u pokretu, kao i u sferi kreiranja politika. U donjim tabelama dat je pregled strukture uzorka u odnosu na organizacije/institucije ispitanika/ca, njihovu oblast rada i specifičnu ciljnu podgrupu dece u pokretu.

Tabela 1:
Struktura uzorka
u odnosu na
organizacije

ORGANIZACIJE / INSTITUCIJE	UČESTALOST
Centri za socijalni rad	2
Ustanove socijalne zaštite	3
Zavod(i) za socijalnu zaštitu	2
Vladine kancelarije i institucije	2
Ministarstva	4
Organizacije civilnog društva	5
Međunarodne organizacije	2
UKUPNO	20

Tabela 2:
Struktura uzorka
u odnosu na oblast
rada

ORGANIZACIJE / INSTITUCIJE	UČESTALOST
Pružanje direktne asistencije	7
Praćenje rada i izveštavanje	6
Kreiranje politika	7
UKUPNO	20

Tabela 3:
Struktura uzorka u
odnosu na podgrupu
dece u pokretu s kojom
se pretežno radi

ORGANIZACIJE / INSTITUCIJE	UČESTALOST
Deca azilanti	2
Deca izbeglice i raseljena lica	1
Deca povratnici po readmisiji	1
Deca koja žive i rade na ulici	2
Deca žrtve trgovine ljudima	2
Sve navedene grupe dece	12
UKUPNO	20

Dubinski intervjui sa profesionalcima

Ukupno je izvedeno deset dubinskih intervjua s profesionalcima/kama pretežno angažovanim u sferama strateškog planiranja i kreiranja politika. Svrha dubinskih intervjua bila sticanje opšteg uvida u stanje prava dece u pokretu i kapacitete sistema da prepozna i adekvatno prevazilazi prepreke ka uspešnoj, sistematičnoj i održivoj zaštiti dece u pokretu. U donjoj tabeli predstavljena je struktura uzorka u odnosu na organizacije/institucije ispitanika/ca.

Tabela 4:
Struktura uzorka u
odnosu na organizacije/
institucije

ORGANIZACIJE / INSTITUCIJE	UČESTALOST
Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima	1
Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike	1
Ministarstvo unutrašnjih poslova	2
Komesarijat za izbeglice i migracije	1
Organizacije civilnog društva	5
UKUPNO	10

Svi ispitanici/ce imali su iskustva i saznanja o položaju svih podgrupa dece u pokretu, iako su nadležnosti nekih od njih bile vezane za pojedine podgrupe.

Fokus grupe i polustrukturisani intervjui sa decom u pokretu

U istraživanju je učestvovalo ukupno četrdeset dvoje dece, 26 devojčica i 16 dečaka uzrasta od 10 do 18 godina. Najveći broj dece je bio uzrasta između 13 i 16 godina, pri čemu treba napomenuti da nije uvek bilo moguće dobiti informaciju o uzrastu deteta, posebno kada je reč o deci tražiocima azila jer tačan podatak ponekad nisu imali ni profesionalci koji rade direktno sa decom.

Uzorak je formiran tako da obuhvati najzastupljenije kategorije dece u pokretu u Srbiji, pri čemu se u skladu sa predmetom istraživanja vodilo računa da deca budu korisnici sistema socijalne zaštite ili usluga koje obezbeđuju nevladine organizacije. Takođe smo nastojali da uključimo decu koja se nalaze u različitim fazama procesa migracija, pa je, shodno tome, uzorak obuhvatio:

- decu migrante i tražioce azila u Srbiji;
- decu koji su u procesu readmisije vraćena u Srbiju iz zemalja Zapadne Evrope;
- decu uključenu u život i rad na ulici koja su iz unutrašnjosti Srbije migrirala u Beograd;
- decu žrtve trgovine ljudima.

Kada je reč o deci migrantima i tražiocima azila, u istraživanju je učestvovalo dvadeset četvero dece, 17 devojčica i 7 dečaka, od toga je dvadesetoro dece poreklom iz Avganistana, a četvero iz Somalije. U Srbiji je sa porodicom boravilo dvadeset jedno dete. Dvojica dečaka koja su učestvovala u istraživanju migrirala su bez pratnje odraslih, dok je jedna devojčica čekala na spajanje sa porodicom od koje se razdvojila tokom puta. Deca su boravila u Centru za smeštaj azilanata u Bogovađi, osim pomenute devojčice koja je bila smeštena u sigurnoj kući u Novom Sadu.

Kada je reč o deci koja su vraćena u Srbiju iz zemalja Zapadne Evrope u procesu readmisije, u istraživanju je učestvovalo 7 devojčica i 5 dečaka. Sva ova deca žive sa svojim porodicama, pri čemu su dve porodice (odnosno četvero dece) smeštene u neformalnom kolektivnom centru u Resniku nadomak Beograda.

U istraživanju je učestvovalo ukupno petoro dece, četiri dečaka i jedna devojčica, koja su sa svojim porodicama migrirala u Beograd iz unutrašnjosti Srbije. U pitanju su deca romskog porekla koja rade na ulici, a žive sa svojim porodicama u neformalnim naseljima.

Istraživanje je obuhvatilo i devojčicu koja je žrtva trgovine ljudima koja je uključena u program podrške nevladine organizacije Atina.

Pregled strukture uzorka u odnosu na podgrupe i pol dece:

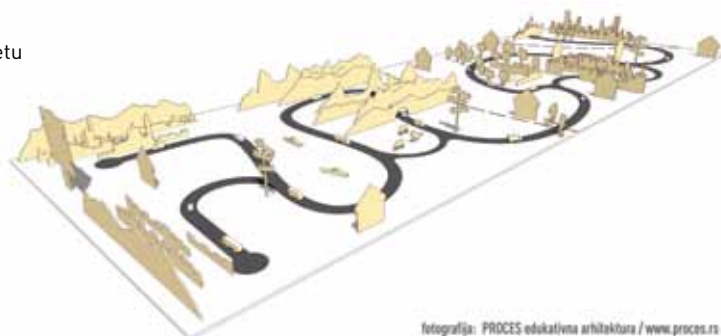
Tabela 5:
Struktura uzorka u odnosu na pol

PODRGRUPA DECE	Broj devojčica	Broj dečaka	Ukupan broj dece
Deca migranti	17	7	24
Deca iz procesa readmisije	7	5	12
Deca uključena u život i/ili rad na ulici	1	4	5
Deca žrtve trgovine ljudima	1	0	1
UKUPNO	26	16	42

U okviru istraživanja ukupno je realizovano 13 fokus grupa na kojima je učestvovalo od troje do osmoro dece. Pet fokus grupa sa decom migrantima organizovano je u Centru za smeštaj azilanata u Bogovađi i u njima je pored istraživača bio angažovan i prevodilac; jedna fokus grupa organizovana je sa decom readmisantima u školi za obrazovanje odraslih Branko Pešić u Beogradu koju ova deca pohađaju, dok je preostalih osam fokus grupa održano u prostorijama nevladine organizacije Atina.

Fokus grupe sa decom organizovane su u formi radionica koje su uključivale različite interaktivne aktivnosti. Za potrebe istraživanja razvijena je trodimenzionalna mapa puta dece u pokretu (Slika 1) koja je korišćena kao polazna osnova u diskusiji sa decom.

Slika 1:
Mapa puta
dece u pokretu

fotografija: PROCES edukativna arhitektura / www.proces.rs

Mapa puta dece u pokretu na simbolički način prikazuje nekoliko ključnih tačaka u procesu migracija – tačku u kojoj počinje putovanje, tačku privremenog boravka i tačku koja označava krajnju destinaciju. Pored toga na mapi su prikazani put, reljef (planine, pustinja, more), kao i granice između država. Deca su imala na raspolaganju i različite materijale – makete zgrada, elemente koji simbolizuju prevozna sredstva, ljude... Koristeći mapu i date elemente deca su na fokus grupama pričala priču o svom putovanju. Tako su makete zgrada, simbolizovale kuću ili školu, graničnu policiju, centar za socijalni rad, centar za smeštaj azilanata – sve one institucije sa kojima su deca u kontaktu tokom migracija, dok su ljudi predstavljali vršnjake, bliske odrasle osobe ili pak profesionalce sa kojima su deca u kontaktu.

Koristeći emotikone deca su na mapi puta označavala sva ona mesta na kojima su (bila) izložena rizicima, kao i ona mesta gde su se osećala sigurno i bezbedno i gde im je (bila) dostupna pomoć i podrška; zatim su ispisivala poruke donosiocima odluka ukazujući na rizike kojima su izložena, kao i predloge kako da se poboljša položaj dece u pokretu i obezbedi ostvarivanje dečijih prava. Deca su od materijala koristila i posebno napravljene razglednice koje su sa različitih mesta na mapi „slala“ važnim osobama koje nisu sa njima, makete kofera u koje su „pakovala“ sve ono što nose na put ili stiču tokom puta, putokaze na kojima su ispisivala svoje želje za budućnost.

Polustrukturisani intervjui su izvedeni sa dvema devojkicama žrtvama trgovine ljudima. U intervjuiima sa decom je kao i u fokus grupama korišćenja opisana *mapa puta dece u pokretu* kao polazna osnova za razgovor.

Studije slučaja

Tokom procesa prikupljanja podataka sa decom, identifikovano je pet studija slučaja koje ilustruju neke od specifičnih situacija u kojima se nalaze deca u pokretu u Republici Srbiji. Studije slučaja dokumentuju, kako primere dobre prakse, tako i manjkavosti sistema i upotpunjuju prikaz stanja ali i sugerišu neke načine za eventualno rešavanja problema.

Studije slučaja obuhvataju pet priča o:

- devojčici iz Avganistana, odvojenoj od porodice, koja je identifikovana kao potencijalna žrtva trgovine ljudima;
- devojčici iz doma za decu bez roditeljskog staranja koja je identifikovana kao žrtva trgovine;
- dečaku od 10 godina koji je uključen u život i rad na ulici;
- devojčici iz Avganistana koja je sa roditeljima migrirala u Srbiju i podnela zahtev za azil;
- troje dece, bratu i dvema sestrama koji su prema sporazumu o readmisiji vraćeni iz Norveške u Srbiju jer tamo nisu dobili azil.

Proces istraživanja

Celokupno istraživanje, počevši od formiranja istraživačkog tima i zaključno sa pisanjem izveštaja trajalo je od polovine septembra 2012. do kraja januara 2013. godine.

U prvoj fazi pripreme, formiran je istraživački tim koji su činili: glavna istraživačica, ekspertkinje za socijalnu politiku i participaciju dece, kao i ekspert za izradu studija slučaja. Tim je zajednički razvio okvir istraživanja, metodologiju i plan sprovođenja. Sastavni deo pripreme, podrazumevao je dodatnu obuku terenskih istraživača koji su bili podrška u procesu pripreme istraživanja. Posebna pažnja posvećena je pripremi istraživanja sa decom i odraslima koji dolaze u kontakt sa decom, obezbeđivanja zaštite dece i njihovih ličnih podataka i pripremanju okruženja koje je prilagođeno deci. Ova faza istraživanja započela je u septembru mesecu, a završena je tokom oktobra 2012. godine.

Proces prikupljanja podataka trajao je od oktobra do novembra 2012. i u ovom periodu su realizovane fokus grupe i intervjui sa profesionalcima i decom, a takođe su i prikupljeni materijali za potrebe izrade studija slučaja. Iako su eksperti radili nezavisno, održavane su redovne konsultacije radi usaglašavanja i proveravanja toka i nalaza istraživanja.

Obrada podataka i pripremanje izveštaja trajalo je od novembra 2012. do januara 2013. godine. Finalni izveštaj koji kompilira nalaze dobijene od svih ispitanika, pripreman je tokom januara 2013. godine.

Analiza primarnih i sekundarnih podataka je najvećim delom obavljena krajem septembra i početkom oktobra 2012. godine. Kasnije je izvršena revizija i dopuna ovog dela istraživanja, dok su tokom priprema, ali i nakon održavanja fokus grupa, neki od podataka dodatno sakupljeni i proveravani, u svetlu informacija dobijenih od profesionalaca. Neusaglašenost metodologija koje se koriste za prikupljanje podataka, kao i nekompatibilnost nalaza iz zvaničnih izveštaja, predstavljali su izazov

koji je zahtevao dodatnu proveru i tumačenje podataka od strane ispitanika koji dolaze iz ovih institucija.

Istraživanje sa profesionalcima je trajalo, u zavisnosti od metoda, od oktobra 2012. do kraja novembra 2012. godine. Trajanje samih fokus-grupnih intervjuva bilo je u opsegu između 110 i 160 minuta i oni su vođeni od strane dve profesionalke angažovane na poslovima facilitacije i istraživanja. Analiza je, inače, rađena na osnovu izveštaja sačinjenog prema transkriptima sa svih triju fokus grupa. Dubinski intervjui su bili nešto kraći, od 60 do 120 minuta, a analiza je takođe formulisana na osnovu transkripata izvedenih intervjuva.

Fokus grupe i polustrukturisani intervjui sa decom u pokretu održani su u periodu od oktobra do kraja novembra 2012. godine. Ukupno je održano 13 fokus grupa sa decom u trajanju od 3 do 4 sata i dva polustrukturisana intervjuva u trajanju od 3 sata. Istraživanje na terenu je realizovao tim od dva istraživača od kojih je jedan bio usmeren na vođenje diskusije sa decom, a drugi na dokumentovanje iskaza dece. Na fokus grupama i intervjuima je bila prisutna i osoba od poverenja, najčešće predstavnik/ca nevladine organizacije koja je angažovana u direktnom radu sa decom koja su učestvovala u istraživanju.

U pripremi fokus grupa i intervjuva uzete su u obzir karakteristike dece, kao i njihova specifična iskustva o kojima su istraživači informisani od strane profesionalaca koji direktno rade sa decom uključenom u istraživanje. Radionice su bile koncipirane tako da početne aktivnosti budu usmerene na uvođenje u temu i uspostavljanje atmosfere poverenja u grupi dece, dok su osetljiva pitanja otvorana u kasnijim aktivnostima i to tek onda kada se oseti da su deca spremna da o njima govore. Deca su na radionici pričala priču o svom putovanju, o tome zašto su napustila mesto boravka, o svakodnevnim iskustvima, rizicima sa kojima se suočavaju, svojim nadama i očekivanjima, o tome kako vide svoje iskustvo migracija. Govorila su o programima zaštite u koje su uključena, o profesionalcima sa kojima su u kontaktu, o tome koliko postojeći programi odgovaraju njihovim potrebama i na koji način bi po njihovom mišljenju ti programi mogli da se unaprede. Istraživači su decu pitali o njihovim ličnim iskustvima, ali i iskustvima druge dece u pokretu,

kako bi im obezbedili priliku da govore i o posebno osetljivim iskustvima koja možda nisu želela otvoreno da podele sa drugima. Analiza podataka rađena je na osnovu izveštaja sa radionica koji su sačinjeni u formi transkripata razgovora sa decom.

Proces prikupljanja podataka od dece pratio je istovremeno i proces dokumentovanja i pripreme **pet studija slučaja** čija je verodostojnost naknadno proverena sa akterima uključenim u istraživanje.

Etička pitanja, zaštita dece i pitanje poverljivosti podataka

U cilju obezbeđivanja smislene i etičke participacije dece, proces pripreme istraživanja sa decom u pokretu obuhvatio je i razvijanje posebnih istraživačkih protokola koji su se odnosili kako na decu, tako i na istraživače i druge učesnike u procesu istraživanja. Razvijena metodologija istraživanja sa decom zasnovana je na principima:

- korišćenja participativnih tehnika istraživanja koje su prilagođene uzrastu i iskustvima dece;
- transparentnosti procesa dečje participacije koji podrazumeva informisanje dece o svrsi i ciljevima istraživanja, njihovoj ulozi, potencijalnom uticaju koji istraživanje može ostvariti na donosiocima odluka; kao i obezbeđivanje povratne informacije deci o efektima njihovog učešća
- ravnopravnosti učešća sve dece u istraživanju bez obzira na njihovu nacionalnost, jezik, pol.
- dobrovoljnosti učešća dece – sva deca učestvuju u istraživanju na dobrovoljnoj bazi i mogu da odustanu od svog učešća u svakom trenutku; obezbeđen je pristanak na učešće u istraživanju kako od dece, kao i njihovih roditelja/staratelja
- pouzdanosti i stručnosti istraživača koji rade sa decom – istraživači su prošli posebnu obuku, poseduju relevantna znanja i veštine, uvažavaju etičke principe rada sa decom, upoznati su i primenjuju Politiku za zaštitu dece organizacije Save the Children
- zaštite dece – tokom procesa istraživanja obezbeđeni su mehanizmi zaštite dece, kao i posebne mere kako bi se osiguralo da učešće u istraživanju decu na bilo koji način ne izlaže riziku

Tokom procesa istraživanja vodili smo se etičkim standardima prakse dečje participacije koje je razvila organizacija *Save the Children*.² U procesu prikupljanja,

---

² *Practical Standards in Child Participation*, International Save the Children Alliance, London, 2005.

obrade i predstavljanja podataka, posebna pažnja posvećena je zaštiti identiteta dece i njihovih ličnih podataka. S druge strane, sve dečije izjave i iskustva u izveštaju istraživanja navođeni su autentično, njihovim jezikom. Deca koja su učestvovala u istraživanju i njihovi roditelji/ staratelji informisani su o ciljevima, procesu i metodologiji istraživanja. Sva deca su pokazala interesovanje i spremnost da učestvuju u istraživanju. Dobrovoljnost učešća i mogućnost da deca odustanu u svakom trenutku tokom istraživanja postavljeni su kao osnovni princip koji je deci bio jasno predočen. Roditelji/staratelji dece koja su odlučila da se uključe u istraživanje potpisali su saglasnost za učešće svoje dece. Ispitivači, prevodioci i partneri iz lokalnih zajednica koji su na bilo koji način dolazili u kontakt sa decom, potpisali su Izjavu o poverljivosti, kao i Politiku o zaštiti dece, čime su se obavezali da čuvaju tajnost podataka i obezbede da sva deca uključena u istraživanje budu zaštićena od svakog oblika nasilja, eksploatacije, zlostavljanja ili zanemarivanja. Kao što je već pomenuto, istraživači koji su direktno radili sa decom prošli su pripremnu obuku sa ciljem da se obezbedi njihovo puno razumevanje uloga i odgovornosti koje imaju u ovom procesu, kao i načina na koje je potrebno osigurati da svako dete u procesu istraživanja bude tretirano sa poštovanjem i uvažavanjem.

Ograničenja istraživanja

Koncept *deca u pokretu*, iako sve prisutniji u globalnim debatama, nema opšteprihvaćenu definiciju i predstavlja relativno nov i neistražen fenomen. U tom smislu, istraživački proces je pratio niz ograničenja koja su, uz kratak rok za sprovođenje aktivnosti i ograničene resurse, uslovila obim i obuhvat istraživanja.

Nedostatak jasnog konceptualnog okvira kada je reč o deci u pokretu značajno je otežao pristup i analizu dobijenih podataka. Postojeća istraživanja, politike i prakse ovu grupu dece najčešće posmatraju iz prizme njihove vulnerabilnosti i potrebe za prevencijom različitih vidova eksploatacije.

Osim toga, nepostojanje posebnog okvira zaštite ove grupe dece i multisektorskog sistema prikupljanja podataka, nameću pitanje uporedivosti dobijenih podataka i pouzdanosti njihove interpretacije. Kako je odsustvo systemske evidencije nažalost karakteristika sistema dečije zaštite u Srbiji, provera i dobijanje posebnih podataka za decu u pokretu može biti predmet posebnog istraživanja. U tom smislu, treba naglasiti da se istraživanje doticalo i drugih sistema, ali je pre svega fokusirano na sistem socijalne zaštite.

Takođe, istraživanje nije obuhvatilo temeljnu analizu faktora vulnerabilnosti dece u pokretu, što svakako ostavlja prostora za dalji rad u oblasti kreiranja okvira za pravovremeno reagovanje na rizične migracije.

Dodatnu poteškoću koja je, opet, uslovljena temom, predstavljala je i činjenica da je do ovih grupa dece teško doći, što je na kraju uslovalo da uzorak bude formiran od one dece koja su bila uključena u programe saradničkih organizacija civilnog društva. Sama činjenica da su *deca u pokretu*, predstavlja dodatni izazov u obezbeđivanju pristupa ovoj deci, naročito u smislu sagledavanja svih faza u procesu migracija.

Konačno, samo istraživanje fokusirano je na obezbeđivanje perspektiva ključnih aktera kada je reč o fenomenu dece u pokretu – dece koja se u trenutku istraživanja nalaze u Srbiji i profesionalaca angažovanih u oblasti zaštite ove dece, dok roditelji, kao ni zajednice u kojima se deca trenutno nalaze ili iz kojih potiču, nisu obuhvaćeni.

3. MEĐUNARODNI I NACIONALNI OKVIR ZA ZAŠTITU DECE U POKRETU

Međunarodni kontekst

Milioni dece u svetu migriraju pod različitim okolnostima – sama ili sa roditeljima i starateljima, dobrovoljno ili prisilno i sa različitim motivima – to može biti potraga za poslom ili obrazovanjem, bežanje od nepovoljnih okolnosti poput konflikata, a sama situacija kretanja ih može dovesti u povećan rizik, pogovoto ukoliko putuju bez pratnje. Sa druge strane, pak, migracije u nekim slučajevima deci mogu pomoći da dođu do novih životnih mogućnosti.

Prema definiciji *Save the Children-a*, „deca u pokretu su ona deca koja iz različitih razloga, dobrovoljno ili prisilno, u okviru zemlje ili između zemalja, sa ili bez roditelja ili staratelja migriraju, i koju pokret čini potencijalno izloženim rizicima od neadekvatne brige, ekonomske i seksualne eksploatacije, zlostavljanja, zanemarivanja, nebrige i nasilja“.¹

Deca u pokretu spadaju u populaciju koja migrira² i smatra se da njihov broj kontinuirano raste, prateći trendove u migracijama odraslih³. Prema podacima Ujedinjenih nacija (UN)⁴, tokom 2010. godine u svetu je bilo preko 214 miliona migranata, od kojih je i dalje većina onih koji migriraju iz zemalja u razvoju u razvijenije zemlje, dok istovremeno raste i broj onih koji migriraju između zemalja u razvoju. Jedan od oblika migracija koji je u porastu jesu migracije iz ruralnih u urbana područja, kao i privremene migracije zarad sezonskih, privremenih poslova. Iako ne postoje sveobuhvatne statistike, sam opis fenomena posebno je značajan za populaciju dece, jer *procene ukazuju da je broj dece zahvaćene internim migracijama značajno veći od broja dece uključene u međunarodne migracije*⁵.

---

¹ *Child Protection Initiative: Taking action against all forms of abuse, neglect, violence and exploitation*, brošura *Save the Children* iz 2010. godine.

² Migracije predstavljaju kretanje osobe ili grupe osoba unutar jedne ili više država, bez obzira na trajanje ili uzroke tog kretanja. Iz: *IOM key migration terms*, www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Migration

³ Daniela Reale, *Away from home - Protecting and supporting children on the move*, *Save the Children UK*, 2008, str. 5.

⁴ UN Population facts, June 2012, http://www.un.org/esa/population/publications/popfacts/popfacts_2012-3_South-South_migration.pdf.

⁵ Daniela Reale, op. cit, str. 5.

Pored ovih vidova migracija koje su uslovljene prvenstveno ekonomskim razlozima, raste i obim migracija uzrokovanih ratovima, konfliktima te drugim političkim okolnostima. Nedavni izveštaj Visokog komesarijata UN za izbeglice (UNHCR)⁶ govori da je u 2011. godini dostignut *rekordan obim prisilnih međunarodnih migracija* i da je broj izbeglica najveći u proteklih jedanaest godina. Širom sveta ukupno je 42,5 miliona ljudi prisilno migriralo – kao izbeglice (15,2 miliona), interno raseljena lica (26,4 miliona) ili u procesu traženja azila (895 000).

U kontekstu dece u pokretu, važno je napomenuti da ova UN agencija procenjuje da deca čine skoro polovinu od 33,9 miliona osoba koje spadaju u njihov opseg rada – izbeglice, tražioci azila, osobe bez državljanstva, kao i povratnici i interno raseljena lica⁷.

U razmatranju kretanja dece dominantne su, zapravo, dve paradigme⁸. Sa jedne strane imamo *analizu migracija* u kojoj se položaj ove dece obično ne razmatra posebno, tj. njihove migracije nisu predmet posebne pažnje u odnosu na migracije odraslih, uprkos činjenici da deca čine znatan deo populacije koja migrira. S tim u vezi ne postoji ni dovoljno razumevanja o specifičnosti motiva i okolnosti, vulnerabilnosti i rezilijentnosti dece u pokretu unutar opšte populacije migranata. Dalje, međunarodna *borba protiv trgovine ljudima*, odnosno krivičnopravni aspekt fenomena trgovine takođe je uticao da se uloga same dece u procesu kretanja zanemari. Ovo je, posledično, dovelo do shvatanja mera borbe protiv trgovine na način da su one primenljive na sve oblike dečijeg kretanja, kao i do tendencije da se svako kretanje *apriori* označava kao negativno i opasno po dobrobit deteta. Ovakvim pojednostavljivanjem zanemareni su, slično kao u slučaju migracija, različiti motivi, razlozi i kontekst dečijeg kretanja, tj. činjenica da se u mnogim slučajevima izloženost dece rizicima od nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja zapravo umanjuje odlaskom od kuće i/ili zajednice u kojoj su živeli, te da ona idu u potragu za boljim ekonomskim i mogućnostima za razvoj i obrazovanje. Imajući sve ovo u

---

⁶ Global Trends, UNHCR, 2011, <http://www.unhcr.rs>

⁷ Na: <http://www.unhcr.org/>

⁸ Daniela Reale, op. cit, str. 3.

vidu, može se reći da dosadašnje migracione politike i sistemi dečije zaštite nisu uspeli da adekvatno odgovore na potrebe dece u pokretu, odnosno na ostvarivanje njihovih prava, uprkos očiglednoj potrebi za tim.

Što se tiče izdvojenih podataka za decu, oni su dostupni za sve podgrupe dece unutar opšte grupe dece u pokretu. Prema procenama Međunarodne organizacije rada (ILO) 1,2 miliona dece godišnje postaje žrtvama trgovine ljudima⁹, dok 215 miliona dece ispod 18 godina radi.¹⁰ Po podacima Fonda za decu ujedinjenih nacija (UNICEF)¹¹, oko 150 miliona dece starosti od 5 do 14 godina uključeno je u dečiji rad. Takođe, u slučaju dece u pokretu poseban rizik predstavlja njihova pravna nevidljivost, koja proizilazi iz nepostojanja bilo kakve registracije po rođenju. UNICEF procenjuje da čak preko trećine novorođene dece u urbanim sredinama ne biva registrovano.¹² Sa druge strane, iako procene govore da se većina dece koja migrira kreće sa svojim roditeljima i porodicama u potrazi za zaposlenjem i boljim mogućnostima, značajan broj dece ipak se kreće i sam.

Izazovi u vezi sa decom koja migriraju bez pratnje odraslih prepoznati su i od strane Evropske unije (EU) i u najvećoj meri se odnose na maloletne tražioce azila koji dolaze iz zemalja van EU ili koja nemaju državljanstvo. Po podacima iz 2008. godine, čak 11 292 zahteva za azil došlo je od maloletnih lica bez pratnje, od kojih je većina bila iz Avganistana, Iraka i pojedinih afričkih zemalja, dok se kao osnovni uzroci navode bežanje od konflikata, siromaštva, diskriminacije, potraga za boljim životnim prilikama, itd.¹³

---

⁹ *Every Child Counts* izveštaj ILO, <http://www.ilo.org>

¹⁰ Facts on Child Labour, ILO, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_126685.pdf

¹¹ *The State of Worlds Children 2011*, UNICEF, str. 33, http://www.unicef.org/sowc2011/pdfs/SOWC-2011-Main-Report_EN_02092011.pdf.

¹² *The State of Worlds Children 2012*, *Children in an Urban World*, str. 3, http://www.unicef.org/sowc2012/pdfs/SOWC%202012-Executive%20Summary_EN_13Mar2012.pdf.

¹³ Ovaj broj se odnosi na 22 zemlje članice u kojima je broj tražilaca 2008. godine povećan za preko 40% u odnosu na 2007. godinu. EU Action Plan on Unaccompanied minors COM (2010) 213 final, p. 2 http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_trafficking_in_human_beings/jl0037_en.htm

S obzirom na kompleksnost problematike i specifičnosti pozicije dece u pokretu u odnosu na odrasle, tretiranje ovog fenomena zahteva jedan sveobuhvatni pristup, intenzivnu i razvijenu transnacionalnu saradnju, kao i analizu različitih aspekata dečije zaštite. Izgradnja sistemskog pristupa zaštiti dece u pokretu, umesto do sada dominantnog razmatranja unutar određenih sektora i oblasti, može se posmatrati kao deo novijih pokušaja uspostavljanja holističkog pristupa dečijoj zaštiti. Jedan od dokumenata koji je uticao na zaokret u shvatanju dečije zaštite svakako je **Svetski izveštaj na osnovu studije UN o nasilju nad decom**¹⁴ iz 2006. godine, koji preporučuje višedimenzionalan i sistemski okvir u ostvarivanju dečijih prava i dečije zaštite.

---

¹⁴ World Report on Violence Against Children, Studija Generalnog sekretara UN, 2006, <http://www.unicef.org/violencestudy/Cover%20World%20Report%20on%20Violence%20against%20Children.pdf>

Sistem Ujedinjenih nacija

Konvencija o pravima deteta (1989)¹⁵ (u daljem tekstu: Konvencija) uz prateći **Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji i Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima** (2000)¹⁶ najrelevantniji je međunarodni dokument u oblasti prava deteta, odnosno on predstavlja osnov međunarodne zaštite prava deteta. Konvencija detetom smatra svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, a definisanje niza građanskih i socijalnih prava dece bazirano je na četiri principa koja su osnov primene Konvencije.

Pravo na nediskriminaciju definisano je članom 2 kojim se države ugovornice obavezuju da obezbede prava utvrđena ovom Konvencijom svakom detetu koje se nalazi pod njihovom jurisdikcijom bez ikakve diskriminacije i bez obzira na pol, jezik, veroispovest, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status deteta, roditelja ili staratelja, itd. U svetlu ovog principa, deca u pokretu uživaju ista prava kao i ostala deca, bez obzira što ona kao takva nisu posebno prepoznata Konvencijom.

Princip najboljeg interesa deteta (čl. 3) odnosi se na sve aktivnosti koje se tiču dece, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne institucije, pravosudni, administrativni organi ili zakonodavna tela. Ovo takođe podrazumeva da se sve institucije, službe ili ustanove odgovorne za brigu, odnosno zaštitu dece prilagode standardima u oblasti sigurnosti, zdravlja, smeštaja itd. Važnost ovog principa se manifestuje u mnogim situacijama u kojima se nalaze deca u pokretu, a kada postoji niz kompleksnih faktora koje treba uzeti u obzir pri donošenju odluke o obezbeđivanju zaštite i omogućavanju dobrobiti deteta.

Nadalje, Konvencija u članu 6 propisuje da deca imaju *pravo na život, rast i razvoj*, odnosno pravo na optimalan razvoj u skladu sa potencijalima svakog pojedinačnog deteta. Pravo na mišljenje i izražavanje mišljenja o svakoj odluci, definisano je članom 12, a dopunjeno pravom na izražavanje (čl. 13), na slobodu mišljenja,

---

¹⁵ Ratifikovana Zakonom o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 15/90 i „Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97.

¹⁶ „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 4/2001.

savesti i veroispovesti (čl. 14), na slobodu udruživanja (čl. 15), na privatnost (čl. 16) i pristup odgovarajućim informacijama (čl. 17); sva ova prava čine korpus *prava na participaciju*, kao četvrti princip i uslov za obezbeđivanje ostalih prava iz Konvencije.

Konvencija takođe definiše i neka prava koja su od posebnog značaja za situaciju dece u pokretu, u prvom redu pravo na zaštitu od fizičkog i mentalnog nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja (čl. 19), svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (čl. 34), na zaštitu od otmice, prodaje i trgovine decom (čl. 35), kao i svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti (čl. 36), te nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (čl. 37). Na državu se takođe odnosi i obaveza koja proističe iz člana 39, a tiče se obezbeđivanja podrške za fizički i psihički oporavak deteta žrtve nasilja, kao i podrške za njegovu reintegraciju u društvo.

Nadalje, za ostvarivanje i dalje regulisanje prava neke od podgrupa dece iz opšte grupe dece u pokretu, značajan je i **Opšti komentar br. 6** (2005)¹⁷ objavljen od strane Komiteta za prava deteta kao odgovor na povećanje broja dece koja putuju bez staratelja iz različitih razloga, uključujući potragu za boljim ekonomskim mogućnostima, konflikte i ratove, trgovinu ljudima, itd. U dokumentu su takođe uočeni i brojni nedostaci u zaštiti ove posebno ranjive grupe dece.

Komentar pre svega pravi razliku između „dece bez pratnje” (*unaccompanied children*) – dece koja su odvojena od oba roditelja i drugih srodnika i koja nisu pod brigom odraslog lica odgovornog za pružanje brige, i „odvojene dece” (*separated children*) – dece koja su odvojena od oba roditelja ili primarnog staraoca. U ovu grupu su međutim uključena deca koja su pod pratnjom drugih odraslih članova porodice. Komentar dalje tumači neke od ključnih odredbi Konvencije u kontekstu ovih dveju grupa dece. Tako se, recimo, obaveze država ugovornica odnose na obezbeđivanje istih prava za svu decu koja se nalaze na teritoriji države bez obzira na njihov imigracioni status, nacionalnost ili državljanstvo.

---

¹⁷ Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside Their Country of Origin, dostupno na www.unhcr.ch.

Pored suzdržavanja od merā koje krše prava, predviđene su i pozitivne obaveze države da obezbedi zaštitu i pomoć deci bez pratnje i deci odvojenoj od roditelja ili primarnih staratelja, uključujući i mere rane identifikacije.

Primena principa *nediskriminacije* pored zabrane diskriminacije, podrazumeva i poseban tretman u odnosu na razlike u godinama i polu, dok se mere koje uključuju policijski nadzor mogu koristiti samo ograničeno, i to ne na grupnoj osnovi.

Princip *najboljeg interesa deteta* primenjuje se tokom svih faza kretanja dece i podrazumeva jasno utvrđivanje identiteta deteta i njegovih specifičnih potreba od strane profesionalaca i u bezbednom okruženju, zatim određivanje staraoca i pravnog zastupnika ukoliko se dete dalje upućuje na administrativne i pravne procedure.

Kako su deca bez pratnje i odvojena deca lišena porodične sredine, ona imaju *pravo na posebnu zaštitu i pomoć države* (čl. 20 Konvencije). Pod tim se podrazumeva i obezbeđivanje različitih vrsta smeštaja, pri čemu važe generalne smernice da dete ne treba lišavati slobode, da promene smeštaja treba da budu ograničene, da srodnici treba da borave zajedno, da je potrebna redovna poseta i supervizija od strane profesionalaca, itd.

Što se tiče *prava na obrazovanje*, odredbe Konvencije se takođe nediskriminativno primenjuju – u skladu sa članovima 28, 29, 30 i 32 deca bez pratnje i odvojena deca imaju pravo na pristup obrazovanju i to u svim fazama svog kretanja i bez obzira na trenutni pravni status. Komitet izdvaja pravo na očuvanje kuturnog identiteta i jezika, kao i obavezu obrazovnih ustanova da izdaju ovoj deci potrebna dokumenta, posebno tokom pripreme za preseljenje.

Pri ostvarivanju prava na *najviši ostvarivi zdravstveni standard* (čl. 24), uvažavaju se specifične okolnosti i ranjivost ovih grupa dece kao što je razdvajanje od porodice, trauma i gubitak, iskustvo nasilja, stresa i konflikta, te rodno zasnovanog nasilja. Član 39 posebno prepoznaje da su potrebne posebne mere za oporavak i reintegraciju dece žrtava zanemarivanja, zlostavljanja, mučenja, kažnjavanja i ponižavajućeg postupanja, što se često odnosi na decu bez pratnje i odvojenu decu.

Komitet naglašava da obaveze država ugovornica mogu postati i šire, u skladu sa razvojnim karakterom samih standarda, kao i da ovi standardi ne mogu umanjiti postojeće standarde zaštite ljudskih prava. Valja naglasiti da su države ugovornice jednako pozvane da primene sve relevantne aspekte ovog Komentara i kada se radi o deci bez pratnje i odvojenoj deci koja se kreću unutar granica jedne države.

Sa obzirom na problem primene UN konvencija u nacionalnim zakonodavstvima, od posebnog je značaja činjenica da je krajem 2011. godine usvojen **Fakultativni protokol o postupku po pritužbi**¹⁸, a u cilju što efikasnije primene Konvencije. Ovaj protokol treba da omogući deci, tj. njihovim predstavnicima koji tvrde da su dečija prava prekršena, da iznesu pritužbu Komitetu za prava deteta, ukoliko su prethodno iscrpljeni domaći pravni lekovi; deca se time izjadnačavaju sa ostalim nosiocima prava koji mogu da podnose žalbe pred međunarodnom institucijom.

Konvencija o pravima deteta deo je šireg međunarodnog sistema zaštite ljudskih prava koji su utemeljeni **Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima** iz 1948. godine i pratećim **Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima** i **Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**¹⁹ iz 1966. godine, koji svi sadrže standarde zaštite, poput garancije poštovanja dostojanstva ličnosti i zabrane diskriminacije u uživanju i zaštiti prava. Konvencija takođe objedinjuje i konsoliduje odredbe i nekih drugih UN konvencija koje su osnov zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, a mogu se koristiti i radi zaštite prava određenih podgrupa dece u pokretu²⁰.

Osim UN konvencija, u međunarodnom sistemu zaštite postoji i niz drugih dokumenata, smernica i principa koji se odnose na određene podgrupe dece u pokretu.

---

¹⁸ Srbija je potpisala, ali još uvek nije ratifikovala Protokol.

¹⁹ Srbija je potpisala, ali još uvek nije ratifikovala Protokol.

²⁰ To su između ostalih Konvencija o statusu izbeglica (1951) i prateći Protokol o statusu izbeglica (1967), Konvencija o statusu lica bez državljanstva (1954), Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961), Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965), Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979), Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka (1984), Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, posebno ženama i decom (2000).

Tako je UNHCR usvojio **Politiku za decu izbeglice**²¹ 1993. godine, a u skladu sa njom i dokument **Deca izbeglice: Smernice za zaštitu i brigu** 1994. godine²². Sledeće godine uspostavljena je **Multiresorna radna grupa za decu bez pratnje i odvojenju decu**, koja je okupila predstavnike vodećih organizacija iz oblasti dečije zaštite i razvila dokument **Međugencijska vodeća načela o deci bez pratnje i razdvojenoj deci**²³.

Od novijih dokumenata koji mogu biti od uticaja za uspostavljanje standarda zaštite za decu u pokretu značajne su **Smernice za alternativnu brigu o deci**²⁴ koje je Generalna skupština UN-a usvojila 2010. godine, a tiču se principa obezbeđivanja nege za decu bez roditeljskog staranja ili dece koja su u riziku da bez njega ostanu. Smernice naglašavaju obavezu države da obezbedi monitoring alternativnog smeštaja, kao i adekvatnu negu za posebno ranjive grupe dece: napuštenu decu, decu koja žive i rade na ulici, razdvojenu i decu bez pratnje, decu tražioca azila, itd.

Ovaj trend praćen je pojačanom saradnjom na međunarodnom planu i povezivanjem različitih aktera – tako je 2011. godine osnovana **Globalna radna grupa za decu u pokretu**²⁵, sa namerom da se promoviše jedan sveobuhvatni pristup ovoj temi u javnim politikama, obezbedi koordinacija i poveća vidljivost problematike dece u pokretu. Grupu čini nekoliko UN agencija (UNICEF, UNHCR, IOM) i međunarodnih organizacija, a ona radi uz podršku **Specijalnog izvestioca UN-a za trgovinu decom, dečiju prostituciju i dečiju pornografiju**.

---

²¹ *Policy on Refugee Children*, UNHCR 1993, EC/SCP/82.

²² *Refugee Children: Guidelines on Protection and Care*, UNHCR, 1994.

²³ *Inter Agency Guiding Principles*, dostupno na http://www.unicef.org/violencestudy/pdf/IAG_UASCs.pdf.

²⁴ *Guidelines for the Alternative Care of Children*, Rezolucija 64/142.

²⁵ <http://www.gmfc.org/en/newsroom/gmc-press-releases-and-news/1107-un-special-rapporteur-najat-mjid-attends-children-on-the-move-working-group-meeting-in-geneva>

Instrumenti Saveta Evrope i Evropske unije

Evropska socijalna povelja²⁶ kao krovni dokument Saveta Evrope koji se odnosi na socijalna i ekonomska prava (usvojen 1961, revidiran 1996. godine), predviđa da deca i mladi imaju pravo na posebnu zaštitu od fizičkih i moralnih rizika kojima su izloženi (čl. 7), na zaštitu od zapostavljanja, nasilja i iskorišćavanja, kao i na posebnu pomoć ukoliko su lišeni porodične podrške (čl. 17).

Jedan od osnovnih koraka u normiranju oblasti dečije zaštite na nivou Saveta Evrope, svakako je **Evropska konvencija o vršenju dečijih prava** (1996, stupila na snagu 2000. godine)²⁷ koja se prevashodno odnosi na porodične odnose i roditeljske odgovornosti, ali države mogu da je primene i u drugim slučajevima²⁸. Ova Konvencija ima za cilj da obezbedi lakše ostvarivanje prava informisanjem i učestvovanjem dece u pravosudnim postupcima koji se na njih odnose, kao što su pravo na izražavanje stavova, na informisanost o mogućim posledicama odluka, imenovanje predstavnika itd.

Savet Evrope usvojio je i Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima²⁹ kojom se posebno ukazuje na potrebu zaštite žrtava ispod 18 godina i koja sadrži specifične odredbe koje se odnose na decu žrtve trgovine.

Ova Konvencija i Povelja poslužile su kao polazište za **Konvenciju o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja**, koju je izradio komitet eksperata Saveta Evrope i koja je potpisana 2007. godine³⁰. Pored Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, ovo je jedini

---

²⁶ Zakon o potvrđivanju revidirane Evropske socijalne povelje, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 42/2009.

²⁷ Srbija je potpisala Konvenciju 2009, ali je nije ratifikovala. Tekst Konvencije dostupan na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=160&CL=ENG>.

²⁸ *Explanatory Report* <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/160.htm>.

²⁹ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 19/2009.

³⁰ Srbija je ratifikovala 2010. godine i donela Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog nasilja, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 1/2010

međunarodni instrument koji se odnosi na seksualno nasilje nad decom³¹. Dva osnovna cilja Konvencije su prevencija i borba protiv seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja dece i zaštita prava dece žrtava, a predviđene su i konkretne obaveze, kako u nacionalnom kontekstu, tako i u međunarodne saradnje.

Kada je prevencija u pitanju, za profesionalce koji rade sa decom u svim sektorima značajno je da budu informisani i imaju odgovarajuća znanja kako bi mogli da deluju preventivno i uspešno identifikuju decu žrtve seksualnog zlostavljanja, uz istovremeno adekvatno upoznavanje dece sa ovom temom. U domenu zaštite, obavezu država ugovornica predstavlja obezbeđivanje programa podrške namenjenih deci i srodnicima, kao i osnivanje SOS linije za savetodovnu pomoć. Službe koje su u kontaktu sa detetom žrtvom i potencijalnom žrtvom dužne su da obaveste nadležni organ za zaštitu.

U skladu sa principom zaštite najboljeg interesa deteta i izbegavanja retraumatizacije, tokom istražnog i krivičnog postupka potrebno je da se zaštitite privatnost i sigurnost, da žrtve budu informisane o svojim pravima, da okolnosti u kojima se komunikacija obavlja budu prilagođene detetu, kao i da se detetu obezbedi pratnja pravnog zastupnika ili odrasle osobe koju je ono samo izabralo.

U EU načela i odgovornosti u oblasti prava deteta i dečije zaštite proizlaze iz šireg sistema zaštite ljudskih prava, koji se intenzivnije razvija tek od devedesetih godina XX veka. **Povelja o osnovnim pravima EU (2000)**³² prvi je dokument koji sveobuhvatno definiše garantovana politička i socijalna prava, čime je dat politički mandat za delovanje Unije u ovoj sferi. Prava deteta posebno su prepoznata u članu 24, uključujući pravo na zaštitu i negu neophodnu za dobrobit deteta, pravo na izražavanje mišljenja, kao i obavezu prvenstvenog značaja najboljeg interesa deteta, a u skladu sa UN Konvencijom.

Povelja je deo **Lisabonskog ugovora (2007)**³³, koji u članu 3 eksplicitno prepoznaje promociju dečijih prava kao cilj unutrašnjih i spoljnih poslova Unije. Ova načela su prevedena u specifične prioritete i posebna dokumenta koja se odnose na pitanja dečije zaštite unutar EU i u trećim zemljama.

---

³¹ *Explanatory report*, www.conventions.coe.int

³² EU Charter on Fundamental Rights (2000/C 364/01).

³³ Lisabonski ugovor 2007/C 306/01

Osnova za zaštitu i promociju prava deteta u unutrašnjoj i spoljnoj politici EU postavljena je Saopštenjem Evropske komisije iz 2006. godine **Prema EU Strategiji za prava deteta**³⁴. Ovim Saopštenjem predviđa se razvoj dugoročne strategije EU u odnosu na prava deteta i dečiju zaštitu, osnaživanje kapaciteta institucija Evropske unije da se bave pravima deteta i uključivanje različitih aktera u ovaj proces. Predviđa se umrežavanje i formalna zastupljenost dece u aktivnostima koje se odnose na zadovoljavanje njihovih potreba, kao i indikatori ostvarenosti dečijih prava i praćenja uticaja na položaj dece.

Pitanje dečijih prava od tada postaje predmet većeg interesovanja, pogotovo u oblasti spoljne politike Unije³⁵. Osnov ove politike u oblasti ljudskih prava definisan je dokumentom pod nazivom **EU Smernice o ljudskim pravima**³⁶. Iako nisu pravno obavezujuće, ove smernice jednoglasno usvaja Savet Evropske unije i u tom smislu one predstavljaju politički signal prioriteta EU, ali i vodič za unapređenje ljudskih prava van Unije. U skladu sa tim, okvir za odnos EU prema zaštiti i promociji dečijih prava u zemljama koje nisu članice posebno je definisan **EU smernicama za promociju i zaštitu prava deteta (2007)**³⁷. Smernice naglašavaju političku posvećenost dečijim pravima u spoljnoj politici Unije i njenu operacionalizaciju korišćenjem različitih instrumenata: političkog dijaloga, saopštenja, bilateralne i multilateralne saradnje. Posebna polja angažmana EU u spoljnoj politici kada su deca u pitanju su : usmeravanje trećih država da usvoje i implementiraju međunarodne norme i standarde uz saradnju sa međunarodnim sistemom zaštite; podizanje nacionalnih kapaciteta za zaštitu dečijih prava; unapređenje struktura i procedura za monitoring, realokaciju resursa tako da se odnose posebno na dečiju zaštitu; kao i usaglašavanje i unošenje potrebnih izmena u nacionalno zakonovstvo i potrebne reforme pravosuđa i efikasne mere protiv kršenja dečijih prava.

---

³⁴ Towards an EU Strategy on the Rights of the Child COM (2006) 367.

³⁵ Vandenhoe, Wouter. *Children's Rights in EU External Action: Beyond Charity and Protection, Beyond Instrumentalization and Conditionality*, str. 478.

³⁶ *EU Human Rights guidelines*, dostupni na http://eeas.europa.eu/human_rights/guidelines/index_en.htm

³⁷ *EU guidelines on the Promotion and Protection of the Rights of the Child*, dostupno na http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC8308123ENC.pdf

U spoljašnjoj politici Unije promocija dečijih prava i odgovor na osnovne potrebe dece dodatno su naglašeni i u Saopštenju „**A Special Place for Children in EU External Action**“ (2008)³⁸. Ovo Saopštenje Komisije je u vezi sa ciljevima EU Smernica i u njemu se predviđa promocija i zaštita prava deteta korišćenjem dostupnih instrumenata u spoljnoj politici Unije u različitim oblastima: u razvojnoj saradnji, trgovinskoj razmeni, političkom dijalogu i humanitarnoj pomoći. Kao pitanja koja zahtevaju hitno rešavanje, a tiču se dece u situacijama krize, izdvojena su ona koja se odnose na decu bez pratnje, na decu povezanu sa oružanim snagama i obrazovanje u vanrednim okolnostima.

EU Agenda za prava deteta (2011)³⁹ podvlači posvećenost institucija EU i zemalja članica promociji i zaštiti dečijih prava u svim relevantnim javnim politikama. Prvenstvo najboljeg interesa deteta treba da, u skladu sa Konvencijom o pravima deteta i Poveljom o osnovnim pravima EU, bude uključeno u izradu, implementaciju i monitoring svih politika koje utiču na decu. Agenda se odnosi na niz oblasti, kako unutar država članica (pravosuđe, zaštita od nasilja, zaštita dece koja se nalaze u rizičnim situacijama), tako i u njihovim spoljnim politikama. Ovde se takođe prepoznaje i potreba za izgradnjom sveobuhvatnog okvira za zaštitu dece izložene seksualnoj eksploataciji i trgovini, dece koja traže azil, dece iz trećih zemalja koja dolaze bez pratnje u EU, dece koja su odbegla odnosno nestala.

Politika Unije prema određenim podgrupama dece u pokretu dodatno je definisana **Akcionim planom o maloletnim licima bez pratnje** (2010)⁴⁰, za period 2010–2014. godine. Uprkos postojanju instrumenata koji se tiču azila, imigracije i trgovine ljudima, porast broja dece koja bez pratnje dolaze u EU zahtevao je bolju koordinaciju između zemalja porekla, tranzita i odredišta⁴¹. Polazeći od principa najboljeg interesa deteta, Plan definiše problem nedostatka podataka o ovoj deci, kao i tri polja intervencije – prevenciju, prijem i trajna rešenja za ovu decu.

---

³⁸ A Special Place for Children in EU External Action, COM (2008) 55 final.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0055:FIN:EN:PDF>

³⁹ EU Agenda for the Rights of the Child, COM (2011) 60 final http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf.

⁴⁰ EU Action Plan on Unaccompanied Minors, COM (2010)213 final.

⁴¹ Jedan od identifikovanih aktuelnih problema koji Akcioni plan prepoznaje, tiče se obezbeđivanja zastupnika u graničnim područjima

Prevenција se prevashodno odnosi na delovanje i saradnju sa državama porekla i obuhvata nekoliko pravaca delovanja. Migracije, a pogotovo migracije maloletnika bez pratnje treba da budu predmet razvojne saradnje u ključnim oblastima smanjenja siromaštva, obrazovanja, zdravlja, rada, ljudskih prava. Nadalje, prepoznaje se važnost informisanja, obrazovanja i podizanja svesti o rizicima koje koje nosi iregularna migracija u EU u zemljama porekla i tranzita. Na kraju, Plan kao mere prevencije identifikuje i razvoj sveobuhvatnih sistema dečije zaštite, kao i razvoj sistema registracije dece koji omogućava da ona steknu pravni subjektivitet kroz instrumente međunarodne saradnje.

Plan takođe propisuje dalji razvoj standarda koji se tiču prijema maloletnih lica u državama članicama EU, a pre svega usaglašavanje standarda koje se odnose na decu iz različitih podgrupa – tražioce azila, izbeglice, iregularne migrante i žrtve trgovine ljudima, kao i regulisanje slučajeva koji su u graničnim i tranzitnim zonama. Kada se identifikuje maloletno lice bez pratnje, primarna je njegova zaštita i obezbeđivanje adekvatnog smeštaja, kao i postavljanje staratelja. Pri prijemu je prepoznata još i ključna važnost procene godina deteta, jer od toga zavisi dalja zaštita i ostvarivanje njegovih prava. Konačno, završni deo Plana kao trajna rešenja u skladu sa interesima deteta identifikuje povratak ili reintegraciju u zemlji porekla, dobijanje statusa međunarodne zaštite ili nekog drugog statusa koji će omogućiti maloletnom licu uspešnu integraciju ili ponovno nastanjenje. Odluka o budućnosti deteta u svakom slučaju ne treba da traje duže od 6 meseci i mora da uzme u obzir mogućnost ponovnog spajanja sa porodicom, ali i procenu prilika i mogućnosti koje dete ima u zemlji porekla/ tranzita.

Pored pomenutih regionalnih i međunarodnih standarda, za status i zaštitu određenih podgrupa dece u pokretu važni su i različiti međudržavni sporazumi i mehanizmi saradnje u EU, te u drugim regionima. Kroz definisanje odnosa između zemalja porekla, tranzita i odredišta u tokovima međunarodnih migracija, oni između ostalog određuju i tretman regularnih i iregularnih migranata, uključujući i decu. Jedan od primera jeste **Uredba Saveta Dablin II**⁴² kojom se uspostavljaju

---

⁴² Uredba (EC) br. 343/2003 Saveta, dostupna na: http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/l33153_en.htm.

kriterijumi za utvrđivanje odgovornosti država članica u razmatranju zahteva za azil koji su podneti u EU od strane državljana trećih zemalja. Ovom Uredbom uspostavljen je princip da je samo jedna zemlja članica odgovorna za razmatranje zahteva za azil, kako bi se izbeglo slanje tražioca iz jedne u drugu zemlju, a kako bi se u isto vreme onemogućilo podnošenje većeg broja prijava za azil od strane jedne osobe. Tu su zatim usaglašeni **bilateralni i jedinstveni sporazumi o readmisiji** kojima se reguliše readmisija državljana trećih zemalja koji borave bez dozvole u EU. Vodeći principi za implementaciju u ovoj oblasti, usvojeni su 1995. godine.

Evidentno je da usled globalnih dešavanja i razvoja sistema zaštite ljudskih prava, pitanja dečije zaštite takođe postaju sve preciznije uređena. Ovo je posebno uočljiv trend u Evropskoj uniji u poslednjih deset godina – tretman i položaj vulnerabilnih grupa dece (uključujući i decu koja se kreću i bivaju izložena rizicima) ubrzano postaju oblasti regulisanja unutrašnje i spoljne politike. Ipak, kada su u pitanju deca u pokretu, čini se da je potrebno dodatno unapređivati međunarodne mehanizme koordinacije i informisanja između zemalja porekla, tranzita i odredišta, pogotovo imajući u vidu značaj sistemskih i koordinisanih akcija država u svim fazama obezbeđivanja zaštite i pristupa pravima – za utvrđivanje identiteta, pronalaženje roditelja i srodnika i utvrđivanje najboljih opcija u interesu deteta. Važnost razvijanja transnacionalnih mehanizama saradnje naglašena je u nakim od aktuelnih preporuka⁴³ za unapređenje zaštite dece u pokretu. Pored usmeravanja intervencija na zaštitu dece koja se nalaze u najrizičnijim oblicima migracija i povećanje njihovog pristupa uslugama, napore je potrebno uložiti u povećanje rezilijentnosti dece na rizike od nasilja, eksploatacije, zlostavljanja i zanemarivanja tokom puta, uz delovanje na nepovoljne okolnosti i uzroke koji su doveli do samog rizičnog kretanja. Deci koja stignu do željene destinacije takođe je potrebna dodatna podrška, kako u prilagođavanju na novu sredinu, tako i u procesu donošenja odluka o vlastitoj budućnosti.

---

⁴³ *Save the Children* između ostalog predlaže izradu Globalne studije o merama međunarodne saradnje kao koraka ka uspostavljanju sveobuhvatnog okvira za zaštitu dece u pokretu. Više na <http://resourcecentre.savethechildren.se/node/6665>.

Deca u pokretu u Srbiji – zakonodavni i strateški okvir

Političke i ekonomske promene devedesetih godina prošlog veka, ratovi, dugotrajno siromaštvo, permanentno stanje krize, zakasnela i spora transformacija društva, kao i dešavanja u zemljama u okruženju, uticali su da se poveća broj dece u Srbiji koja su posebno ugrožena i zanemarivana, a često i zlostavljana i eksploatisana. Jedna od posledica navedenih dešavanja oličena je i u novom fenomenu dece koja pod različitim nepovoljnim okolnostima menjaju svoje mesto prebivališta, čime bivaju izložena različitim rizicima. Ovaj trend takođe je praćen i promenama u globalnim migracionim tendencijama i politikama, učestalijom pojavom grupa dece iz trećih zemalja kojima je potrebna dodatna i specifična zaštita, a to je sve uticalo da Srbija zauzme novo mesto u opštim migracionim tokovima.

Deca u pokretu nisu prepoznata kao posebna grupa u zakonodavnom, strateškom i institucionalnom okviru u Republici Srbiji, što nije neuobičajeno s obzirom da, kako je već napred pokazano, to nije slučaj ni u širem međunarodnom kontekstu. Sa druge strane, veći broj zakonodavnih i strateških nacionalnih dokumenata ima značaj za ovu oblast, te shodno tome utiče kako na položaj tako i na ostvarivanje prava ove grupe dece.

Zakonodavni okvir

Srbija je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta i time se obavezala da će poštovati prava i preduzeti mere za njihovo ostvarivanje i zaštitu. Međutim, kako bi se obezbedila njena puna primena, neophodno je donošenje novih, odnosno usaglašavanje postojećih zakona⁴⁴. Tako, na primer, iako su osnovni principi Konvencije donekle obuhvaćeni i mogu se izvesti iz određenih članova Ustava, smatra se da bi budući Zakon o deci trebalo da proklamuje i detaljnije odredi sadržaj ovih principa Konvencije⁴⁵.

Za primenu i analizu ostvarivanja prava deteta, u Srbiji je relevantno preko osamdeset zakona⁴⁶. Kako još uvek nije donet Zakon o deci, prava i standardi dečije zaštite, samim tim i dece u pokretu, proističu iz niza drugih zakona iz oblasti porodičnopravne, krivičnopravne ili socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstva, regulisanja prelaza državne granice itd. Nažalost, neki od ključnih zakonskih dokumenata ne prepoznaju posebno decu u kontekstu migracija i izloženosti rizicima. Sledi pregled zakonodavnog okvira koji može biti od značaja za zaštitu dece u pokretu, tj. određenih grupa ove dece, te za specifične situacije i faze tokom kretanja. Regulatorna je prikazana od najopštijih akata kojima se definišu vrednosti sistema, pa i sistema zaštite dece (i dece u pokretu), kao što su Ustav Republike Srbije i krovni Zakon o zabrani diskriminacije; preko zakona specifično relevantnih za oblast zaštite dece u pokretu i ostvarivanja prava (Zakon o socijalnoj zaštiti, Porodični zakon, Zakon o prebivalištu i boravištu građana, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja); i zakona koji regulišu oblast migracione politike i posebno su važni za razmatranje situacije dece migranata (Zakon o strancima, Zakon o azilu, Zakon o izbeglicama, Zakon o potvrđivanju sporazuma Republike Srbije i Evropske unije o readmisiji lica koja nezakonito borave i Zakon o zaštiti državne granice); do zakona koji regulišu krivičnopravnu zaštitu maloletnih lica, značajnih u oblasti zaštite specifičnih grupa dece žrtava nasilja i eksploatacije u grupi dece u pokretu (Krivični zakon, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica).

---

⁴⁴ *Analiza zakonodavstva RS s aspekta prava deteta*, Centar za prava deteta, 2011. godine, str. 4.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 9.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 5.

Ustav Republike Srbije⁴⁷ iz 2006. godine prvi je Ustav Srbije koji govori o pravima deteta i garantuje niz pojedinačnih prava. Tako svako dete ima pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu i na zaštitu od svakog iskorišćavanja ili zloupotrebe (čl. 64). Posebna zaštita obezbeđuje se deci bez roditeljskog staranja, a deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zaposlena niti, ako su mlađa od 18 godina, mogu raditi na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral (čl. 66). Pored toga, propisano je i pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda kada je ne ostvaruju na drugi način (čl. 68), a isto tako i pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje (čl. 71). Takođe, u kontekstu pravičnog suđenja, garantuje se pravo na besplatne uluge prevodioca, ako strana ne govori ili ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi, a radi zaštite interesa maloletnika, javnost se može isključiti tokom postupka pred sudom (čl. 32).

Zakon o zabrani diskriminacije⁴⁸ određuje načelo jednakosti za sve bez obzira na lična svojstva, koje je opšte obavezujuće (čl. 4). Po članu 22 svako dete, odnosno maloletnik/ca ima jednaka prava i zaštitu u porodici, društvu i državi, bez obzira na njegova/njena ili lična svojstva roditelja, staratelja i članova porodice..., što podrazumeva zabranu diskriminacije na osnovu zdravstvenog stanja, rođenja u vanbračnoj zajednici, pola itd. Ovaj zakon takođe prepoznaje ropstvo, trgovinu ljudima i njihovo propagiranje kao teške oblike diskriminacije.

Zakon o socijalnoj zaštiti⁴⁹ kao neke od ciljeva socijalne zaštite prepoznaje ostvarivanje minimalne materijalne sigurnosti i nezavisnosti pojedinca i porodice, otklanjanje posledica socijalne isključenosti i predupređivanje zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije. Pravo na socijalnu zaštitu imaju pojedinci i porodice koje su u stanju potrebe, a ono se ostvaruje kroz usluge socijalne zaštite i materijalnu pomoć. Pored državljana Srbije, korisnici mogu biti i strani državljani, kao i osobe bez državljanstva.

Maloletna lica su korisnici onda kada su im usled životnih okolnosti ugroženi zdravlje, bezbednost i razvoj. To su posebno situacije odsustva roditeljskog stara-

---

⁴⁷ Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 98/06.

⁴⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS“, br. 22/2009.

⁴⁹ Zakon o socijalnoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2011.

nja ili rizika od gubitka roditeljskog staranja; nemogućnost roditelja da se o maloletnom licu staraju bez dodatne podrške; sukoba maloletnog lica sa roditeljima, starateljem i zajednicom; zloupotrebe alkohola i droga; opasnosti da će postati žrtva ili ako jeste žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije; ako je žrtva trgovine ljudima; ako je strani državljanin odnosno lice bez državljanstva, bez pratnje i druge situacije u kojima se javlja potreba za zaštitom.

O specifičnim uslugama socijalne zaštite više reči biće u narednim poglavljima.

Porodični zakon⁵⁰ jeste osnovni zakon kojim se utvrđuju odnosi između dece, roditelja i staratelja, bilo da su u pitanju srodnici ili ne, kao i generalni odnos države prema detetu. Tako je prema članu 6, st. 1 svako dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta. Stav 2 formuliše obavezu države da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te od svake vrste eksploatacije, a stav 6 da detetu bez roditeljskog staranja obezbedi zaštitu u porodičnoj sredini uvek kada je to moguće.

Majka, dete i porodica uživaju posebnu zaštitu države. Pravo na poštovanje porodičnog života je opšte. Zakon zabranjuje zloupotrebu roditeljskog prava i nasilje u porodici, te propisuje da svako ima pravo na zaštitu od nasilja u porodici. Roditelji imaju pravo, ali i obavezu da vode računa o detetu. Ne smeju podvrgavati dete ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju dostojanstvo i dužni su da dete štite od takvih postupaka drugih lica.

Dete koje je napunilo 10 godina ima pravo da se izjasni o sudskom i upravnom postupku u okviru kog se odlučuje o njegovim pravima, kao i da se obrati sudu pod okolnostima povoljnim za njega/nju, u prisustvu staratelja i lica koje samo odabere.

---

⁵⁰ Porodični zakon, „Sl. glasnik RS”, br. 18/2005 i 72/2011.

Za zaštitu jedne od podgrupa dece u pokretu – dece žrtava trgovine ljudima (pri-nude na brak), posebno je značajna odredba koja propisuje da brak ne može sklo-piti lice čija volja nije slobodna i da je rušljiv ako ga je sklopilo maloletno lice bez dozvole suda, ukoliko je supružnik pristao na brak pod prinudom ili pretnjom, silom ili ukoliko je pristao pod zabludom o ličnosti drugog supružnika (čl. 37, 38, 39).

Član 12 prepoznaje *centar za socijalni rad* kao vršioca poslova zaštite porodice, pomoći porodici i starateljstva, dok nadzor nad radom organa starateljstva vrši ministarstvo nadležno za porodičnu zaštitu (čl. 14).

Tužba za zaštitu prava deteta može biti podneta od strane deteta, roditelja deteta, javnog tužioca i organa starateljstva. Sve dečije, zdravstvene i obrazovne ustanove i ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani imaju pravo i dužnost da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta (čl. 263).

Zakon o prebivalištu i boravištu građana⁵¹ donosi mogućnost utvrđivanja prebi-vališta rešenjem nadležnog organa na adresi stalnog boravka, prebivališta bračnog ili vanbračnog partnera, roditelja, ustanove u koju je lice smešteno ili centra za socijalni rad na području na kom se nalazi.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti⁵² propisuje prava i obaveze pacijenata, uključujući zdravstvenu zaštitu stranaca. Društvena briga za zdravlje ostvaruje se između osta-log i zdravstvenom zaštitom socijalno ugroženog stanovništva u koje spadaju i lica romske nacionalnosti koja nemaju stalno prebivalište, deca do navršenih 18 godina života, zatim lica koja su žrtve nasilja u porodici i žrtve trgovine ljudima (čl. 11). Kao opšti interes u zdravstvenoj zaštiti, ovaj zakon prepoznaje i hitnu medicinsku pomoć osobama nepoznatog prebivališta, kao i drugim licima koja pravo na hitnu medicinsku pomoć ne ostvaruju na drugačiji način u skladu sa zakonom (čl. 18). Načelo pravičnosti podrazumeva zabranu diskriminacije u pružanju zdravstvenih usluga (čl. 20).

---

⁵¹ Zakon o prebivalištu i boravištu građana, „Sl. glasnik RS”, br. 87/2011.

⁵² Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Sl. glasnik RS”, br. 107/2005, 72/2009 - dr. zakon, 88/2010, 99/2010 i 57/2011.

Kao ljudsko pravo i vrednost određuje se da svako dete do 18 godina ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite (čl. 25). Dete koje je sposobno za rasuđivanje i navršilo je 15 godina ima pravo da vrši uvid u svoju dokumentaciju i da daje pristanak ne medicinsku meru (čl. 35, čl. 36).

Strani državljani i lica bez državljanstva, uključujući i ona lica koja privremeno borave ili prolaze preko teritorije zemlje, imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, uključujući hitnu medicinsku pomoć (čl. 238, čl. 240).

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁵³ u članu 3 opisuje opšte principe uz koje se obrazovanje i vaspitanje ostvaruju. Za razumevanje analize koja je sastavni deo publikacije, najvažniji imenovani principi su: jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije, jednake mogućnosti za obrazovanje i vaspitanje na svim nivoima i vrstama obrazovanja i vaspitanja, efikasna saradnja sa porodicom uključivanjem roditelja, odnosno staratelja radi uspešnog ostvarivanja postavljenih ciljeva obrazovanja i vaspitanja, raznovrsni oblici saradnje sa lokalnom zajednicom i širom društvenom sredinom kako bi se postigao pun sklad između individualnog i društvenog interesa u obrazovanju i vaspitanju, i drugo.

Poseban značaj, u svetlu ostvarivanja prava na obrazovanje dece u pokretu u Republici Srbiji imaju odredbe člana 6 prema kojima strani državljani i lica bez državljanstva imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije.

Zakon o strancima⁵⁴ uređuje uslove za ulazak, kretanje i boravak stranaca i delovanje organa državne uprave u vezi sa tim (čl. 1).

Za potrebe analize dostupnosti i kvaliteta usluga koje se u Srbiji pružaju različitim grupama dece u pokretu, važne su odredbe članova 49 i 52 kojim se uređuju uslovi za boravak u Prihvatilištu za strance. Prihvatilište je namenjeno onima kojima nije dozvoljen ulazak ili kojima je izrečeno proterivanje ili udaljenje iz zemlje, ali ih nije moguće tako udaljiti, kojima nije utvrđen identitet i koji ne poseduju put-

---

⁵³ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, "Sl. glasnik RS", br. 72/2009 i 52/2011.

⁵⁴ Zakon o strancima, "Sl. glasnik RS", br. 97/2008.

nu ispravu, kao i drugima kojima je određen boravak pod pojačanim policijskim nadzorom. Strancu koji ima zdravstvene ili druge posebne potrebe, obezbeđuje se drugi odgovarajući smeštaj.

Što se tiče maloletnih stranaca, zakon im se obraća članom 52 koji reguliše njihov smeštaj u prihvatilište te učešće organa starateljstva u tome, i zabranjuje vraćanje u zemlju porekla ili treću zemlju koja je spremna da prihvati maloletno lice dok se ne obezbedi odgovarajući prijem. Dalje, maloletnici, deca odvojena od roditelja ili staratelja, u postupku prinudnog udaljenja moraju se tretirati kao lica sa posebnim potrebama i prema njima se mora postupati naročito obazrivo imajući u vidu specifičnost situacije u kojoj se nalaze.

Po prvi put se pažnja zakonodavca usmerava na pitanje stranaca — žrtava trgovine ljudima, odnosno na pitanje njihovog ostanka na teritoriji Republike Srbije kao i obezbeđenja osnovnih životnih potreba. Naime, strancu koji je žrtva trgovine ljudima odobriće se privremeni boravak u Srbiji, a ukoliko nema dovoljno sredstava za izdržavanje, obezbediće mu se odgovarajući smeštaj, ishrana i osnovni životni uslovi (čl. 28 st. 4). Međutim, da bi došlo do realizacije ovakvog vida zaštite, potrebno je da ona bude opravdana interesima vođenja krivičnog postupka za delo trgovine ljudima⁵⁵.

Zakonom je uređeno da se na lica bez državljanstva primenjuju odredbe UN Konvencija o statusu lica bez državljanstva (1954)⁵⁶, ako je to za njih povoljnije. Prema Konvenciji mogu biti regulisane administrativna pomoć, javna pomoć, socijalno osiguranje, javno obrazovanje.

Zakonom o azilu⁵⁷ potencijalno su obuhvaćene različite kategorije dece u pokretu i zbog toga, kao i zbog preciznijeg definisanje procedura koje nudi, ovaj zakon se može smatrati visoko relevantnim za ostvarivanje prava dece u pokretu. U zakonu su, između ostalih, definisani pojmovi azil, postupak azila, lice koje traži azil, izbeglica.

---

⁵⁵ Galonja, A., Jovanović, S., *Zaštita žrtava i prevencija trgovine ljudima*, Zajednički program UNHCR, UNODC i IOM za borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji, Beograd, 2011, str. 21–22.

⁵⁶ Konvencija o statusu lica bez državljanstva – UNHCR, 2011. 8 Oct. 2012, <http://www.unhcr.org/media/54ConventionStatelessnessSerbian.pdf>

⁵⁷ Zakon o azilu, „Sl. glasnik RS”, br. 109/2007.

Članom 15 uređuje se primena načela brige o licima sa posebnim potrebama: u postupku azila vodiće se računa o specifičnoj situaciji lica sa posebnim potrebama među kojima su maloletnici, deca odvojena od roditelja ili staratelja, samohrani roditelji sa maloletnom decom, lica koja su između ostalog bila izložena teškim oblicima psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja.

Definisano je i posebno načelo zastupanja maloletnika bez pratnje i poslovno nesposobnih lica koja nemaju zakonskog zastupnika. Njima organ starateljstva pre podnošenja zahteva za azil određuje staratelja koji će biti prisutan u procesu saslušanja (čl. 16). Maloletnik bez pratnje ovim zakonom se definiše kao stranac koji nije napunio 18 godina i koji pri ulasku u Srbiju nema ili je izgubio pratnju roditelja ili staratelja.

S obzirom na fokus istraživanja predstavljenog u ovoj publikaciji, od značaja su zakonske odredbe koje se tiču formiranja specifičnih institucija i ustanova, kao što su Kancelarija za azil, Komisija za azil i Centar za azil (lice koje traži azil ima pravo da tokom postupka, ukoliko je potrebno, boravi u centrima za azil u kojima se obezbeđuju odeća, hrana, novčana pomoć i drugo).

Što se tiče postupka azila, stranac može usmenim ili pismenim putem da izrazi nameru da traži azil pred ovlašćenim službenikom Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), koja se evidentira, a on biva upućen na Kancelariju za azil, odnosno u Centar za azil. U članu 25 navedeno je da će se pre podnošenja zahteva za azil stranac poučiti o njegovim/njenim pravima i obavezama, a posebno o pravu na boravak, besplatne usluge prevodioca, pravnu pomoć i pravo na pristup UNHCR-u.

Lice koje traži azil i lice kome je odobren azil ima pravo na zdravstvenu zaštitu stranaca, pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje i pravo na socijalnu pomoć. Spajanje porodice je pravo lica kojima je priznato utočište, supsidijarna zaštita i privremena zaštita, a u skladu sa propisima.

Zakon o izbeglicama⁵⁸ definiše izbeglice kao lica koja su „usled događaja od 1991. do 1998. godine izbegla ili prognana iz bivših jugoslovenskih republika na teritoriju Republike Srbije, a ne mogu ili zbog straha od progona ili diskriminacije ne žele da se vrate na teritoriju sa koje su izbegla, uključujući i lica koja su se opredelila za integraciju“ (čl. 1). Sam zakon se u većoj meri odnosi na proces integracije, što je i očekivano, s obzirom na period koji je protekao od poslednjeg zakonom priznatog progona (1998). Zakon ne precizira posebne norme za decu u situaciji izbeglištva, osim obezbeđivanja maloletnim licima bez roditeljskog staranja smeštaj u ustanovi socijalne zaštite, drugog oblika socijalne zaštite, kao i porodici, shodno odgovarajućem rešenju centra za socijalni rad (čl. 8).

Zakon o potvrđivanju sporazuma Republike Srbije i Evropske unije o readmisiji lica koja nezakonito borave⁵⁹ predstavlja potvrdu istoimenog Sporazuma iz 2007. godine. Zakon i Sporazum se odnose na lica koja ne ispunjavaju uslove da ulaze, borave ili budu nastanjeni na teritoriji zemalja članica i Srbije, a bilateralni protokoli o readmisiji su preduslov za ovaj generalni protokol sa EU. Sva lica koja su u takvom statusu treba da budu prihvaćena u Srbiju bez daljih formalnosti, a na osnovu ovog dokumenta koji sadrži i modele formulara koji prate lica u readmisiji. Srbija je i destinacija readmisije lica koja su unutar SFRJ imala boravište u Srbiji. Postupak počinje izdavanjem zahteva za readmisiju koji, između ostalog, sadrži podatke o licu, fotografiju, izjavu o potrebnoj zdravstvenoj nezi i drugoj vrsti zaštite. Sam čin vraćanja lica po propisu dešava se u roku od 3 meseca, sa mogućnošću produženja od stane države molilje. Detalji transfera se dogovaraju unapred, a prevoz može biti vazdušni i kopneni.

Zakon o zaštiti državne granice⁶⁰ nema posebnih odredbi koje se odnose na decu. U njemu nisu naglašene specifične procedure koje bi se primenjivale na dete ili maloletno lice pri prelasku granice.

---

⁵⁸ Zakon o izbeglicama, „Sl. glasnik RS“, br. 18/92, „Sl. list SRJ“, br. 42/2002 - odluka SUS i „Sl. glasnik RS“, br. 30/2010.

⁵⁹ Zakon o potvrđivanju sporazuma Republike Srbije i Evropske unije o readmisiji lica koja nezakonito borave, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori“, br. 103/2007.

⁶⁰ Zakon o zaštiti državne granice, „Sl. glasnik RS“, br. 97/2008.

Krivični zakonik⁶¹ prepoznaje trgovinu ljudima u članu 388 kao vrbovanje, prevoz, prebacivanje, predaju, prodaju, kupovinu, posredovanje u prodaji, sakrivanje ili držanje drugog lica u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, vršenja krivičnih dela, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, uspostavljanja ropskog ili njemu sličnog odnosa, radi oduzimanja organa ili dela tela ili radi korišćenja u oružanim sukobima. Radnja izvršenja dela je vrbovanje, prevoz, prebacivanje, predaja, prodaja, kupovina, posredovanje u prodaji, sakrivanje ili držanje drugog lica i to na jedan od sledećih načina: silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi. *Potpuna i sa međunarodnim standardima usklađena zaštita maloletnih lica obezbeđena je i u slučaju kada se prema njima primenjuje neka od radnji koje predstavljaju radnje izvršenja krivičnog dela trgovine ljudima, a nije primenjen neki od relevantnih načina izvršenja (sila, pretnja, obmana i sl.)*⁶².

Trgovina decom radi usvojenja definisana je članom 389 kao kupovina, prodaja, predaja, oduzimanje, usvojenje, posredovanje, obezbeđivanje smeštaja prevoza, predaja ili prikrivanje lica do 16 godina radi usvojenja protivnog važećim propisima.

Stavljanje lica u ropski ili sličan odnos, kupovina, prodaja i predaja drugom licu, posredovanje u tome, podsticanje drugog da proda svoju slobodu, slobodu lica koje izdržava ili o kojem se stara je prema članu 390 krivično delo zasnivanja ropskog odnosa i prema maloletnom licu kažnjava se zatvorom od pet do petnaest godina. Ovim zakonom inkriminisan je i prevoz maloletnog lica u ropskom odnosu ili sličnom odnosu iz jedne zemlje u drugu.

Zakon o maloletnim izvršiocima kriminalnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁶³ određuje postupak kada su u pitanju maloletnici kao izvršioци ili oštećeni krivičnim delom. Propisane su posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u kriminalnim delima od strane punoletnih lica poput podvođenja i omogućavanja vršenja polnog odnosa, posredovanja u vršenju prostitucije, trгови-

---

⁶¹ Krivični zakonik, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009 i 111/2009.

⁶² Galonja, A., Jovanović, S., op. cit., str. 16.

⁶³ Zakon o maloletnim izvršiocima kriminalnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005.

ne ljudima, trgovine decom radi usvojenja, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu. Uključeni u proces – advokati, javni tužioci, istražne sudije, sudije u veću, specijalizovani službenici organa unutrašnjih poslova, moraju imati stečena znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. U saslušanje maloletnog lica mogu biti uključeni psiholog, pedagog ili drugo stručno lice u cilju izbegavanja štetnih posledica po maloletnika. Može se obezbediti saslušanje u njegovom/njenom stanu ili posebnim prostorijama, posredstvom stručnog lica, bez drugih učesnika procesa.

Strateška dokumenta, akcioni planovi i protokoli

Nacionalni plan akcije za decu⁶⁴ (2004, u daljem tekstu: NPA) predstavlja krovni dokument kojim je Vlada Srbije definisala politiku zemlje prema deci u cilju zaštite i unapređivanja njihovih prava do 2015. godine u okviru sedam prioriternih oblasti – smanjenje siromaštva, kvalitetno obrazovanje za svu decu, bolje zdravlje za svu decu, unapređenje položaja i prava dece ometene u razvoju, zaštita dece bez roditeljskog staranja, zaštita dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja i jačanje kapaciteta zemlje za rešavanje problema dece.

U planu se ističe da problemi vezani za siromaštvo pogađaju veliki deo populacije dece, te da „osujećenje kvaliteta života” takođe utiče na kršenje brojnih prava. U kontekstu dece u pokretu značajno je da NPA pored dece iz porodica u kojima se siromaštvo, pa i izloženost rizicima transgeneracijski prenosi (posebno romske porodice), prepoznaje i „novo“ siromaštvo kome su, na primer, izložene porodice izbeglih i raseljenih lica. Specifični ciljevi u ovoj oblasti su: pomoć deci i njihovim porodicama koje žive ispod linije siromaštva, dostupnost i efikasnost javnih službi za decu i izrada sistematskih preventivnih strategija.

Nadalje, u okviru šestog prioriteta- zaštite dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja, kao posebno ugrožene kategorije dece, između ostalog su navedena i deca iz porodica sa poremećenim odnosima, u sukobu sa zakonom, žrtve rata, izbeglice i raseljena deca i deca pripadnici manjinskih grupa (naročito romske zajednice).

NAP kao specifične ciljeve definiše i jačanje znanja stručnjaka, laika, ali i same dece o pravima na zaštitu, zatim uspostavljanje operativne multiresorke mreže za zaštitu dece i usvajanje sveobuhvatne strategije za zaštitu dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja.

---

⁶⁴ Nacionalni plan akcije za decu, http://www.mpn.gov.rs/resursi/dokumenti/dok45-srp-Nacionalni_plan_akcije_za_decu.pdf.

Nadovezujući se na NPA, 2008. godine usvojena je **Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja**⁶⁵ kojom se Srbija obavezuje na sprovođenje mera za zaštitu dece od svih oblika nasilja. Ovaj dokument kao posebno ranjive grupe prepoznaje i decu iz siromašnih porodica, decu romske nacionalnosti, decu iz porodica izbeglih i raseljenih lica, decu u postupku readmisije (deca povratnici), decu odvojenu od roditelja. Strategija potcrtava važnost koordinacije i umrežavanja različitih sektora, službi i ustanova, uključujući i evidentiranje podataka o slučajevima nasilja nad decom od strane Republičkog zavoda za statistiku, Instituta za zdravstvenu zaštitu majke i deteta, MUP-a i pravosudnih organa. Koordinativnu funkciju u prevenciji i zaštiti ima Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije.

Nadalje, sistem zaštite od nasilja razvijen je **Opšim protokolom o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja**⁶⁶ iz 2005. godine. Protokol razlikuje fizičko zlostavljanje, seksualnu zloupotrebu, emotivnu zloupotrebu, zanemarivanje i eksploataciju, i predstavlja osnovni mehanizam koji se koristi u postupcima vezanim za njihovo sprečavanje. Naglašavanjem neophodnosti međusektorskog rada ističe se činjenica da je zaštita deteta jedinstven proces u kome učestvuju različiti sistemi. Centar za socijalni rad, kao osnovna služba za zaštitu i organ starateljstva, koordiniše proces zaštite. Postupci procene sumnje o postojanju zlostavljanja i/ili zanemarivanja deteta i preduzimanja mera zaštite obuhvataju; **1) prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja, 2) prijavljivanje nadležnom organu/sluzbi, 3) procenu rizika, stanja i potreba deteta i porodice 4) planiranje usluga i mera za zaštitu deteta.**

Pored mera porodičnopravne zaštite koje preduzima centar (privremena starateljska zaštita, obezbeđenje smeštaja; pokretanje sudskih postupaka, lišenje roditeljskog prava i dr), mogu biti određene i mere zaštite koje preduzimaju druge službe u zajednici (medicinske, pravne i dr). Neodložna intervencija preduzima se u slučaju da su život i zdravlje deteta neposredno ugroženi ili ako postoji razuman povod da se veruje da će nepreduzimanjem hitnih mera biti ozbiljno ugroženi. Služba koja je u prvom kontaktu sa detetom izveštava centar na čijoj teritoriji dete ima prebivalište ili najbliži centar – onaj na čijoj se teritoriji dete zateklo. Slučaj se zatvara ukoliko evaluacija pokaže da je okruženje deteta bezbedno i da postoje uslovi za njegov dalji razvoj.

---

⁶⁵ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Sl. glasnik RS”, br. 122/2008.

⁶⁶ Vlada Republike Srbije, Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Zaključak Vlade 05 Broj: 5196/2005 od 25. avgusta 2005.

Izrađeni su prateći Posebni protokoli o postupanju koji dalje preciziraju i uređuju interne postupke unutar pojedinačnih sistema i ustanova – u ustanovama socijalne zaštite (2006), policiji (2006), obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007), sistemu zdravstvene zaštite (2009) i pravosudnim organima (2009). Protokoli koji su posebno važni za decu u pokretu su - oni koji se odnose na profesionalce iz policije i ustanova socijalne zaštite.

Posebnim protokolom o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2006/2011/2012) definisana je uloga policije u zaštiti, sa naglašavanjem važnosti prepoznavanja slučajeva, poštovanja procedura za postupanje i koordinaciju sa ostalim akterima koji učestvuju u sistemu zaštite. Policija je dužna da preduzme neodložnu intervenciju u svim situacijama kada se utvrdi da je maloletno lice neposredno ugroženo ili bi moglo biti ugroženo.

Policija bez odlaganja obaveštava organ starateljstva o svim slučajevima zlostavljanja i/ili zanemarivanja. Protokol definiše i procedure postupanja posebno za slučajeve kada policija neposredno, posredno ili samoinicijativnim angažovanjem dolazi do saznanja o krivičnom delu, tj. prekršaju na štetu maloletnog lica.

Opšte mere zaštite obuhvataju, između ostalog, hitno i obazrivo postupanje, informisanje deteta o njegovim pravima na način prilagođen uzrastu, karakteristikama i pretrpljenom strahu, uključenost isključivo posebno obučених službenih lica, dokumentovanje slučaja i znakova povrede itd.

Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja (2006) odnosi se na ustanove za smeštaj dece bez roditeljskog staranja, zavode za vaspitanje dece i omladine, prihvatne stanice, i obavezujući je za sve radnike i saradnike navedених ustanova. Protokol definiše uloge triju vrsta stručnih timova koji učestvuju u procesu zaštite – internog tima u okviru svake ustanove, eksternog tima (čije poslove obavlja tim za zaštitu dece iz centra za socijalni rad) i tima za vođenje centralne evidencije koji je formiran od strane resornog ministarstva, a zadužen za vođenje evidencije na nivou svih ustanova. Definisani su postupak, komunikacija i procedure rada internog i eksternog tima i naglašeno

je poštovanje principa zaštite interesa deteta, tj. davanja prednosti interesu deteta u odnosu na interese roditelja, staratelja, ustanova socijalne zaštite ili zajednice.

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima⁶⁷ iz 2006. godine pruža smernice za dalji razvoj nacionalnog okvira za borbu protiv trgovine ljudima u pet oblasti: institucionalni okvir, prevencija, pomoć, zaštita i reintegracija žrtava, međunarodna saradnja i praćenje i evaluacija rezultata.

Jedan od ciljeva u okviru prve oblasti jeste usavršavanje Nacionalnog mehanizma upućivanja i to: formalizovanjem saradnje kroz protokole različitih vladinih, nevladinih i međunarodnih aktera, kontinuiranim pregledom aktivnosti različitih aktera u ovoj oblasti i određivanjem sredstava za realizaciju konkretnih aktivnosti. U okviru treće oblasti Strategije, prepoznati su: potreba da se unapredi proces identifikacije žrtava putem dodatne edukacije i usavršavanja aktera koji dolaze u kontakt sa žrtvama, zatim sprečavanje sekundarne viktimizacije i razvoj dugoročnih programa zaštite i reintegracije, koji, između ostalog, obuhvataju i nastavak školovanja i nalaženje adekvatnog smještaja.

Prevencija, zaštita i reintegracija dece kao posebno ranjive grupe u povećanom riziku od trgovine nisu predmet posebne pažnje Strategije.

Strategija je nadalje operacionalizovana **Nacionalnim planom akcije za borbu protiv trgovine ljudima** (2009–2011)⁶⁸. U oblasti preventivnih aktivnosti, tj. smanjenja faktora rizika, kao ciljevi definisani su poboljšanje socijalnih i ekonomskih uslova grupa u riziku i razvijanje specifičnih programa u toj oblasti za osnaživanje žena i dece iz ove ciljne grupe.

Kao neki od ciljeva u oblasti pomoći, zaštite i reintegracije navode se: poboljšanje identifikacije (uključujući i samoidentifikaciju), sprečavanje sekundarne viktimi-

---

⁶⁷ Strategija za borbu protiv trgovine ljudima, „Sl. glasnik RS”, br. 111/2006.

⁶⁸ Nacionalni plan akcije za borbu protiv trgovine ljudima za period od 2009. do 2011, „Sl. glasnik RS”, br. 35/2009.

zacije žrtava od strane državnih organa, poštovanje ljudskih prava žrtava primenom međunarodnih standarda, unapređivanje procesa krivičnogopravnog gonjenja i sankcionisanja izvršilaca i, na kraju, razvoj dugoročnih programa zaštite koji uključuju psihosocijalnu podršku, nastavak školovanja, obezbeđivanje smeštaja itd.

Kako u Strategiji, tako ni u Planu nije posvećena posebna pažnja deci žrtvama trgovine ljudima.

Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji⁶⁹ tretira neke od specifičnih problema sa kojima se suočavaju deca u postupku readmisije. Predložene mere u cilju normalizacije života povratnika tiču se, na prvom mestu, njihovog osposobljavanja za nove životne okolnosti. Konkretnije, predviđene su mere koje se tiču pribavljanja ličnih dokumenata, stanovanja, socijalne zaštite, zdravlja, zapošljavanja, obrazovanja i sl. U ovoj grupi posebno su prepoznata deca povratnici koja su rođena u Srbiji, a nisu upisana u matičnu knjigu rođenih, kao i deca rođena u inostranstvu koja takođe nisu upisana u matičnu knjigu.

Strategija prepoznaje decu bez roditeljskog staranja kao posebno ugroženu grupu, tj. one koji su izloženi posebnim rizicima usled nedovoljne koordinacije i razmene informacija između zemalja Unije i Srbije, koja najčešće rezultira u nepotpunim podacima o ovim licima. U sklopu problema pristupa obrazovanju, konkretnije je navedeno nepoznavanje jezika i ćirilicnog pisma. Shodno tome, u okviru mere osposobljavanja povratnika za ravnopravan samostalan život, kao potrebna aktivnost predviđeno je sprovođenje programa za učenje srpskog, kao i usklađivanje sistema nostrifikacije diploma, uz mogućnost izuzimanja povratnika od plaćanja taksi.

---

⁶⁹ Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji, „Sl. glasnik RS” br. 15/09.

**4.
IZAZOVI
U OSTVARIVANJU
PRAVA
IZ PERSPEKTIVE
DECE U POKRETU**

U ovom poglavlju dajemo prikaz perspektive dece u pokretu o tome kako vide svoja prava i različite situacije u kojima su sprečena da ostvaruju ta prava ili im se ona krše. Iskustva dece ukazuju da je kršenje prava važan faktor migracija, da ono zapravo predstavlja osnovni uzrok napuštanja mesta boravka, a isto tako i ključni problem sa kojim se mnoga deca suočavaju bilo tokom puta, bilo po dolasku na novu destinaciju. Ono što se pokazalo karakterističnim za svu decu koja su učestvovala u istraživanju jeste poznavanje i razumevanje prava, a njihova iskustva i razmišljanja nedvosmisleno ukazuju na postojeće izazove u ostvarivanju prava dece u pokretu u različitim situacijama i okolnostima.

Izazove za ostvarivanje prava dece u pokretu nastojaćemo da sagledamo kroz prizmu osnovnih principa Konvencije o pravima deteta, te specifičnih prava koja deca prepoznaju kao posebno važna u procesu migracija. Ovakav pristup omogućava nam da prava sagledamo u njihovoj međuzavisnosti i celovitosti, a iskustvo dece u širem kontekstu.

Pravo na nediskriminaciju

Pravo na nediskriminaciju (član 2) predstavlja fundamentalni princip za implementaciju Konvencije o pravima deteta, i on garantuje da će sva deca moći da uživaju svoja prava bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Odgovornost države leži u aktivnom radu na prevenciji svih oblika diskriminacije i obezbeđivanju uslova za ostvarivanje prava svoj deci koja potpadaju pod njenu jurisdikciju – uključujući decu izbeglice, migrante, tražioce azila..., bez obzira na njihovo državljanstvo ili migrantski status. Princip nediskriminacije odnosi se na implementaciju svih prava. Kada je reč o ovom principu, važno je naglasiti da Konvencija o pravima dece prepoznaje posebno osetljive grupe dece i ističe potrebu da se toj deci obezbedi dodatna podrška u cilju ostvarivanja prava.

Princip nediskriminacije od posebnog je značaja za decu u pokretu jer se ova deca često suočavaju sa različitim oblicima diskriminacije – od systemske, *de jure* i *de facto* diskriminacije, do diskriminacije od strane neposrednog okruženja, uključujući rasizam i ksenofobiju. To potvrđuju i nalazi sprovedenog istraživanja sa de-
com.

Deca koja borave u Srbiji kao tražioci azila ukazuju na činjenicu da diskriminacija u pogledu ostvarivanja prava često proističe iz statusa koji ova deca imaju u procesu migracija. Iskustva dece pokazuju da su njihove mogućnosti za ostvarivanje prava direktno bile uslovljene načinom na koji je njihov status regulisan u određenoj zemlji, kao i merama koje sistem predviđa da bi se ostvarila posebna zaštita prava dece u pokretu. Deca ukazuju na velike razlike u pogledu pristupa pravima, kao i kvaliteta postojećih usluga. Zemlje u kojima su ova deca tokom svog putovanja boravila, uglavnom su obezbeđivale smeštaj i ishranu, kao i osnovnu zdravstvenu zaštitu, dok su mogućnosti za ostvarivanje drugih prava bile ograničene. Kao poseban problem deca ističu to što u zemljama privremenog boravka nisu mogla da ostvare pravo na obrazovanje.

Obezbeđivanje jednakog pristupa pravima, a posebno socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima u velikoj meri zavisi od državne politike, ali i ekonomskog standarda. Ova činjenica predstavlja značajan pokretač migracija dece i porodica iz Srbije u zemlje Zapadne Evrope. Deca koja su učestvovala u istraživanju ističu da im je po dolasku u zemlju destinacije i sticanje statusa tražilaca azila, obezbeđeno ostvarivanje socio-ekonomskih i kulturnih prava koje je za njih značilo bolji život u odnosu na onaj koji su imali u Srbiji. Iskustva dece koja su bila tražioci azila u Norveškoj i Švedskoj ukazuju na najviše standarde u ostvarivanju dečijih prava u skladu sa principom nediskriminacije.

Istraživanje sa decom koja putuju unutar granica Srbije, pokazuje da je ovoj deci često ograničen pristup pravima, uključujući i ona najosnovnija. Ovo posebno pogađa decu koja nemaju lična dokumenta zbog čega su pravno „nevidljiva“, dok u isto vreme ne postoje institucionalni mehanizmi koji bi im obezbedili pristup pravima i zaštitu u slučajevima kada im se prava krše. Deca jasno ukazuju na sistemske propuste kada je reč o zaštiti najugroženijih grupa dece, posebno dece uključene u život i rad na ulici i dece iz najugroženijih romskih porodica.

Deci u pokretu najčešće je potrebna dodatna podrška da se uključe u usluge sistema socijalne i zdravstvene zaštite, kao i obrazovanja. Ova podrška može se sastojati u obezbeđivanju neophodnih dokumenata, pomoći u proceduri ostvarivanja pri-

stupa određenoj usluzi, pomoći da se prevaziđu jezičke barijere sa kojima se često suočavaju deca migranti ili njihovi roditelji... Veliki broj dece koja su učestvovala u istraživanju navodi da su svoja prava počela da ostvaruju tek kada su dobili podršku nevladinih organizacija u čije programe su bila uključena. Većina te dece podršku jedino i očekuje od nevladinih organizacija.

Još jedan problem za koji deca govore da ih pogađa u velikoj meri jeste problem diskriminacije sa kojim se suočavaju u svom neposrednom okruženju. Na ovom problemu posebno insistiraju romska deca, navodeći primere koji nedvosmisleno ukazuju da su ona diskriminaciji izložena i na ulici, i u naseljima u kojima žive, i u školi..., kako od strane profesionalaca sa kojima su u kontaktu – policije, zdravstvenih radnika, nastavnika, tako i od strane vršnjaka i odraslih sugrađana. Sva deca romskog porekla koja su bila u zemljama Zapadne Evrope sa oduševljenjem govore o tome „kako je tamo stvarno zabranjena diskriminacija Roma“.

Mnoga deca ističu da su izložena diskriminaciji i zbog siromaštva i uslova u kojima žive, posebno od strane vršnjaka u školi, a govore i o problemima koje su imala da se ponovo uklope u školu i pronađu novo društvo po povratku u Srbiju.

Pravo na najbolji interes deteta

Pravo na najbolji interes deteta (član 3) predstavlja jedan od ključnih principa Konvencije o pravima deteta koji ističe obavezu države da obezbedi da svi postupci koji se tiču deteta budu u njegovom najboljem interesu, bez obzira da li ih preduzimaju institucije i organizacije socijalnog staranja, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela. Najbolji interes deteta treba da bude od primarnog značaja u donošenju odluka i sprovođenju aktivnosti koje se tiču kako svakog deteta pojedinačno, tako i određene grupe dece. Princip najboljeg interesa deteta predstavlja opšti princip koji u najširem smislu vodi ostvarivanju dobrobiti deteta.

Osim što ističe osnovne vrednosti i principe, Konvencija o pravima deteta ne daje konkretnije smernice za određivanje najboljeg interesa deteta, zbog čega je pošto-

vanje ovog principa uslovljeno kapacitetima donosilaca odluka da interpretiraju i primene ovaj princip u uslovima postojeće prakse u kojoj sistemska rešenja često ne počivaju na njegovom uvažavanju. Da bi se odredio najbolji interes deteta neophodno je uzeti u obzir individualnu situaciju svakog deteta – njegovu vulnerabilnosti i rezilijentnost, potrebe za zaštitom, razvojne potrebe, ali isto tako i vaspitanje, kulturu, jezik... Određivanje najboljeg interesa deteta zahteva sveobuhvatnu analizu situacije i okolnosti u kojima se dete nalazi, pri čemu je neophodno uvažiti perspektivu deteta.

Pitanje određivanja najboljeg interesa dece u procesu migracija posebno je osetljivo i kompleksno, jer postoje brojni faktori koje treba uzeti u obzir, pogotovu kada je reč o međunarodnim migracijama.

Gotovo sva deca koja su učestvovala u istraživanju smatraju da je odluka njihovih roditelja da napuste zemlju, odnosno mesto boravka, bila u njihovom najboljem interesu. Nekoliko dece ističe da iako u pojedinim fazama putovanja nisu verovala da je odluka njihovih roditelja bila najbolje rešenje, sada kada sagledaju čitavo svoje iskustvo, smatraju da je odluka o migracijama zapravo bila jedina odluka koju su njihovi roditelji mogli da donesu, a koja bi mogla da vodi obezbeđivanju boljih uslova za život. Sva deca, pa čak i ona koja nisu konsultovana u procesu donošenja odluka o migracijama, ističu da su njihovi roditelji donosili odluku vođeni najboljim interesima svoje dece.

S druge strane, kada govore od odlukama koje nisu donete u okviru porodice, već su ih doneli predstavnici vlasti ili profesionalci koji rade u službama dečije zaštite, veliki broj dece ističe da odluke nisu uvažile njihov najbolji interes. Ovo se pre svega odnosi na odluke o deportaciji ili vraćanju u sigurnu treću zemlju u slučajevima kada su deca prelazila granice u procesu migracija, kao i na odluke o prinudnom raseljavanju kada je reč o deci koja migriraju unutar granica jedne zemlje. Deca smatraju da njihov najbolji interes nije bio uzet u razmatranje kada su donošene pomenute odluke i ističu da u procesu donošenja odluka nisu imala priliku da iznesu svoje viđenje rešenja koje je u njihovom najboljem interesu. Iskustvo dece pokazuje da su donete odluke dovele do kršenja drugih prava.

Pravo na život, opstanak i razvoj

Član 6 predstavlja jedan od temeljnih principa Konvencije o pravima deteta i garantuje svakom detetu pravo na život, opstanak i razvoj. Ovim principom ističe se da pravo na život, kao osnovno ljudsko pravo podrazumeva ne samo fizički opstanak, već i pravo na razvoj deteta do ostvarivanja njegovih punih kapaciteta, pri čemu je ostvarivanje punog razvoja deteta uslovljeno holističkom primenom svih članova Konvencije. Kada je reč u pokretu, pravo na život, opstanak i razvoj predstavlja jedno od najosetljivijih prava.

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju navode da su se njihovi roditelji i/ili oni sami odlučili da napuste mesto boravka kako bi obezbedili „bolji život“. Pod boljim životom deca najčešće podrazumevaju bezbedno okruženje, optimalni životni standard, uključenost u obrazovanje, igru i aktivnosti sa vršnjacima, sopstveni razvoj i osećaj lične dobrobiti.

Deca koja dolaze iz Avganistana i Somalije navode da za njih faza u procesu migracija, kada su na pola puta i još uvek ne znaju svoju krajnju destinaciju, nosi olakšanje u smislu što su pobešli iz ratnih okolnosti u kojima je njima i njihovim porodicama bio ugrožen život. Deca ističu da je za njih to „prvi korak“ na putu ka ostvarivanju boljeg života. Ona se nadaju da će se uskoro naći u zemlji „koja će ih prihvatiti“ i u kojoj će moći da ostvare pravo na razvoj u punom smislu. Međutim, samo putovanje za ovu decu nosi niz opasnosti po život. Veliki broj dece, a posebno one dece koja putuju ilegalnim kanalima, svedoči o nebezbednim načinima putovanja, oružanim napadima na grupe migranata među kojima su i deca, stradanjima na putu, hapšenjima roditelja i dece, razdvajanju od porodice, o slučajevima različitih vidova eksploatacije, kao i o stalnom prisustvu straha od krijumčara i trgovaca ljudima. Deca se tokom puta suočavaju i sa oskudicom hrane i vode, a često im nije dostupna ni osnovna zdravstvena zaštita.

Deca iz procesa readmisije koja su neko vreme boravila u željenoj zemlji pre deportacije u Srbiju, ističu osećaj „sigurnosti“ koji su imali dok su boravili u zemljama Zapadne Evrope. Deca ocenjuju kvalitet života koji su tamo imali kao „mnogo bo-

lji“, pa čak i „izuzetan i neuporediv“ sa kvalitetom života koji imaju u Srbiji. Međutim, možda je još upečatljivije to što sva deca ističu da su u inostranstvu osećala da imaju „perspektivu“ i „mnogo veće šanse da napreduju.“ Kada govore o svojim iskustvima mnoga deca ističu važnost uloge odraslih, posebno nastavnika i socijalnih radnika, u pružanju podrške i pomoći da prate napredak koji su ostvarili dok su boravili u inostranstvu. Iz iskustava dece jasno se uočava da je pravo na razvoj uslovljeno pristupom ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i pravima na obrazovanje, igru i slobodno vreme koje deca posebno ističu.

Sa druge strane, iskustva dece koja sa porodicom ili sama migriraju unutar granica jedne zemlje, u potrazi za boljim životom, daleko su pesimističnija u pogledu teze da migracije mogu da im obezbede bolje uslove za život. Pogođena teškim siromaštvom, deca se često sele u potrazi za boljim mogućnostima za obezbeđivanje prihoda. Međutim, po rečima same dece, preseljenje sa sobom najčešće ne nosi i bolji kvalitet života. Ova deca često nemaju regulisan građansko-pravni status zbog čega ne mogu da ostvare pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, kao ni obrazovanju; žive u nelegalnim naseljima i uključena su u život i rad na ulici. Od ranog detinjstva preuzimaju uloge odraslih – izdržavaju porodice ili učestvuju u obezbeđivanju prihoda porodici ili pak brinu o braći i sestrama, a ukoliko su razdvojeni od porodica sami sebi obezbeđuju sredstva za život. Deca navode da veliki deo svog vremena provode na ulici i bez adekvatnog nadzora odraslih, što ih izlaže mnogim rizicima od nasilja i različitih vidova eksploatacije.

Važnost prava na život, opstanak i razvoj upravo se ogleda u činjenici da su sve ove porodice i deca u nadi da će obezbediti bolji život doneli odluku o migracijama, bez obzira na rizike koje ona nosi i neizvesnost uspeha.

Pravo na participaciju

Prepoznavanje deteta kao nosioca prava i aktivnog subjekta u svom životu i razvoju, eksplicitno ili implicitno izraženo je u više članova Konvencije o pravima deteta. Jedan od ključnih jeste član 12 koji definiše pravo deteta na izražavanje mišljenja. Prema ovom članu, dete ima da pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje u svim situacijama i postupcima koji ga se tiču i pravo da se njegovo mišljenje uvaži. Ovim se utemeljuje pravni, ali i socijalni status dece – iako nemaju autonomiju odraslih, deca su nosioci svojih prava. Pravo deteta da bude uključeno u ostvarivanje svojih prava, odnosno pravo na participaciju¹ jedan je od temeljnih principa Konvencije. Države ugovornice dužne su da omoguće detetu da iznese svoje viđenje u svim situacijama koje ga se tiču.

Deca imaju pravo da učestvuju u donošenju odluka koje su relevantne za njihov život – u porodici, u okviru usluga socijalne i zdravstvene zaštite, u školi, lokalnoj zajednici..., kao i u razvijanju politika koje se tiču dece na nacionalnom, ali i međunarodnom planu.

Ovim pravom prepoznata je vrednost perspektive deteta u procesu odlučivanja. Na ličnom planu, detetu se omogućava da doprinese razumevanju i poštovanju svog najboljeg interesa, da ukaže na zanemarivanje ili kršenje prava i preduzme korake u cilju promocije i zaštite svojih prava. Sa druge strane, prepoznaje se i potencijal dece da budu aktivni građani koji doprinose svom okruženju. Upravo zbog toga princip dečije participacije ne sme da izostane kada se donosi politika koja se tiče dece, te razvijaju usluge i programi koje su namenjene deci.

Pravo na participaciju od posebne je važnosti za decu u procesu migracija u kome se donosi niz odluka koje značajno utiču na život deteta. Ovu činjenicu podvlače sva deca koja su učestvovala u istraživanju. Nažalost, veliki broj njih ističe da nisu bila informisana, pitana ili na bilo koji drugi način uključena u proces odlučivanja.

---

¹ Umesto termina *pravo na participaciju*, koristi se i termin *pravo na učešće*.

Gotovo sva deca objašnjavaju da nemaju odlučujuću ulogu kada se donosi odluka o migracijama. Iako većina dece navodi da su im roditelji objasnili razloge odluke o napuštanju mesta boravka i pitali ih za mišljenje, ona smatraju da njihovo mišljenje svakako ne bi moglo da promeni odluku koju donesu roditelji. Samo dvoje starije dece² koja su putovala sama navode da su odluku o migracijama doneli samostalno.

S druge strane, deca ističu da ona sama, ali i njihovi roditelji, često nemaju informacije o tome šta ih očekuje kako tokom putovanja, tako i po dolasku na neku destinaciju, što u velikoj meri otežava donošenje odluka. Deci koja putuju sama navode i situacije u kojima nisu bila obaveštena o pojedinim procedurama i odlukama koje su donete u „njihovom slučaju“.

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju smatraju da je važno obezbediti mogućnost da se njihovo mišljenje „čuje“ kada se donose odluke koje se tiču granične kontrole, deportacije, zahteva za azil ili prinudnog raseljavanja, čime bi donete odluke bile u skladu sa njihovim najboljim interesom. Međutim, njihova iskustva su posve drugačija. Nijedno dete koje putuje sa porodicom nije konsultovano u donošenju pomenutih odluka. Deca koja putuju sama navode da su „ispitivana“ o svojim iskustvima, ali ne i pitana za mišljenje.

Deca prepoznaju da bi trebalo da budu konsultovana u vezi sa uslugama i programima koji su im namenjeni. Navode da bi na taj način usluga bila u skladu sa njihovim potrebama i da bi bili motivisaniji da se u nju uključe. Određen broj dece uključene u programe nevladinih organizacija govori o pozitivnim iskustvima svog učešća u donošenju onih odluka koje se tiču njihove zaštite i razvoja.

Sva deca koja su konsultovana u ovom istraživanju nedvosmisleno ističu važnost prava na participaciju i neophodnost da se deci u pokretu obezbede prilike da iznesu svoje mišljenje i učestvuju u procesu donošenja odluka. Deca su visoko vrednovala svoje učešće u istraživanju videći ga kao priliku da govore o svojim iskustvima i razmišljanjima i doprinesu obezbeđivanju boljih uslova za ostvarivanje prava dece u pokretu.

---

² Uzrasta 16 i 18 godina.

Sa konceptom dečije participacije povezan je i koncept razvijajućih sposobnosti deteta, po kome je dete nosilac svojih prava, dok odgovornost za usmeravanje deteta u skladu sa njegovim razvijajućim sposobnostima leži na roditelju i drugim starateljima (član 5).

Važno je, na kraju, imati u vidu da iskustvo migracija značajno utiče na decu. Tokom puta deca preuzimaju mnoge uloge i odgovornosti koje ne preuzimaju njihovi vršnjaci, stiču životno iskustvo koje utiče na njihovo razumevanje i odnos prema sebi i svetu, postaju zrelija. Deca govore da ih je iskustvo migracija promenilo i često kažu da su „odrasla“ tokom putovanja. Nažalost, iskustvo i zrelost ove dece često nisu prepoznati i uvaženi kada se donose odluke koje se njih tiču.

5. FENOMEN DECE U POKRETU

Deca u pokretu u Srbiji– pojam i dimenzije fenomena

Pojam

Već je predočeno da ne postoji opšteprihvaćena definicija pojma *deca u pokretu*, te da različite organizacije angažovane u oblasti zaštite/zastupanja prava deteta na drugačije načine i opisuju okvire za zaštitu ove grupe, ili tačnije – grupa dece. Tako će *Global Movement for Children* pojam opisati kao krovnu definiciju za osobe mlađe od osamnaest godina koje su napustile mesto uobičajenog boravka i/ili su na putu ka novoj destinaciji, ili su na novu destinaciju stigle¹. Sâm *pokret* dalje će biti opisan kao:

- međudržavni ili interni
- sezonski ili trajniji
- dobrovoljni ili prisilni;

a *deca* u pokretu:

- u pratnji roditelja, vršnjaka i drugih, ili sama
- na primer – interno raseljena i izbegla, tražioци azila, други migranti, žrtve trgovine ljudima ili deca-vojnici.

Specifičnije od definicije *Global Movement for Children*, definicija „dece u pokretu“ *Save the Children*-a obuhvata, ali nije ograničena na sledeće grupe dece: izbeglice, interno raseljenu decu, tražioce azila, iregularne migrante, žrtve trgovine ljudima, decu koja žive i rade na ulici, povratnike iz procesa readmisije.

S obzirom na specifičnu izloženost rizicima ove grupe/ovih grupa dece tokom pokreta, nije neuobičajeno da deca budu identifikovana u više kategorija – interno raseljena deca mogu da budu krijumčarena u cilju eksploatacije, i slično. Rizici od eksploatacije u različite svrhe tako mogu da zavise od ruta transporta i uslova pod kojima se deca kreću.

---

¹ Više na: <http://www.gmfc.org/en/action-within-the-movement/gmc-actions/actions-by-imperatives/other-campaigns-a-actions/current-actions/90>.

Iako postoji delimično slaganje u vezi s postavkom da pokret kao takav decu čini osetljivijom na kršenje prava, ovde bismo se opredelili za specifičan pristup oko koga se ispitanici/ce iz različitih institucija i organizacija iz Republike Srbije, s iskustvom direktnog rada sa decom i/ili kreiranja politika u oblasti zaštite dece, slažu: prethodne socio-ekonomske karakteristike porodice deteta, eventualno prisustvo nasilja u primarnoj porodici, okolnosti pod kojima se put odvija, uključujući i prisustvo roditelja/staratelja, odnosno njihovo odsustvo, kao i uslovi života i politike integracije, i drugo, imaće mnogo više uticaja na potencijalne rizike po dete, nego što to ime činjenica da dete putuje/migrira transnacionalno ili interno. U cilju rasvetljavanja iznete teze o tome da sâm *pokret* ne mora da ima značajnu ulogu u osetljivosti dece na eksploataciju i/ili druge vidove kršenja prava, treba napomenuti da deca iz nekih od pomenutih podgrupa, neretko bivaju eksploatisana/zanemarena u mestima stalnog boravka (deca koja žive i rade na ulici, deca žrtve trgovine ljudima).

U svakom slučaju, u svetlu međunarodnih predviđanja veće populacione dinamike proizvedene demografskim faktorima, ekonomskim disparitetima, nasilnim konfliktima i raspadima država, prirodnim katastrofama, klimatskim promenama i socijalnom isključenošću, ova analiza sistemskih odgovora na probleme s kojima se deca u pokretu u Republici Srbiji suočavaju, i specifičnije, odgovora sistema socijalne zaštite i zaštite dece žrtava krivičnih dela, teži tome da ponudi temeljne uvide u adekvatnost sistema uopšte i moguće pravce razvoja u odnosu na uočene trendove.

U prilog gore iznetim tvrdnjama govore i nalazi fokus-grupnih i dubinskih intervjua. Naime, većina ispitanika/ca je u svom odgovoru na pitanje o tome s kojim od navedenih grupa dece ima kontakt, navela više kategorija dece. Iako je istaknuto da se dominantno bave određenom kategorijom, neretko se deca sa kojima svakodnevno dolaze u kontakt mogu identifikovati u više pobrojanih kategorija istovremeno. Još preciznije, ispitanici/ce daju i svoje viđenje najopštijih karakteristika grupa dece sa kojima su bili u kontaktu u periodu od početka 2008. godine do kraja 2011. godine:

► **Deca uključena u život i/ili rad na ulici** ili samo **deca koja rade na ulici** su korisnici programa Svrtišta² iz Beograda (program NVO Centar za integraciju mladih) i Svrtišta za decu ulice iz Novog Sada. Na osnovu analize dobijenih podataka, može se zaključiti da su u ovoj grupi dece prisutna deca iz drugih pobrojanih kategorija – nije zanemarljivo prisustvo dece povratnika po sporazumima o readmisiji i dece uključene u neke druge tipove migracija, internih ili prekograničnih. Pri tom se često pominju i deca iz procesa migracije Beograd – Južna Srbija – Beograd (gde su migracije posledica raseljavanja nehidijenskih i neformalnih naselja u Beogradu, te ponovne ekonomske migracije ka Beogradu) i deca koja su interno raseljena s Kosova. Pretežno se, dakle, radi o deci državljanima Republike Srbije, sa ili bez roditelja i srodnika. Kao posebna potkategorija, takođe se pominju i deca koja žive i rade na ulici pošto su pobešla iz domova za decu bez roditeljskog staranja i drugih institucija.

► U okviru kategorije **dece iz grupe izbeglih i raseljenih lica**, posebno se izdvojila potkategorija romske dece, kao specifično osetljive na socijalnu isključenost i eksploataciju. Na ovu potkategoriju, u odnosu na svoja iskustva u radu sa decom interno raseljenih lica – bilo da se radi o porodicama koje žive u privremenom smeštaju ili u kolektivnim centrima, decu izbeglih lica, takođe u privremenom smeštaju ili u kolektivnim centrima – ukazuje i Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR), naglašavajući da većina romske dece iz pomenutih grupa živi ili u kolektivnim centrima ili u nelegalnim romskim naseljima, što ih čini višestruko marginalizovanim i izloženim nasilju, eksploataciji, odnosno potpunoj socijalnoj isključenosti.

► Većina **dece žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima** (tačnije, dece u posebnom riziku od trgovine ljudima, po oceni institucija/organizacija angažovanih u direktnom radu sa žrtvama trgovine ljudima) imala je, u posmatranom periodu, državljanstvo Republike Srbije, a istovremeno ih je bilo moguće identifikovati i u svim drugim pobrojanim kategorijama. Deca iz ove grupe su korisnici/ce različitih programa socijalnog uključivanja NVO Atina (Privremene kuće, Reintegracionog centra i Tima za podršku na terenu). Osim programa NVO Atine, pomoć i podrška deci žrtvama trgovine ljudima pružaju se i u prihvatilištima za

---

2 O programima Centra za integraciju mladih biće više reči u narednim poglavljima.

decu čija je funkcija da obezbeđuje privremeno i celovito zbrinjavanje dece i omladine oba pola, uzrasta od sedam do osamnaest godina, koju upute nadležni centri za socijalni rad, organi pravosuđa i Ministarstva unutrašnjih poslova.

▶ **Deca strani državljani bez pratnje**, smeštena pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, u Centru za smeštaj maloletnih stranih lica bez pratnje roditelja ili staratelja³, najčešće su dečaci bez pratnje roditelja ili staratelja, uzrasta od sedam do osamnaest godina.

▶ **Deca tražioci azila**, sa ili bez roditeljske pratnje, smeštena u centrima za azil u Bogovađi i Banji Koviljači, bila su u posmatranom periodu pretežno iz Avganistana i Somalije. U radu sa decom iz ove grupe aktivna je i NVO Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, uz druge organizacije civilnog društva.

---

³ Radi razjašnjenja dilema koje se javljaju u odnosu na nadležnosti i ciljne grupe postojećih institucija za zbrinjavanje i pružanje sveobuhvatne pomoći deci iz pomenutih grupa, važno je napomenuti da je Zavod za vaspitanje dece i omladine – Beograd, institucija sa najvećim brojem korisnika/ca u Srbiji. U sklopu institucije funkcionišu tri radne jedinice: Centar za zbrinjavanje dece koja žive na ulici, ali i dečaka i devojčica koji su ovde smešteni po odluci suda zbog počinjenih prekršaja; Centar za smeštaj stranih maloletnika koji se nađu u Srbiji bez roditeljskog staranja; kao i Prihvatište i Prihvatna stanica Beograd za decu žrtve nasilja, trgovine ljudima ili one o kojima se porodica ne stara.

Dimenzije fenomena

Kako je nedostatak centralizovanih baza podataka iz kojih je moguće dobiti precizne informacije o dinamici i dimenzijama fenomena evidentan, a imajući u vidu i neusaglašenost metodologija koje se za prikupljanje podataka koriste, nemoguće je utvrditi precizan broj dece u pokretu kojima je u proteklom periodu bio neophodan neki od vidova podrške u sistemu socijalne zaštite i drugim sistemima u Republici Srbiji. S ovim u vezi, još je kompleksnije pitanje utvrđivanja karakteristika samog fenomena, kao i mogućih faktora koji dovode do specifične vulnerabilnosti različitih podgrupa u okviru grupe dece u pokretu. Na ovom mestu će, iz pomenu-tih razloga, biti predstavljeni dostupni podaci zajedno sa nalazima fokus-grupnih i dubinskih intervjua.

S obzirom na ključnu ulogu u oblasti zaštite dece koju imaju centri za socijalni rad i mandate definisane Zakonom o socijalnoj zaštiti⁴, a preciznije formulisane Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad⁵, centri, odnosno Republički zavod za socijalnu zaštitu koji je obavezan da formuliše objedinjene godišnje izveštaje o radu centara, morali bi da predstavljaju primarni izvor informacija o aktivnostima, ali i rezultatima preduzetih mera u oblasti socijalne i porodičnopravne zaštite dece (i dece u pokretu).

Za uspešno planiranje koje ovde izostaje je neophodno da raspoložemo adekvatnim, tačnim i temeljno obrađenim podacima, što takođe nemamo*.

Radi adekvatnog razumevanja pregleda podataka o deci u pokretu, korisnicima uluga sistema socijalne zaštite, važno je naglasiti da je novi Zakon u fazi razvijanja i izrade podzakonskih akata doneo i promene u oblasti određivanja, sistematizovanja i imenovanja korisničkih grupa, te se za grupu dece prikupljaju podaci za dve

⁴ Zakon o socijalnoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2011.

⁵ Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad „Sl. glasnik RS“, br. 59/08 i 37/10.

* U daljem tekstu su izjave profesionalaca/ki naznačene pravom linijom sa strane

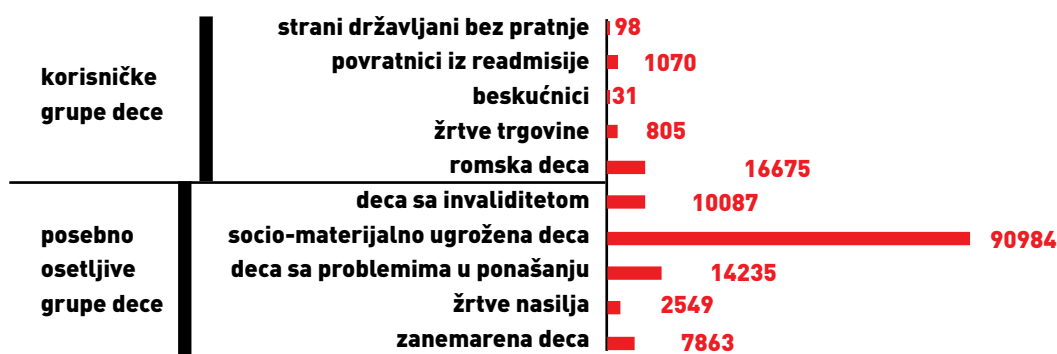
kategorije (Grafikon 1): korisničke grupe i posebno osetljive grupe dece, pri čemu su **korisničke grupe**:

1. deca koja su zanemarena ili u riziku od zanemarivanja,
2. deca žrtve nasilja,
3. deca sa problemima u ponašanju,
4. deca čiji se roditelji spore oko načina vršenja roditeljskog prava,
5. socio-materijalno ugrožena deca i deca sa drugim potrebama za socijalnom zaštitom;

a posebno osetljive grupe dece⁶:

1. deca s invaliditetom,
2. deca žrtve trgovine ljudima,
3. deca pripadnici romske zajednice,
4. deca beskućnici,
5. deca povratnici (po readmisiji),
6. deca žrtve međunarodnih otmica,
7. deca strani državljani bez pratnje.

S obzirom na promene u izveštavanju koje su proistekle iz promene načina prikupljanja podataka, usklađenim sa novim zakonodavnim rešenjima, uporedni pregled podataka kojima raspolaže Republički zavod za socijalnu zaštitu nije moguće kreirati, te su na ovom mestu predstavljeni podaci Zavoda iz 2011. godine.

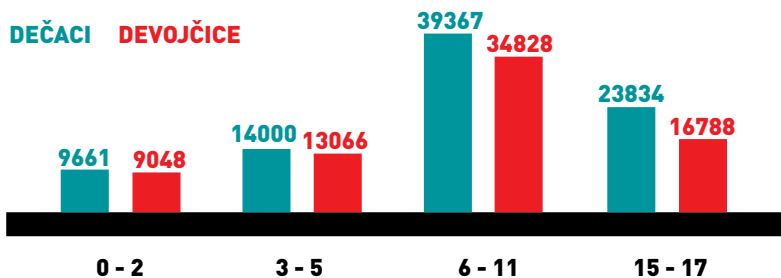

Grafikon 1:
 Broj dece korisnika socijalne zaštite u 2011. godini
 (podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

⁶ Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2011. godinu, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2012.

Važno je napomenuti da se višestruko marginalizovana deca evidentiraju u nekoliko kategorija istovremeno, te da ukupan broj dece korisnika usluga socijalne zaštite nije prost zbir korisnika iz različitih kategorija. U Izveštaju Republičkog zavoda navodi se da je *pretpostavka na osnovu iskustva u praksi da broj dece sa višestrukim vidovima ugroženosti nije veliki*⁷, međutim, kao što je pomenuto, nalazi sprovedenog istraživanja upućuju na potpuno drugačiji zaključak. Pre svega, ispitanici/ce kao jedan od faktora vulnerabilnosti dece (posebno dece uključene u život i/ili rad na ulici i dece žrtava trgovine ljudima) navode socio-materijalnu ugroženost, prisustvo nasilja u porodici, odnosno, zanemarivanje i zlostavljanje, te višegeneracijsku izloženost diskriminaciji, što bi u sistemu prikupljanja podataka u oblasti socijalne zaštite odgovaralo kategorijama: socio-materijalno ugrožena deca, žrtve nasilja, deca beskućnici, zanemarena deca i deca predstavnici romske populacije. Podaci centara za socijalni rad jasno pokazuju da sistem socijalne zaštite Republike Srbije prepoznaje potrebu za ukazivanjem posebne pažnje nekoj od potkategorija dece u pokretu, što je jasan znak da su višegodišnji naponi civilnog društva i profesionalaca/ki iz različitih oblasti koji pružaju direktnu asistenciju deci iz osetljivih grupa, ali i orijentacija ka poštovanju međunarodnih standarda u ovoj oblasti, doneli vidljive rezultate.

Kada je reč o karakteristikama dece korisnika usluga socijalne zaštite u Republici Srbiji, podaci ukazuju na činjenicu da je najveći broj identifikovane dece koja imaju potrebu za specifičnom podrškom sistema socijalne zaštite u uzrasnoj grupi od šest do četrnaest godina, odnosno, da su u svim uzrasnim grupama najzastupljeniji dečaci (Grafikon 2).

Grafikon 2:

Broj dece na aktivnoj evidenciji centara za socijalni rad prema polu i uzrastu u 2011. godini (podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

⁷ Izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2011. godinu, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2012.

Posebno iznenađuje razlika u broju identifikovanih dečaka i devojčica na aktivnoj evidenciji centara za socijalni rad – ova razlika u ukupnom broju je, bez obzira na uzrast – 8,2%. Međutim, niti u sklopu obavljenog istraživanja, ni iz izveštaja centara za socijalni rad i objedinjenog izveštaja Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, nije bilo moguće dobiti tumačenje ovog podatka, što jasno govori o neosetljivosti sistema socijalne zaštite u Srbiji na polno-rodne specifičnosti dece korisnika usluga socijalne zaštite i potrebi za uspostavljanjem rodno osetljivog sistema zaštite. Prvi korak u tom pravcu svakako je načinjen 2011. godine uvođenjem rodno osetljive evidencije, što će, nadamo se, u narednom periodu rezultirati i kreiranjem rodno osetljivih programa i praksi u sistemu socijalne zaštite.

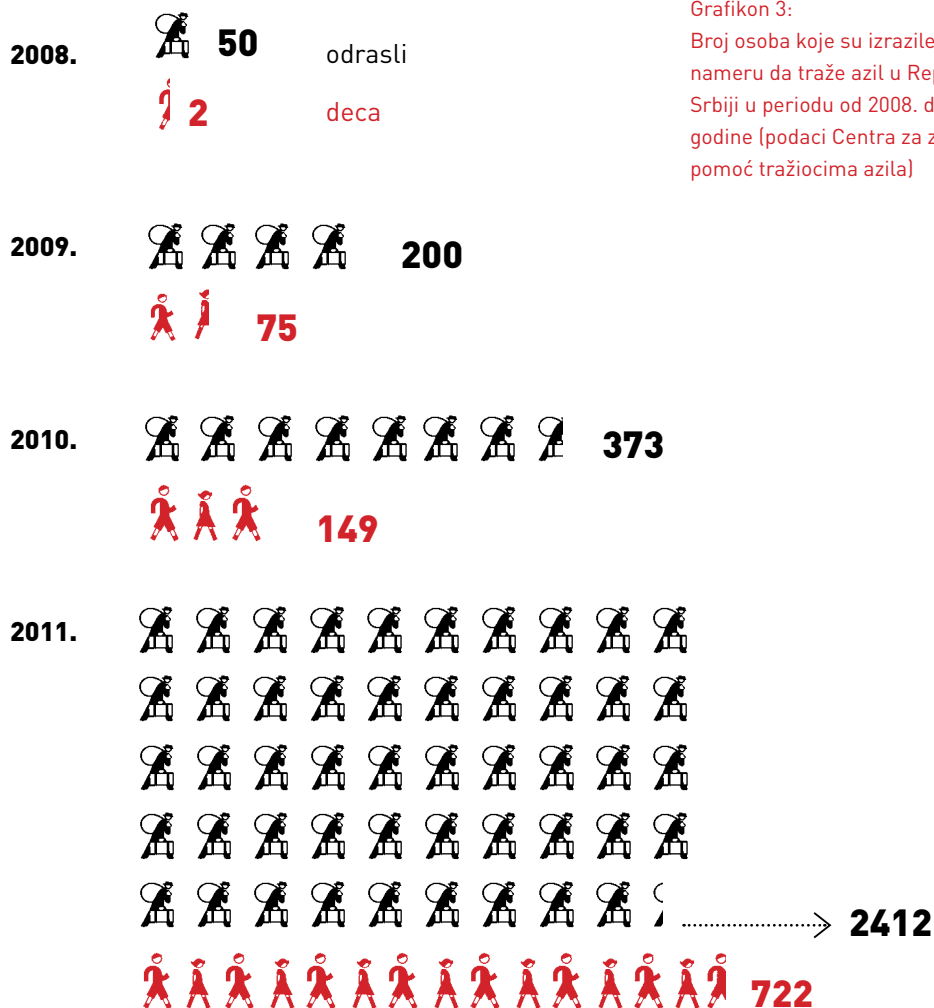
S druge strane, treba imati na umu da podaci pružalaca usluga o broju korisnika/ca jesu odraz izvedenih aktivnosti, a ne pregled stvarnog položaja dece u društvu. S tim u vezi, na ovom mestu je ponovo moguće postaviti pitanje odnosa društva prema rodnoj diskriminaciji, pridavanju značaja potrebama devojčica (u odnosu na potrebe dečaka), odnosno, indikatorima koje profesionalci/ke koriste za procenu situacija ugroženosti i jednih i drugih.

U cilju detaljnijeg sagledavanja dimenzija fenomena dece u pokretu, u nastavku teksta će biti izneti podaci o nekim od grupa dece u pokretu, pre svega – broju dece u periodu od 2008. do 2011. godine.

Osim Zakona o socijalnoj zaštiti, potrebu za posebnom brigom o maloletnim tražiocima azila prepoznaje i Zakon o azilu⁸.

---

⁸ Zakon o azilu, član 15, „Službeni glasnik RS“, br. 109/2007.

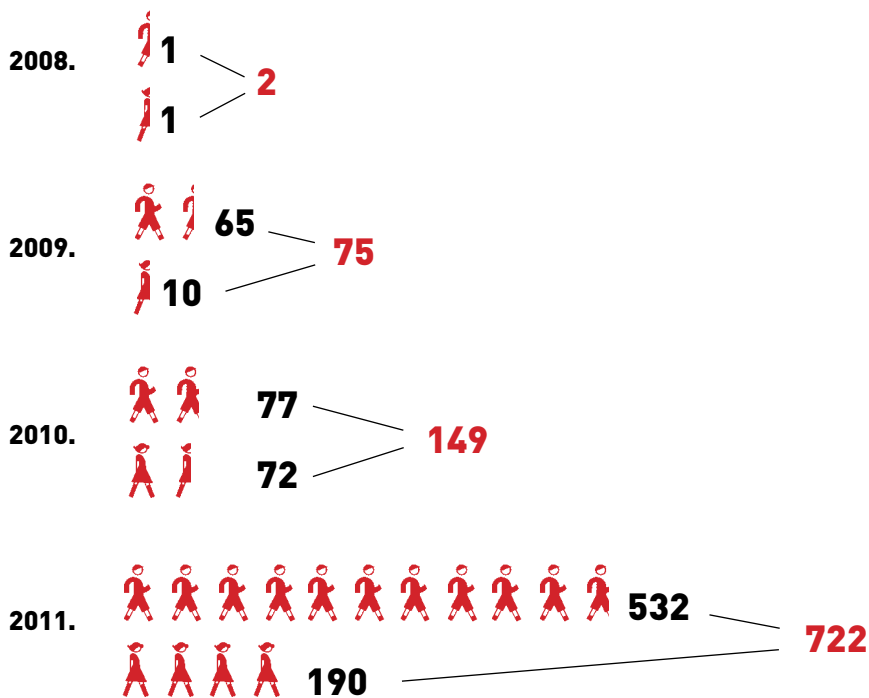
Grafikon 3:

Broj osoba koje su izrazile nameru da traže azil u Republici Srbiji u periodu od 2008. do 2011. godine (podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila)

Podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila⁹, za period od 2008. do 2011. godine, prikazuju dramatičan porast broja osoba koje su izrazile nameru da traže azil u Republici Srbiji, kao i stabilno povećanje broja dece među potencijalnim tražiocima azila. Od ukupnog broja osoba koje su izrazile nameru da traže azil u istom periodu, 23,8% su bila maloletna lica (Grafikon 3). Ako se posmatra polna struktura dece koja su izrazila nameru da traže azil (Grafikon 4), dečaci su bili zastupljeni sa 71,2%.

⁹ S obzirom na način vođenja sveobuhvatne evidencije o osobama koje su izrazile nameru da traže azil, u publikaciji su izneti podaci NVO „Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila“, <http://www.apc-cza.org/>

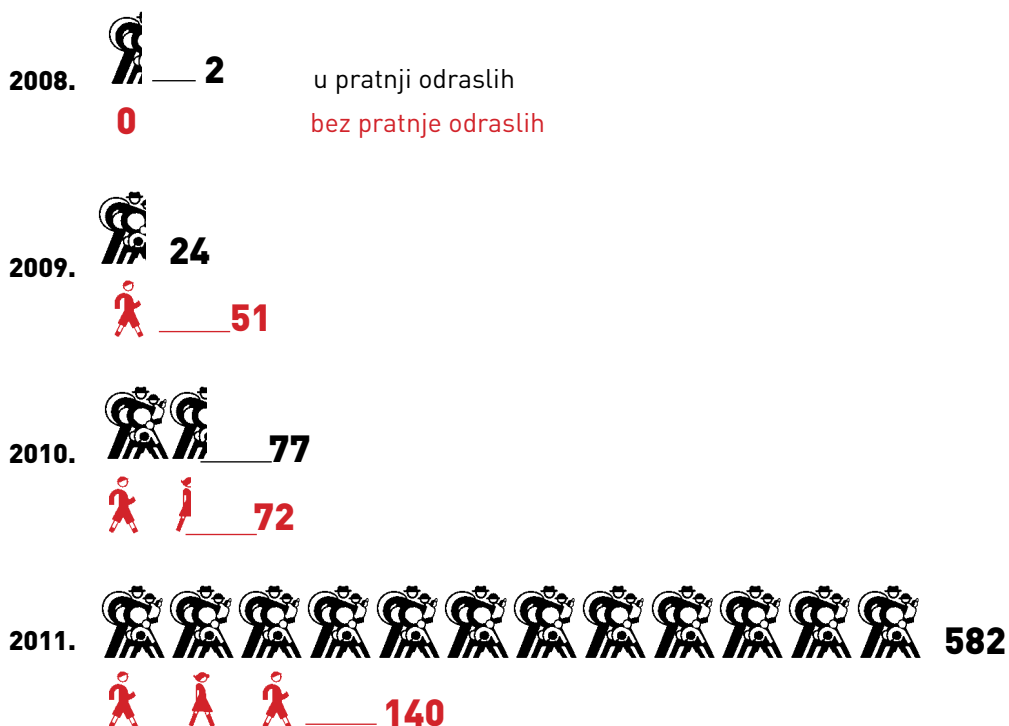

Grafikon 4:

Broj dece koja su izrazila nameru da traže azil u periodu od 2008. do 2011. godine prema polu (podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila)

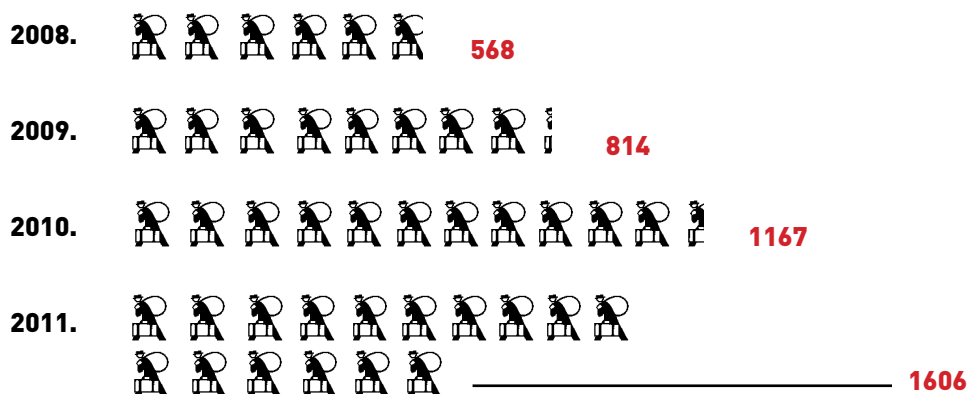
Ista organizacija raspolaže i podacima o tome da li su deca u posmatranom periodu u Srbiju dolazila u pratnji roditelja odnosno srodnika ili su bila bez pratnje odraslih (Grafikon 5). Podatak je posebno značajan u svetlu često izražavanog stava na fokus-grupnim i dubinskim intervjuima da su deca u pokretu bez pratnje roditelja ili staratelja u neuporedivo većem riziku od eksploatacije i nasilja, u poređenju sa decom koja imaju zadovoljavajuću roditeljsku brigu i negu.

Grafikon 5:

Broj dece koja su izrazila nameru da traže azil u periodu od 2008. do 2011. godine sa i bez pratnje roditelja i srodnika (podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila)

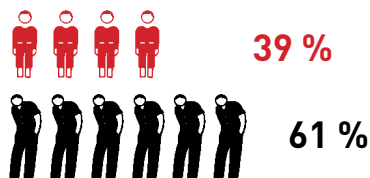
„Više od 10 godina Srbija je aktivni učesnik procesa readmisije. Međudržavni bilateralni sporazumi i Sporazum o readmisiji sa EU obavezali su Srbiju da na svojoj teritoriji prihvati lica koja nezakonito borave u drugim državama, najčešće državama Zapadne Evrope.“¹⁰ Dostupni podaci Kancelarije za readmisiju iz perioda od 2008. do 2011. godine navode broj od 4 155 povratnika po sporazumima o readmisiji, pri čemu je ovaj broj svake godine veći za otprilike 40% (Grafikon 6).

Grafikon 6:

Broj povratnika po sporazumima o readmisiji u periodu od 2008. do 2011. godine (podaci Kancelarije za readmisiju)

U populaciji povratnika, prema dostupnim podacima, u 2011. godini, od ukupno 1 606 osoba, bilo je čak 39% dece povratnika u procesu readmisije (Grafikon 7).

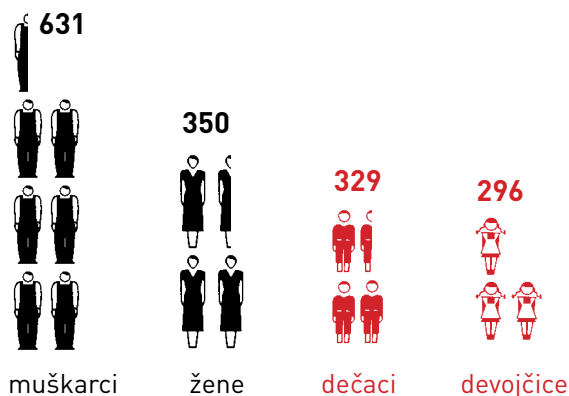

Grafikon 7:

Procenat dece u populaciji povratnika/ca po sporazumima o readmisiji u 2011. godini (podaci Kancelarije za readmisiju)

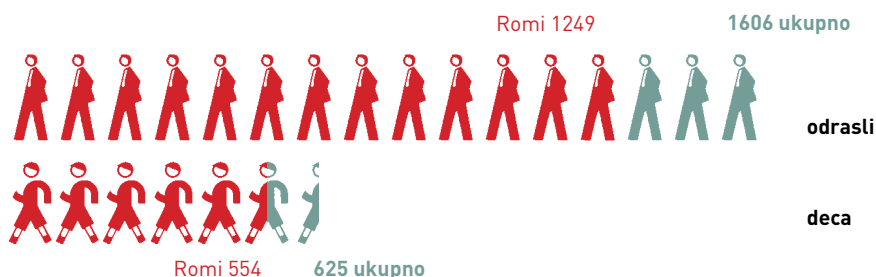
¹⁰ Kancelarija za ljudska i manjinska prava, <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sl/readmisija>.

U grupi dece povratnika po readmisiji (ukupno 625), devojčice čine 47,36% (Grafikon 8).

Grafikon 8:
Pol povratnika/ca po sporazumima o readmisiji u 2011. godini
(podaci Kancelarije za readmisiju)

U svetlu predočenih podataka o broju dece korisnika/ca sistema socijalne zaštite iz grupe povratnika po readmisiji u 2011. godini (1 070 dece, Grafikon 1), odnosno broju romske dece u sistemu socijalne zaštite (16 675, isti grafikon), značajno je napomenuti da je u ukupnoj populaciji dece povratnika, procenat romske dece čak 88,64% (Grafikon 9), odnosno da su deca iz grupe dece povratnika po readmisiji vrlo često višestruko marginalizovana. Nalazi sprovedenog istraživanja takođe navode na zaključak da su u ovoj grupi posebno marginalizovana deca iz romske populacije, odnosno da je neophodno kreirati specifične mere za ovu ranjivu grupu i širok dijapazon usluga za njihovo socijalno uključivanje.

Grafikon 9:
Broj predstavnika/ca romske populacije u ukupnoj populaciji povratnika u 2011. godini
(podaci Kancelarije za readmisiju)

Prema podacima Komesarijata za izbeglice, do 2010. godine je u Srbiji evidentirano 210.148 interno raseljenih lica, od kojih je, prema procenama potreba koje je obavio UNHCR u saradnji sa Komesarijatom za izbeglice, 97 000 lica u socijalnoj potrebi. Od ovog broja, čak 74% živi ispod linije siromaštva, dok 39% nema posao¹¹. **Deca koja su interno raseljena** nisu posebno označena kao kategorija korisnika/ca usluga sistema socijalne zaštite, te je nemoguće proceniti broj dece iz ove grupe kojoj je potreban neki vid asistencije. U svakom slučaju, ispitanici fokus-grupnih i dubinskih intervjuova navode da su deca iz ove grupe zastupljena u različitim korisničkim grupama državnih programa, ali i programa organizacija civilnog društva (na primer, deca uključena u život i/ili rad na ulici i deca žrtve trgovine ljudima), što još jednom ukazuje na težak socio-ekonomski položaj interno raseljenih porodica i dece.

Slična je situacija i s podacima koji se odnose na grupu **dece uključene u život i/ili rad na ulici**. Ne postoje, dakle, precizni podaci o broju dece, tek, moguće je dobiti informacije o korisnicima/cama programa različitih organizacija civilnog društva. Tako je od Centra za integraciju mladih¹² bilo moguće saznati da je od osnivanja Svrtišta, 2007. godine, usluge ovog programa koristilo 513 dece i mladih, a od osnivanja Dnevnog centra 2010. godine – 89 dece. Program Terenskog rada pruža usluge znatno većem broju dece uključene u život i rad na ulici. Iako je ovo grupa dece kojoj se u javnosti pridaje posebna pažnja zaslugom civilnog sektora, jasno je da sistem još uvek nije spreman na aktiviranje dovoljnih resursa za pružanje adekvatne podrške deci uključenoj u život i/ili rad na ulici, budući da čak ne raspolaze ni adekvatnim podacima o dimenzijama problema.

---

¹¹ Procena potreba interno raseljenih lica u Srbiji, mart 2011, http://www.unhcr.rs/media/IRL_izvestaj_srpska_verzija.pdf.

¹² Više o radu Centra za integraciju mladih i programima Svrtišta, Dnevnog centra i Terenskog radu na: <http://www.cim.org.rs/programi/>

Statistika Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima¹³ u periodu od 2008. do 2011. godine beleži broj od ukupno 359 identifikovanih žrtava trgovine ljudima, od čega 157 **dece žrtava trgovine ljudima**, što čini čak 44% svih identifikovanih žrtava (Grafikon 10).

Grafikon 10:

Procenat identifikovane dece žrtava trgovine ljudima u periodu od 2008. do 2011. godine (podaci Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima)

¹³ Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima osnovana je pri Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, decembra 2003. godine, kao rezultat zajedničkog projekta Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike i OSCE Misije u Srbiji i Crnoj Gori. Sa radom je počela marta 2004. godine, da bi od 1. juna 2005. bila integrisana u sistem socijalne zaštite, te stavljena pod okrilje Ministarstva rada i socijalne politike. Sa radom je prestala tokom 2012. godine, nakon što je osnovan Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima

Prema podacima istog izvora, zbog same prirode fenomena i pretpostavke o veličini „tamne brojke“, odnosno broja osoba koje su u ovom periodu bile eksploatisane, a koje nisu bile zvanično identifikovane kao takve, nije moguće utvrditi razlog za smanjivanje broja identifikovane dece žrtava trgovine ljudima posle 2009. godine (Grafikon 11).

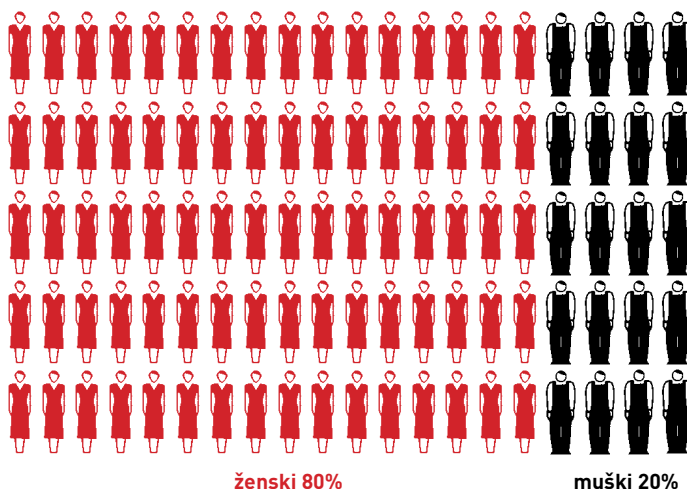

Grafikon 11:

Broj identifikovane dece žrtava trgovine ljudima u periodu od 2008. do 2011. godine
(podaci Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima)

Smanjivanje broj maloletnih žrtava trgovine ljudima naročito čudi ako se uzmu u obzir nalazi istraživanja iz 2011. godine u segmentu analize upitnika dostavljenih centrima za socijalni rad koja oslikava drugačiju uzrasnu strukturu ukupnog broja žrtava: apsolutna je dominacija maloletnih žrtava i to ženskog pola. Ispitanici iz sfere socijalne zaštite su ovu pojavu tumačili u svetlu nadležnosti centara za socijalni rad, odnosno prevashodne odgovornosti centara za socijalni rad za zaštitu dece žrtava.

Međutim, i pomenuto istraživanje, i nalazi fokus-grupnih i dubinskih intervjua, kao i analiza raspoloživih podataka, upućuju na činjenicu da su žrtve trgovine ljudima u Srbiji u posmatranom periodu u najvećem broju slučajeva bile žene i devojčice, čak 80% (Grafikon 12). Važno je napomenuti da je iz godine u godinu ipak sve veći broj identifikovanih dečaka i muškaraca, pre svega kao žrtava radne eksploatacije, prosjačenja i prinude na vršenje krivičnih dela (Grafikon 13).

Grafikon 12:
Pol žrtava identifikovanih u 2011. godini (podaci Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima)

Prema podacima iz 2011. godine jasno se vidi da su među identifikovanim žrtvama i dalje najbrojnije žrtve seksualne eksploatacije (40,9% od ukupnog broja), s tim što je procenat identifikovanih žrtava drugih vidova eksploatacije (radna eksploatacija – 25%, prinuda na prosjačenje – 7,95%) znatno veći nego prethodnih godina (Grafikon 13).

Grafikon 13:

Broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima po tipu eksploatacije u 2011. godini (podaci Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima)

Ovo govori u prilog osnaženim kapacitetima institucija nadležnih za identifikaciju žrtava da – uprkos uvreženim i još uvek široko društveno rasprostranjenim stereotipima o žrtvi trgovine kao o ženi/devojčici, žrtvi seksualne eksploatacije – prepoznaju različite vidove eksploatacije i žrtve drugačijih karakteristika. Izuzetno je značajan u ovom kontekstu doprinos razumevanju problema dece uključene u život i/ili rad na ulici (i među njima, dece koja su prinuđena na prosjačenje) koji su dale organizacije angažovane u direktnom radu s ovim grupama dece, pre svih, Centar za integraciju mladih iz Beograda.

Uzroci migracija, karakteristike dece u pokretu i specifični rizici

Iz konsultacija sa decom iz različitih grupa dece u pokretu dobijeno je najviše informacija o uzrocima samih migracija i faktorima koji utiču na napuštanje mesta boravka, o čemu, s obzirom na nemogućnost sticanja neposrednih uvida, nije bilo reči tokom fokus-grupnih/dubinskih intervjuva s profesionalcima/kama iz Srbije. Deca tako navode niz faktora zbog kojih su napustila mesto boravka, pri čemu se može uočiti razlika između faktora koje navode deca iz različitih podgrupa:

Deca tražioci azila iz Avganistana i Somalije navode ratno stanje u zemlji i ugroženu bezbednost kao primarni uzrok migracija. Kao važne faktore takođe navode i političke konflikte, opšte stanje u svojim zemljama, kao i uskraćenost prava dece, a posebno devojčica, na obrazovanje. Porodice ove dece ne mogu se smatrati siromašnim u zemlji porekla, o čemu govori činjenica da su bile u stanju da pokriju putne troškove.

S druge strane, **deca povratnici po sporazumima o readmisiji iz zemalja Zapadne Evrope**, navode da su siromaštvo i nedostatak perspektive osnovni razlozi zbog kojih su njihovi roditelji odlučili da napuste Srbiju. Treba napomenuti da su ovom grupom obuhvaćena i deca čije su porodice **interno raseljene** sa Kosova, što je značajno uticalo na njihov materijalni status i kvalitet života .

Deca koja su uključena u život i/ili rad na ulici iz populacije dece koja su sa svojim roditeljima migrirala u Beograd iz manjih mesta u Srbiji, navode da su siromaštvo i veće mogućnosti za pronalaženje posla osnovni razlozi zbog kojih su njihovi roditelji odlučili da napuste prethodno mesto boravka. Ovo su često deca iz romskih porodica koje spadaju u red najsiromašnijih grupa stanovništva u Srbiji, izloženih višestrukoj marginalizaciji i diskriminaciji. Ove porodice žive u ekstremno lošim uslovima što decu izlaže višestrukim rizicima.

Deca žrtve trgovine ljudima, bilo da su državljani/ke Republike Srbije ili strani/e državljani/ke, kao razlog za promenu mesta prebivališta/migracije navode iste razloge kao i druge grupe dece – siromaštvo, višestruku marginalizaciju, nasilje, zanemarivanje, potragu za „boljim životom“ i slično, s tim što je pokret/migracija (ukoliko se radi o deci koja nisu eksploatisana u mestu boravka) zapravo rukovođena namerom trgovaca ljudima na eksploataciju.

Iz istraživanja obavljenog sa decom jasno se vidi da je odluka o migracijama motivisana procenom roditelja, ili deteta – ukoliko je bez roditeljskog staranja – da će na nekom drugom mestu imati veće mogućnosti za ostvarivanje prava, pri čemu mnoga deca navode da su njihovi roditelji, ali i oni, videli migracije kao „jedino što im preostaje.“

Iskustvo migracija može biti pozitivno i može dovesti do pozitivnog ishoda u smislu poboljšanja uslova života, kako za dete i porodicu, tako i za zajednicu u koju deca dolaze¹⁵. Tako, mnoga deca koja su učestvovala u istraživanju ističu pozitivne aspekte migracija tokom pojedinih faza putovanja, što je, kao perspektiva, potpuno izostalo u promišljanju profesionalaca/ki. Tako na primer, jedna grupa dece koja su sa porodicama migrirala iz Srbije u razvijene zemlje, navodi da su im tamo bili obezbeđeni bolji uslovi za život, po njihovim rečima „uslovi za normalan život“. Ova deca proces migracija vide kao pozitivno iskustvo, bez obzira na to što su morala da se vrate u Srbiju jer njihovim porodicama nije odobren azil. Takođe, deca azilanti navode da su uslovi koje su dobili u Srbiji „mnogo bolji“ od uslova koje su imali u drugim zemljama u kojima su boravili tokom putovanja.

Sa druge strane, iskustva dece koja sa porodicom ili sama migriraju unutar granica zemlje u potrazi za boljim životom, daleko su negativnija i teško da podržavaju tezu da migracije mogu da im obezbede bolje uslove za život. Pogodena teškim siromaštvom, deca se često sele u potrazi za mogućnostima za obezbeđivanje prihoda. Međutim, po rečima dece, preseljenje najčešće ne nosi sa sobom i bolji kvalitet života. Ova deca često nemaju regulisan građansko-pravni status zbog čega ne mogu da ostvare pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, kao ni obrazovanju, žive u nelegalnim naseljima i uključena su u život i/ili rad na ulici. Od

---

¹⁵ O'Connell Davidson, J., Farrow, C., *Child Migration and the Construction of Vulnerability*, Save the Children Sweden, 2007, str. 11.

ranog detinjstva preuzimaju uloge odraslih – izdržavaju porodice, brinu o braći i sestrama ili učestvuju u obezbeđivanju prihoda porodici, a ukoliko su razdvojeni od porodica, sami sebi obezbeđuju sredstva za život. Deca navode da veliki deo vremena provode na ulici i bez adekvatnog nadzora odraslih, što ih izlaže mnogim rizicima od nasilja i različitih vidova eksploatacije.

Čak i samo putovanje za ovu decu nosi niz opasnosti po život. Veliki broj dece, a posebno deca koja putuju ilegalnim kanalima, svedoče o nebezbednim načinima putovanja, oružanim napadima na grupe migranata, stradanjima na putu, hapšenjima roditelja i dece, razdvajanju od porodice, o slučajevima različitih vidova eksploatacije, kao i o stalnom prisustvu straha od krijumčara i trgovaca ljudima. Deca se tokom puta suočavaju i sa oskudicom hrane i vode, a često im nije dostupna ni osnovna zdravstvena zaštita.

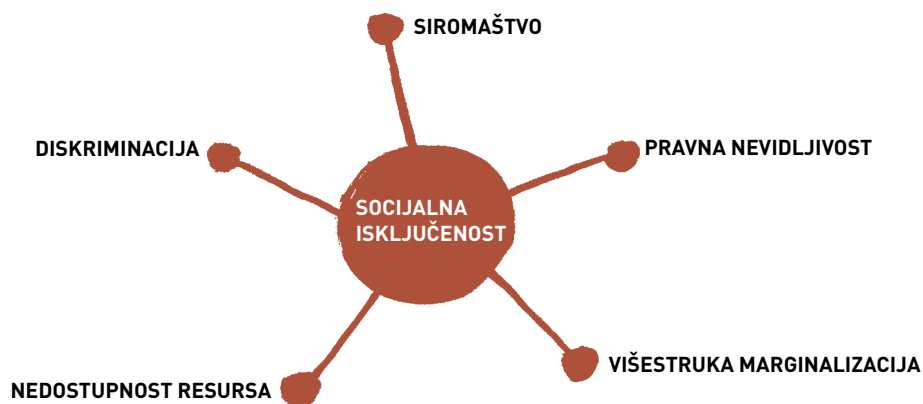
I profesionalci/ke koji su direktno angažovani u radu sa različitim grupama dece u pokretu se slažu da je moguće utvrditi zajedničke karakteristike korisničkih grupa, odnosno, uzroke vulnerabilnosti. Neki od tih faktora već su opisani kroz prikaz istraživanja izvedenog sa decom. Pre svih, **siromaštvo** je najčešće pominjana karakteristika sve dece sa kojima su ispitanici/ce radili. Ovome u prilog govore i podaci centara za socijalni rad za 2011. godinu. Naime, od svih korisničkih grupa, najzastupljena je bila grupa socio-materijalno ugrožene dece kojih je ukupno bilo 90.984 odnosno, 63,05% od ukupnog broja dece korisnika/ca usluga sistema socijalne zaštite (Grafikon 1).

Jedna od značajnih i tokom istraživanja pomno analiziranih karakteristika dece u pokretu jeste česta „**pravna nevidljivost**“, koja ih, s jedne strane, čini apsolutno socijalno isključenima, a sa druge – podložnijim zloupotrebama i eksploataciji (posebno prisili na vršenje krivičnih dela) (Slika 2). Ispitanici/ce se u potpunosti slažu da je ključni prvi korak u pružanju adekvatne podrške, zaštite i izvođenju programa asistencije deci u pokretu – potpuno rešavanje građansko-pravnog statusa, odnosno kreiranje preduslova za uključivanje u obrazovni sistem, sistem socijalne i zdravstvene zaštite.

Potpuna **socijalna isključenost** je najčešće navođena kao karakteristika dece u pokretu:

Često nemaju lična dokumenta, zdravstvene knjizice, što sve otežava pristup zdravstvenim uslugama. Deca su higijenski zapuštena, a neretko imaju i ozbiljnije zdravstvene probleme.

Pominjane uzroke vulnerabilnosti, prema viđenju profesionalaca/ki i dece koja su u istraživanju učestvovala, moguće je predstaviti na sledeći način:

Slika 2:
Uzroci vulnerabilnosti

U sklopu tvrdnje da su deca u pokretu, bez obzira o kojoj se specifičnoj grupi radi, najčešće socijalno isključena, pominju se i sledeće okolnosti: isključenost iz obrazovnog sistema, nerešen građansko-pravni status, jezička barijera (često nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje jezika većinske zajednice), otežan ili potpuno onemogućen pristup resursima sistema kao što su zdravstvene usluge, nepoznavanje životnih veština, nemogućnost uživanja osnovnih prava, i tako dalje.

Kada je reč o faktorima vulnerabilnosti različitih grupa dece u pokretu, profesionalci/ke, najčešće prepoznaju i imenuju eventualnu izloženost **zanemarivanju i zloupotrebi** od strane roditelja. Tako su uočene specifične razlike među grupama

dece uključene u život i/ili rad na ulici i u motivaciji za rad, u odnosu na njihov odnos s roditeljima:

- a. Deca koja žive sa roditeljima i nisu prinuđena na rad na ulici, ali žele da doprinosu kućnom budžetu i rade na ulici da bi pomogli roditeljima i bili u društvu druge dece (roditelji pri tom nisu zadovoljni zbog činjenice da rade na ulici);
- b. Deca koja negiraju da su prinuđena na rad na ulici od strane roditelja, ali prinuda postoji;
- c. Deca koja priznaju da ih roditelji prisiljavaju na rad na ulici;
- d. Deca koja žive sa roditeljima ali beže iz porodica iz različitih razloga (najčešće zbog porodičnog nasilja) i žive i/ili rade na ulici;
- e. Deca koja beže iz institucija sistema i žive i/ili rade na ulici;
- f. Deca bez roditeljskog staranja van sistema socijalne zaštite koja žive i rade na ulici;
- g. Deca prinuđena na život i rad na ulici od strane nepoznatih lica.

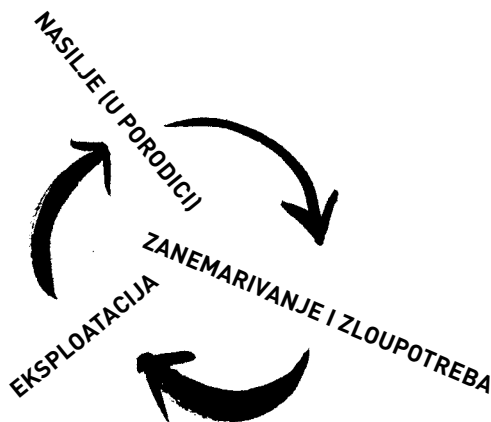
Jasno je da bi, u zavisnosti od navedenih karakteristika porodice i bližeg okruženja i okolnosti (moguće) eksploatacije, trebalo formulisati različite pristupe u radu s grupama dece koja žive i/ili rade na ulici, odnosno njihovim porodicama. Nažalost, još uvek ne postoje indicije da sistem socijalne zaštite (a često i sistem krivičnog progona, ukoliko se ne radi o deci žrtvama prinude na prošnju ili vršenje krivičnih dela) ove razlike razume na pravi način, odnosno da postoje kapaciteti za istinsku individualizaciju pristupa u sistemu zaštite.

Za decu koja su uključena u život i/ili rad na ulici nije neobično da ih eksploatišu članovi porodice, bilo da se radi o maloletničkim brakovima, radnoj ili seksualnoj eksploataciji. Deca često ne prepoznaju eksploataciju, verujući da je to način na koji doprinose dobrobiti porodice. Ova okolnost, uz još uvek veoma zastupljene predrasude u našem društvu, često dovodi do toga da ni predstavnici/ce institucija ne uspevaju da prepoznaju niti da adekvatno reaguju na eksploataciju i nasilje nad decom uključenom u život i/ili rad na ulici. Iako je došlo do pomaka u samoj terminologiji i razumevanju dečije zaštite (npr. od reagovanja na „poremećaje društvenog ponašanja“ do odgovaranja na potrebe dece iz vulnerabilnih grupa), jasno prepoznavanje slučajeva eksploatacije, bez obzira na stil života i norme zajednice iz koje dete potiče, i dalje predstavlja izazov.

Decu žrtve trgovine ljudima od drugih grupa posebno izdvaja česta višestruka eksploatacija i dugogodišnje nasilje koje trpe.

Ispitanici/ce označavaju nasilje u porodicama dece u pokretu i migrantskoj populaciji u Srbiji kao veoma prisutnu pojavu. Oko teze o većoj zastupljenosti nasilja, među ispitanicima/cama nije bilo potpune saglasnosti, ali je ona postojala kada se radi o specifičnim okolnostima pod kojima se nasilje odvija, odnosno – o potrebi za temeljnijom prevencijom i adekvatnijim sistemom zaštite žena i dece.

S obzirom na to da su zatvoreni, izražen je strah da, ukoliko se budu žalili na nešto što im se dešava, neće moći da nastave put, što im najvažnije. To je bilo evidentno i tokom jučerašnjeg razgovora koji sam imala sa Avganistankom koja zajedno sa svoje dvoje dece (uzrasta četiri i sedam godina) trpi nasilje od muža. Ona se ustručavala da prijavi nasilje iz straha da će biti proterana, da će izgubiti mesto u centru za azilante.

Slika 3:
Izloženost rizicima dece u pokretu

Nalazi istraživanja, dakle, upućuju na činjenicu da su identifikovana deca u pokretu u Republici Srbiji u većini slučajeva žrtve nasilja – neretko nasilja u porodici, često žrtve eksploatacije (ili u specifičnom riziku da postanu žrtve eksploatacije) i žrtve zanemarivanja i zloupotrebe od strane roditelja (Slika 3).

Na pitanja o karakteristikama dece u pokretu (Slika 4), predstavnici/ce organizacija civilnog društva kao jednu od posledica neadekvatnog odgovora institucija sistema na potrebe deca uključene u život i/ili rad na ulici, navode izraženo **nepoverenje** (i njihovih roditelja) **u institucije**. Deca su često instruisana da izbegavaju predstavnike/ce institucija, lažno se predstavljaju i slično.

Jedan od najvećih strahova im je da ne budu zatvoreni, posebno deca koja imaju iskustva života u određenim ustanovama.

Ovo svakako predstavlja dodatni izazov u kreiranju adekvatnih strategija za socijalno uključivanje dece iz pomenutih grupa.

Osim toga, ovu decu takođe odlikuje i jedno opšte **nepoverenje prema ljudima**, pre svega pružaocima usluga, ali i emotivna nezrelost, te nizak nivo opšteg obrazovanja i kulturna depriviranost.

Nemaju higijenske navike, ne poznaju osnovne pojmove (na primer, ne znaju šta je *gore*, šta je *dole*), slabih su kognitivnih sposobnosti, nekada bez znanja srpskog jezika, prihvataju tradicionalne rodne uloge...

Smatraju, recimo, da ako žive zajedno negde na ulici, devojčice treba da čiste i to se uopšte ne dovodi u pitanje, to je njihova uloga u toj maloj grupi. Kad devojčica „nije dobra“, „normalno“ je da dobije batine od oca, brata ili drugog muškog člana zajednice.

U još specifičnijoj situaciji nalaze se deca iz ove grupe koja su (bila) i žrtve krivičnih dela (žrtve trgovine ljudima). Naime, kod njih je dodatno izražen **strah od odmazde** (bez obzira da li je počilac krivičnog dela član porodice ili ne), **osuđivanja** ili **potpunog odbacivanja od strane porodice**, od **etiketiranja** i **diskriminacije** od strane socijalnog okruženja, ali i osećanje **stida** i **krivice** zbog pretrpljene eksploatacije, naročito ako se radi o seksualnoj eksploataciji.

Kod dece migranata/kinja iz bilo koje od grupa, prisutan je i izražen **strah od nepoznatog**, a evidentno je i prisustvo **nesigurnosti** ukoliko ne govore jezik sredine,

a korisnici/ce su programa sistema socijalne zaštite koji ne raspolaže sredstvima za usluge prevođenja. Strah i nesigurnost posebno su izraženi kod dece migranata koji žive u kolektivnim centrima.

Bez obzira na njihov status, zbog života u kolektivnim centrima ovu decu karakteriše to što su psihološki *na putu*, što psihološki *nisu kod svoje kuće*, oni su stalno u iščekivanju da li će negde da se sele. Osobe koje su imale status izbeglice, posebno u iskustvu imaju da ih je Komesarijat upućivao na više različitih mesta, tako da su se vrlo često selili, a za njihovu decu je to značilo promenu škole, razreda i okoline...

U sklopu analize položaja dece migranata/kinja, kao posebno nepovoljan istaknut je položaj interno raseljene dece, odnosno dece raseljenih lica:

Interno raseljeni Romi koji žive u romskim naseljima u posebno su teškom položaju. Oni su najsiromašniji od najsiromašnijih. Kada pada kiša, oni ne idu u školu jer nemaju odeću, oni su gladni, žedni, bos, goli.

Kao suštinski nedostatak na putu ka punom socijalnom uključivanju dece iz grupe interno raseljenih lica i povratnika u procesu readmisije, uočen je i **nedostatak socijalne mreže**.

Neophodno je posebno izdvojiti Rome, zbog višestruke ugroženosti. Romi su u mnogo težoj socio-ekonomskoj situaciji, način zadovoljenja njihovih potreba je mnogo kompleksniji, a deca su izložena mnogo većim rizicima nego što su deca iz izbegličkih i interno raseljenih neromskih porodica. Često ne završavaju školu, rano stupaju u brak, posebno romske devojčice; često se sreće štetna tradicionalna praksu ugovaranja brakova, devojčice se prodaju, očekuje se od dece da rano počnu da rade... S druge strane, institucije više diskriminišu predstavnike romske populacije.

Deca nemaju stabilno okruženje u smislu nekih prijatelja, rođaka, vrlo često ta vrsta podrške ne postoji.

Kada pričamo o deci koja su dugo boravila u inostranstvu, koja su vraćena po spo-

razumu o readmisiji, koja ne znaju srpski jezik uopšte, ovde im se ništa ne obezbeđuje. Ta deca bivaju vraćena u jednu potpuno drugačiju sredinu sa uslovima za život koji su, nažalost, mnogo lošiji od onih u kojima su prethodno boravili. Juče sam bila u poseti jednoj porodici, oni su Srbi sa Kosova, došli su sa Kosova u kolektivni centar pa su iz kolektivnog centra otišli u Francusku, iz Francuske u Norvešku, iz Norveške se vraćaju u kolektivni centar, u potpuno drugi način života. Ta deca pričaju kako su išla tamo na skijanje, u pozorište, a vraćeni su fizički u blato, u baraku koja je hladna, u jedno siromaštvo gde roditelji treba da se bore za koricu hleba.

Kao karakteristike maloletnih tražilaca azila ispitanici/ce posebno navode da su deca pod velikim **stresom**, **istraumirana**, nekada čak i **psihotična**. Često su i somatski bolesna tako da su im potrebne i urgentna i hronična zdravstvena briga i zaštita.

Kada se sumira, profesionalci/ke osnovne karakteristike dece u pokretu u Srbiji vide na sledeći način:

Slika 4:
Karakteristike dece u pokretu

U kontekstu analize **rizika od viktimizacije**, s obzirom na činjenicu da su deca iz nekih od posmatranih grupa već žrtve krivičnih dela (deca žrtve trgovine ljudima i neka deca uključena u život i/ili rad na ulici koja su prinuđena na prošnjnu ili vršenje krivičnih dela, a nisu formalno identifikovana kao žrtve trgovine ljudima), ispitanici/ce su upravo decu iz ovih grupa prepoznavali kao decu u najtežem položaju, te rizike posmatrali u odnosu na potencijalnu viktimizaciju trgovinom ljudima. Posebna izloženost diskriminaciji, materijalna, socijalna i kulturološka uskraće-

nost i isključenost iz sistema i/ili zlostavljanje i zanemarivanje, udruženi sa drugim okolnostima – život i rad na ulici, povratak u zemlju porekla posle dugogodišnjeg života u zemljama Zapadne Evrope, odlazak iz zemlje porekla u potrazi za naprednijim socio-ekonomskim okruženjem, život u centrima posebno visoke/niske koncentracije (ruralna siromašna područja, kolektivni centri), i drugo – prikazuju se kao ključni uzroci različitih vidova viktimizacije.

Neki od poslova kojima se ova deca bave su prosjačenje, parkiranje automobila, i naravno da su svi u riziku od seksualne eksploatacije, pogotovo devojčice. U riziku su i od uzimanja psihoaktivnih supstanci.

Ispitanici/ce jasno prepoznaju rodnu dimenziju fenomena, te i rizike analiziraju u tom svetlu.

Dečaci od sedam do četrnaest godina koji su živeli na ulici, skitali, prosili, bili su izloženi velikom riziku od radne eksploatacije.

Karakteristični rizici za decu uključenu u život i/ili rad na ulici se prepoznaju kao: rizici od različitih vidova eksploatacije, maloletničke trudnoće, infekcije HIV-om, hepatitisom, seksualno prenosivim i drugim bolestima koje mogu da budu posledica dugogodišnjeg boravka u neadekvatnim uslovima.

Za unapređivanje sistema zaštite dece u pokretu je, osim samog prepoznavanja rizika, neophodno dalje delovanje u pravcu njihovog smanjivanja/iskorenjivanja. Dosadašnja praksa pokazuje da se veća pažnja još uvek, nažalost, posvećuje saniranju posledica, nego otklanjanju uzroka nekih pojava i fenomena.

Deca u pokretu predstavljaju izuzetno vulnerabilnu grupu dece. U svim fazama, ova deca kontinuirano su izložena rizicima od nasilja, zlostavljanja i zloupotrebe, eksploatacije i zanemarivanja. Često izbegavajući uključivanje u sistem identifikacije i zaštite u pokušaju da stignu do željene destinacije ili pod pritiskom odraslih, ova deca „ispadaju“ iz postojećeg okvira zaštite i asistencije koje pružaju zvaničan sistem i organizacije civilnog društva.

Adekvatan sistem zaštite tako bi podrazumevao odgovore na identifikovane i prepoznate potrebe, i to one koji će biti potpuno primereni uzrastu i specifičnom kontekstu, kako bi se obezbedio responsivan i fleksibilan, individualizovani pristup koji se rukovodi principima nediskriminacije, najboljeg interesa deteta, participacije, prava na život, opstanak i razvoj, kao ključnim principima Konvencije o pravima deteta.

6. DECA U POKRETU GOVORE

**...NA
OVOM
PUTU
JE
RUPA
DO
RUPE...**

DECA MIGRANTI U SRBIJI

U ovom istraživanju učestvovalo je 24-oro dece – 17 devojčica i 7 dečaka, uzrasta od 8 do 18 godina, koji su se tokom migriranja zatekli u Srbiji. Od ovog broja, 20-oro dece putovalo je sa svojim porodicama, dok je njih četvoro bilo bez pratnje odraslih - trojica dečaka putovala su sami iz Avganistana, a jedna devojčica je bila sama usled razdvajanja od porodice tokom puta. Sva deca koja su učestvovala u istraživanju nalazila su se u Centru za azil u Bogovađi, osim pomenute devojčice koja je već osam meseci bila smeštena u Prihvatištu u Novom Sadu.

Deca i njihove porodice u Srbiji imaju status migranata, a gotovo sve porodice podnele su zahtev za azil u Srbiji. Takođe, troje od četvoro dece bez pratnje odraslih podnelo je zahtev za azil, dok je devojčica smeštena u Prihvatištu čekala na „spajanje sa svojom porodicom“ koja je migrirala u Nemačku.

? Odakle dolaze deca

Dvadesetoro dece koja su učestvovala u istraživanju dolazi iz Avganistana. Jedan broj dece sa porodicom je izbegao iz Avganistana u Iran gde su živeli nekoliko godina, dok je jedna porodica nakon odlaska iz Avganistana izvesno vreme živela u Indiji.

U istraživanju je učestvovalo i četvoro dece, braće i sestara, koji dolaze iz Somalije.

Moja stara kuća

„Sećam se naše kuće u Avganistanu. I mirisa kad mama sprema kolače.“

„Tamo gde smo živeli u Iranu bilo je mnogo drveća. I jedna fontana.“

„Naša kuća u Somaliji. Moja soba i soba mog brata. Deda je ostao.“

„Škola u koju sam išla. Učili smo i crtali. Imala sam mnogo drugarica.“

„Moja kuća. Želeo bih ponovo da živim u njoj.“

„Sećam se bolnice. One u kojoj sam se ja rodila.“

? Zašto deca napuštaju zemlju porekla

Rat i posledice ratnog stanja

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju, kao osnovni uzrok napuštanja zemlje porekla navode rat i posledice ratnog stanja. Deca ističu direktnu ugroženost ratnim okolnostima navodeći situacije u kojima je njima i članovima njihovih porodica život bio u opasnosti. Govore o stalnom strahu u takvim okolnostima.

„Kad bi u Avganistanu bio mir, ja bih tamo živela. Ovakko smo morali da odemo.“

„Tamo je rat. Svašta može da se vidi na ulici.“

„Majka sa sestrama nije danima izlazila iz kuće. Svi smo se plašili, a ja sam često plakala.“

„Kad si dete ne treba da gledaš rat i ono što se dešava u ratu. Zato smo otišli i mi i mnoga druga deca. Strašno je kad je rat.“

Neka dece navode da su njihove porodice napustile zemlju jer su roditelji, odnosno očevi, imali probleme sa vlastima, određenim političkim ili militarističkim grupama.

„Moj otac je imao problema, kada je došla nova vlada. On je morao da pobegne iz zemlje. Prvo je on otišao. Putovao je nekoliko godina. Onda smo i mi otišli i sada putujemo zajedno.“

S druge strane, deca koja putuju bez pratnje odraslih govore da su uslovi života u zemlji koja je pogođena ratnim stanjem za njih bili dodatno otežani. Neka od ove dece izgubila su porodicu, odnosno oca kao ključnog člana porodice. Dečak koji je ostao bez porodice navodi da nije video perspektivu u svojoj zemlji. Dečaci čije su majke, braća i sestre ostali u Avganistanu ističu da su njihove porodice živele u strahu za svoj život.

U ratnim okolnostima čak i uobičajene svakodnevne situacije mogu da postanu opasne po život. Deca govore da često nisu mogla da odlaze u školu ili su prekidala školovanje. Deca su bila u stalnom strahu za svoj život. Mnoga deca govore o sopstvenim traumatičnim iskustvima, ali i o traumatičnim iskustvima svojih vršnjaka.

„Plašili smo se talibana. Sećam se kad je otac došao da nas dovede iz škole jer su talibani bili blizu. Mnogo sam se plašila.“

„Deca često stradaju od bombi. Bilo je dece koja su izgubila pola ruke ili noge.“

„Opasno je ići čak i do škole. Strašne stvari možeš da vidiš. I tebi može svašta da se desi.“

Devojčice ističu da su one posebno izložene opasnostima jer nisu u mogućnosti da se same zaštite.

„Devojčice često budu povređene.“

„Plašila sam se jer sam devojčica.“

Siromaštvo i loši uslovi života

Deca navode i siromaštvo i loše uslove života u zemlji kao jedan od razloga zbog kojih su njihovi roditelji odlučili da napuste zemlju, i u nekoj drugoj zemlji pokušali da obezbede bolje uslove života za svoju porodicu.

„Svi mi tražimo bolji život.“

„Tamo nismo imali uslove za normalno obrazovanje. Ja želim da se opismenim.“

„U Avganistanu nemamo budućnost. Teška je situacija u zemlji.“

! (Ne)planirani put

„Mi smo se spremali za to da odemo. Poneli smo puno stvari.“

„Otišli su mnogi pre nas. Mnoge porodice. I deca.“

„Moj drug nije imao nikoga. Izgubio je porodicu. Radio je da skupi novac i ode u Evropu.“

Iz odgovora većeg broja dece može se zaključiti da je put bio planiran i da se u okruženju u kome su deca živela napuštanje zemlje doživljavalo kao mogući izlaz iz teške situacije i prilika za bolji život.

Nekoliko dece iz Avganistana istaklo je da su njihove porodice bile primorane da napuste zemlju iz straha od talibana. Druga deca su napustila Avganistan nakon okončanja rata.

„Talibani su bili blizu. Zato smo morali da odemo.“

„Moj otac je imao odličan život u Avganistanu. Kada su nastali ti problemi, on je otišao i 16 godina je putovao po svetu. Kad se rat završio on se vratio i sada putujemo zajedno.“

Jedan dečak koji je putovao sam, navodi da je morao da pobegne iz zemlje zato što je njegov otac bio umešan u „neki posao“ zbog čega se dečak plašio za sopstveni život.

Gde idu ova deca

„Nadamo se da ćemo pronaći zemlju u kojoj ćemo dobiti azil i moći normalno da živimo.“

„Odlučili smo da odemo negde gde ćemo moći da imamo bolju budućnost.“

„Mi ne znamo gde tačno idemo, ali ostaćemo tamo gde nas prihvate.“

„Idemo tamo gde ćemo moći da idemo u školu.“

„Ne mogu ni da zamislim zemlju koja je skroz dobra. Ali mi idemo u zemlju u kojoj će nam biti bolje nego što nam je bilo u našoj zemlji.“

Mnoga deca ističu da ne znaju tačno kuda idu. Čini se da to gde će otići za ovu decu i nije od presudnog značaja. Za njih je najvažnije da tamo gde odu budu prihvaćena i da dobiju priliku za „bolji život.“

Jedan broj dece navodi da im je cilj da „odu u Evropu“. Nekolicina dece iz Avganistana, govoreći o izboru zemlje u kojoj će njihova porodica ostati, naglašava da to treba da bude zemlja u kojoj „ljudi iz Avganistana neće biti diskriminirani“ i ističe

da upravo iz tog razloga njihova porodica nije ostala u Iranu. Više dece je pomenu-
lo da su u jednom periodu živeli u Iranu, ali da su se zbog loših uslova u ovoj zemlji
vratili u Avganistan, pa odatle krenuli u zemlje koje „prihvataju njihov narod.“

„Idemo u zemlju u kojoj moja porodica neće imati
neprijatelje.“

Mnoga deca navode i konkretne zemlje koje vide kao krajnju destinaciju. To su ze-
mlje u kojima imaju nekoga od rođaka ili zemlje za koje su od rođaka ili poznanika
čuli da prihvataju azilante. Veliki broj dece pominje Švedsku kao zemlju „boljeg
života“ i cilj njihovog putovanja.

„Hteli smo da to bude Nemačka jer tamo žive tetka
i mamin ujak. Tamo imamo još rođaka.“

„Volela bih da odemo u Švedsku. Tamo bismo imali
bolji život.“

„Znam da je Švedska dobra zemlja za život. Mi
ćemo pokušati da odemo u Švedsku.“

Dečaci koji putuju bez pratnje odraslih govore kako su inicijalno imali plan da odu
u Evropu, te da su tokom puta od druge dece koja migriraju dobijali informacije o
tome koja destinacija je dobar izbor. Jedan dečak je tako prvo odlučio da ode u Ita-
liju. Međutim, kako je iz Italije deportovan nazad u Grčku, odlučio je da promeni
plan vodeći se pozitivnim iskustvom svog druga sa puta.

„Cilj mi je da stignem u Švedsku. Drug sa kojim sam
putovao je već tamo. Dobio je azil.“

Nekoliko dece je istaklo da im se dopada u Srbiji i da bi tu i ostali, da mogu. Jedan dečak koji putuje bez pratnje odraslih istakao je da zna da je u Srbiji gotovo nemoguće dobiti azil. To je čuo od drugih migranata i da se zato ne nada da će ostati u Srbiji.

„Ja bih voleo da ostanem ovde. Ovde smo već četiri meseca. Sviđa mi se ovde. Mislim da se i mom tati sviđa da ostanemo ovde.“

„Znam da ovde ne može da se dobije azil. Znam da neću ostati ovde.“

Šta deca nose na ovaj put...

„Na ovaj put krećeš sa bezbroj pitanja.“

„Imaš stalni strah da li ćeš uspeti, da li će te deportovati, da li ćeš preživeti.“

„Imaš mnoge planove koji se možda i ostvarite. Zamišljaš kakav život može da bude.“

„Imaš nadu da ćeš stići negde gde će ti biti bolje.“

„Ponela sam nekoliko svojih ličnih stvari.“

„Stalno imaš osećaj neizvesnosti, nesigurnosti i straha.“

„Sećanja na zemlju iz koje dolazim, na život koji sam živeo, na ljude, moje drugove.“

„Strah i nadu. Nekad je strah jači, a nekad nada pobedi strah.“

? Sa kim deca putuju

„Drugačije je kad putuješ sam i kad putuješ sa svojom porodicom. Mnogo je drugačije.“

Kako je već pomenuto, osim trojice dečaka i devojčice na smeštaju u Prihvatištu u Novom Sadu, uzrasta od 15-18 godina, sva druga dece koja su učestvovala u istraživanju putovala su sa svojim porodicama, i to sa svojim uжим porodicama - sa oba roditelja, braćom i sestrama. Niko od dece nije pomenio da su porodice krenule na put u većoj grupi.

Porodica kao podrška

Sva deca koja su putovala sa porodicom istakla su da im porodica predstavlja veliku podršku. Mnoga deca kažu da ne bi ni izdržala ovo putovanje da nije bilo porodice.

„Kad neko dete ovako putuje, najvažnije je da bude sa roditeljima.“

„Mnogo sam se plašila. Onda bi me otac uzeo i nosio, pa sam se manje plašila.“

„Teško je i deci i odraslima. Odrasli se brinu o deci, da ih zaštite. A deca se trude da izdrže.“

Iz razgovora sa decom stekao se utisak da se očevi u najvećoj meri brinu o organizaciji puta i bezbednosti porodice, dok majke brinu o deci.

„Naš otac se brine kako da stignemo bezbedno, a mama se brine o nama – deci.“

Dvoje dece je naglasilo da je njihov otac pre nego što je cela porodica krenula na put, već jednom prešao put kojim sada idu i da im to u velikoj meri olakšava putovanje.

„Nama je mnogo lakše jer naš otac već zna put. Jednom je išao ovuda, a sada sa nama prolazi drugi put.“

Odnosi sa braćom i sestrama

Sva deca su posebno istakla odnos koji imaju sa svojom braćom i sestrama, i za koje kažu da su im „najveća podrška“ u teškim trenucima. Deca često ne žele dodatno da uznemire roditelje, pa se zbog toga prvo obraćaju braći i sestrama.

„Kad mi je teško pričam sa sestrom. Ona me najbolje razume.“

„Imam brata i sestru. Mi smo jedni drugima najveća podrška.“

„Na putu, kada sam bila tužna, igrala sam se sa sestrama.“

„Nekada kada imam problem, ne želim da rastužim i uznemirim roditelje, pa pričam sa bratom. To mi pomaže. I ja njemu pomažem“

Odnosi u porodici

Niko od dece nije pomenuo konflikte u porodici, niti bilo koji vid nasilja. Deca govore kako se njihova porodica „drži na okupu“ tokom putovanja, kako je roditeljima „najvažnije da zaštite decu“ i kako „starija deca pomažu roditeljima brinući se o mlađoj deci.“

Veći broj dece naglašava činjenicu da je teže putovati ukoliko je porodica velika i ako je više male dece u porodici. Deca ističu i da starija deca lakše mogu da podnesu putovanje.

„Kad je porodica velika, kad ima puno dece koja su mala, onda je mnogo teže za putovanje. Mala deca ne mogu da izdrže put.“

„Ipak je lakše staroj deci na putu, nego mlađoj.“

Razdvajanje od porodice

Dvojica braće i sestra koji su putovali iz Somalije razdvojili su se tokom puta od majke i sestre, pa su veći deo puta putovali samo sa ocem.

„U Turskoj smo bili zajedno. Od tada ne znamo gde su mama i sestra“.

„Teško je za dete ako putuje samo sa ocem. Mi imamo i strariju sestru, pa nam ona pomaže. Ali je ipak teže.“

Tokom istraživanja majka i sestra su došle u Srbiju i po osnovu „spajanja sa porodicom“ dobile su smeštaj u Centru za azil u Bogovađi.

„Nama je došla mama. I sestra. Mnogo sam srećan.“

Devojčica iz Avganistana na put je krenula sa porodicom, da bi se u Grčkoj, pod nepoznatim okolnostima, razdvojila od porodice.

„Posle Grčke smo se razdvojili, ali toga ne mogu da se setim“

„Mi smo bili u autobusu, Hasan i ja, putovali smo sa jednom ženom. Tu ženu nisam znala od ranije, ali je ona prema nama bila baš dobra.“

„Imali smo lažne pasoše, pa su nas uhvatili u Srbiji. Odveli su nas u Prihvatilište.“

„Kada sam došla ovde bilo mi je strašno jer mama i tata nisu bili tu. To mi je bilo najstrašnije.“

U oba slučaja deca nisu želela da govore o okolnostima u kojima je došlo do razdvajanja porodice. U slučaju devojčice iz Avganistana postojala je sumnja o trgovini ljudima (detaljnije: u studiji slučaja).

Deca bez pratnje odraslih

Dečaci koji putuju sami nisu želeli da govore o načinu na koji su krenuli na put jer su „još uvek na polovini puta“. Oni su izrazili bojazan da bi otkrivanje tih informacije njih moglo dovesti u „neprilike“.

Ono o čemu ovi dečaci govore jeste važnost socijalnih mreža tokom puta. Oni posebno ističu podršku koju su dobili od vršnjaka koji su već „prošli neki deo puta.“

„Upoznao sam mnoge koji su bili u sličnoj situaciji kao ja. Oni su mi pomogli, kao i ja njima.“

„Informacije o situaciji o nekoj zemlji uglavnom sam dobijao od onih koje sam sretao na putu.“

„Nas nekoliko smo putovali zajedno. Posle smo morali da se razdvojimo. Jedan drug je već uspeo da ode u Švedsku. Sa njim sam u kontaktu.“

Dečaci su se više puta, u različitim fazama putovanja, udruživali sa svojim vršnjacima.

„Sretneš nekog. Upoznate se i odlučite da krenete zajedno. Tako je mnogo lakše.“

Mogu li devojčice da putuju same

Dečaci koji putuju bez pratnje odraslih istakli su da je devojčicama mnogo teže da putuju same jer su fizički manje spremne da izdrže put, te da su u većoj meri izložene riziku od nasilja.

„Često se od tebe zahteva fizička snaga i spretnost. Npr. moraš da iskačeš iz kamiona, da bežiš... Mislim da to većina devojčica ne bi mogla da izdrži.“

„Za devojčice je rizičnije ako putuju same. Može neko da ih napadne, a one ne bi bile u stanju da se same brane.“

? Kako deca putuju i rizici na putu

Veliki broj dece govori o tome da su pešačili danima, opisujući situacije koje su bile rizične po njihov život.

„Išli smo peške. Noću. Bilo je mnogo hladno. Išli smo preko planina i kroz neke ogromne rupe.“

„Išli smo kroz šumu. Plašila sam se divljih životinja.“

„Teško mi je bilo da hodam. Bolele su me noge. Nisam mogla da izdržim.“

„Išli smo kroz sneg. Bilo je toliko hladno da nismo mogli da hodamo. Mnogo dece se razbolelo.“

„Strašno je ići kroz pustinju. Bez vode. U pustinji sam se najviše plašila“

Jedan broj dece putovao je preko mora.

„Mi smo putovali preko mora. To je bilo najstrašnije. More je bilo nemirno. Dešavalo se da neko upadne u more i udavi se. Mi nismo putovali pravim brodom. To je bio neki improvizovani brod.“

Neka deca su putovala kamionom.

„Mi smo sve vreme putovali kamionom. Krili smo se u kamionu. Bilo je toliko malo mesta da nismo imali vazduha da dišemo.“

„Ležao sam 36 sati u kamionu u jednom kontejneru koji je bio kao grob. Nije bilo mesta, ni vazduha. Neki ljudi su umrli.“

Nedostatak hrane, vode, odeće i lekova

Deca govore da tokom puta često nisu imala dovoljno hrane i vode, da su gladovala i po nekoliko dana. Mnoga deca nisu bila pripremljena za surove klimatske uslove, niti su imala adekvatnu obuću i odeću. Deca govore i o nedostatku lekova.

„Često nismo imali dovoljno hrane i vode. Nismo imali lekove, a od hladnoće su se mnogi razboleli.“

„Toliko je bilo hladno, a nismo imali toplu odeću i obuću. Nismo imali šta da jedemo. Ni vodu nismo imali. Niko nam nije pomogao dok smo putovali.“

Preko kojih zemalja deca putuju

Gotovo sva deca koja dolaze iz Avganistana, pominju sledeću rutu putovanja: Iran – Turska – Grčka – Makedonija – Srbija. Jedna devojčica pominje put preko Saudijske Arabije i Sirije, Grčke i Makedonije do Srbije.

Nekoliko dece koja putuju iz Somalije, pominju prelazak preko Turske, Grčke i Makedonije.

Prelazak granice

Deca posebno ističu rizik po život prilikom prelaska granice.

„Prelazili smo granicu preko visokih planina. Da nas ne vide i ne ubiju.“

„Najstrašnije je kad prelaziš granicu između Avganistana i Irana. Iranska policija puca. Na nas su pucali.“

„Nekoliko ljudi je povređeno kada su pucali na migrante na granici. Mi smo bili tamo, a i druge porodice sa decom.“

„Znala sam kada prelazimo granicu. Tata i mama su nam govorili da budemo tihe. Plašili smo se. Jednom je mala sestra počela da plače. Ne znam šta bi bilo da su nas čuli.“

Krijumčarenje

Dečaci koji su putovali bez pratnje odraslih navode da su tokom puta plaćali krijumčarima da ih prevedu preko granice.

„Platio sam krijumčarima da odem iz Grčke u Italiju. Oni su me sakrili u kamion u kome je bilo još mnogo ljudi. Bilo je strašno.“

Dečaci nisu želeli da govore o detaljima, ali naglašavaju da su tokom puta od drugih migranata mogli da saznaju kako da stupe u kontakt sa krijumčarima. Jedan od dečaka navodi da su krijumčari čekali na pristaništu u Grčkoj i da je tako stupio u kontakt sa njima.

Dečaci govore o rizicima sa kojima se suočavaju svaki put kada plate krijumčarima da ih odvedu u neku zemlju.

„Krijumčarima unapred daš mnogo novca – da ti naprave lažni pasoš i nabave sve što ti je potrebno za put. I uvek postoji rizik da ne dobiješ ništa od toga.“

„Krijumčari mnoge prevare. Uzmu im veliki novac da ih prevedu do neke zemlje, a ostave ih na pola puta.“

„Znam za slučajeve kada su krijumčari kidnapovali decu i onda od porodica tražili veliki novac.“

„Moraš stalno da budeš obazriv. Ne smeš da veruješ krijumčarima. Moraš da budeš pripremljen da će ti život često biti u opasnosti.“

Dečaci ističu da su se najčešće udruživali sa svojim vršnjacima i na osnovu informacija koje su dobijali tokom puta, donosili odluke kuda da krenu, pa stupali u kontakt sa krijumčarima. Po njihovim rečima, udruživanje sa vršnjacima olakšava put i „smanjuje rizik“.

Deportacija, pritvor i smeštaj azilanata

Oko trećine dece koja su učestvovala u istraživanju imala su iskustvo deportacije. Deca i njihove porodice najčešće su bile deportovane prilikom pokušaja da iz Grčke odu u Italiju, iz Makedonije u Srbiju, kao i sa granica Srbije sa Bosnom i Hercegovinom i Mađarskom. Mnoga deca i njihove porodice, ako ih policija uhvati na granici, završe u pritvoru u kome nekada ostaju i više od mesec dana.

„Na granici su me našli u kamionu i odmah deportovali u Grčku. Nisam uspeo da odem u Italiju. Kada su me vratili u Grčku, bio sam u pritvoru 30 dana.“

„Ako iz Srbije hoćeš u Mađarsku i policija te uhvati - odmah budeš deportovan.“

„Policija je uhvatila mene, moje roditelje i sestre da iz Srbije prelazimo granicu sa Bosnom. Odmah su nas odveli u pritvor. Bili smo u pritvoru 40 dana. Bilo je strašno. Sada smo se vratili u Centar za azil ovde u Srbiji.“

Smeštaj azilanata

Tokom puta većina dece boravila je u smeštaju za azilante u više zemalja, najčešće u Turskoj, Grčkoj i Srbiji. Uslovi smeštaja razlikovali su se od zemlje do zemlje. Kada deca upoređuju smeštaj u Srbiji, u Centru za azil u Bogovađi, ističu da je on značajno bolji od smeštaja u kome su bili pre dolaska u Srbiju.

„U tom prvom kampu u Turskoj bilo je mnogo loše. Sve je bilo prljavo, i kreveti i kupatilo. I hrane je bilo malo, samo dva puta dnevno.“

„Nismo imali gde da spavamo. Bila je to jedna prostorija i u njoj i deca i odrasli“

„Ovde u Bogovađi imamo krov nad glavom. Čisto je i hrana je dobra. Dobili smo pomoć koja nam je potrebna. Ovde nam je najbolje do sada.“

Moja privremena kuća u Srbiji

„Ovde se ne plašim. Ovde ima ljudi koji mogu da mi pomognu.“

„Lepo mi je ovde. Imamo sobu, dobru hranu, igralište i puno se družimo...“

„Samo kad bismo ovde imali još i školu.“

„Meni je ovde dobro. Dobro mi je. Ne treba mi bolje.“

„Ovde imam prijatelje. Skupljamo se kod ljuljaški i pričamo o svemu.“

„Ovde je moja najbolja drugarica.“

„Bolje je kad si u kampu nego kad si na putu. Mnogo je bolje.“

„Od kad smo ovde došli, možemo malo da se odmorimo. Da se ne plašimo. Da povratimo snagu.“

Značaj vršnjaka i programa za decu

Sva deca ističu kako im je značajan odnos sa vršnjacima dok borave u Centru za smeštaj azilanata. Naglašavaju važnost prostora koji su dostupni i namenjeni deci, kao i potrebu za igrom, druženjem i programima u kojima mogu da učestvuju. Deca navode da su u ovakvim centrima potrebne osobe koje rade sa decom, koje organizuju programe za decu, ali su i dostupne deci ukoliko deca imaju neki problem.

„Svoj deci koja se nađu u kampu tokom svog putovanja, važno je da imaju neko mesto gde mogu da budu sa drugom decom i da se igraju.“

„Najvažnije je da ima još dece u centru. Da možeš da se družiš i pričaš sa njima.“

„Igra je važna. Ja obožavam da se igram. Važno je da ima prostora gde možeš da se igraš.“

„Radionice za decu su važne. One mogu da ti ulepšaju sate ovde u centru.“

„Važno je da postoji osoba u centru koja radi samo sa decom. I tu je ako nekom detetu nešto treba ili ako ima neki problem.“

Deca posebno ističu značaj programa koji su usmereni na integraciju dece i učenje jezika, pre svega engleskog, ali i jezika sredine u kojoj su se našli, kao i sticanje osnovnih znanja iz različitih oblasti.

„Važno je da se pomogne detetu da se uklopi kad dođe u centar i da odmah počne da uči jezik da može da se sporazumeva.“

„Ako neko dete ostaje duže u nekoj zemlji, važno je da mu neko pomogne da uči jezik, tako će mu mnogo pomoći.“

Položaj i uloge dece

Ko donosi odluku da deca krenu na put

Gotovo sva deca koja putuju sa porodicom, navode da su im roditelji objasnili razloge zbog kojih napuštaju zemlju.

„Znam zašto smo otišli. Razgovarali smo sa roditeljima o tome.“

Deca ističu da podržavaju ovu odluku svojih roditelja i u razgovoru često govore o njoj kao o zajedničkoj odluci.

„Mi smo odlučili da odemo.“

„Mislim da su moji roditelji bili u pravu kada su odlučili da krenemo na ovaj put.“

„Iako je teško sve ovo kroz šta prolazimo, mislim da je dobro što smo krenuli. Nijedan strah na putu nije strašniji od rata.“

Jedan od trojica dečaka koji su putovali bez pratnje odraslih, navodi da je sam odlučio da napusti zemlju jer je ostao bez porodice, dok su druga dvojica dečaka odluku doneli zajedno sa članovima svojih porodica. Dečaci nisu želeli da govore o detaljima svoje odluke.

Oduke na putu

Deca koja putuju bez pratnje odraslih kažu da odluke o pravcu i načinu putovanja donose u odnosu na informacije koje dobijaju tokom pojedinih deonica puta, kao i prema mreži kontakata koju grade na putu.

Za razliku od njih, deca koja putuju sa roditeljima najčešće nisu uključena u donošenje odluka tokom puta, jer o tome kuda i kako će se ići, odlučuju roditelji.

Deca kao podrška porodici

„Naši roditelji ne govore engleski. Moja starija sestra i ja znamo engleski. Zato smo nas dve pričale u policiji. Prevodile smo našim roditeljima ono što policajci govore.“

„Ja pomažem oko mlađeg brata i sestre. Brinem se o njima.“

„Htela sam da izdržim ovaj put. Htela sam da roditeljima bude lakše, da ne moraju da se brinu o meni.“

„Kad mi je bilo teško, često nisam htela da pričam o tome sa roditeljima. Nisam želela da ih rastužim. Htela sam da se što manje brinu.“

Tokom putovanja deca na različite načine nastoje da pomognu roditeljima. Veliki broj dece navodi da su u teškim trenucima tokom puta nastojali da „izdrže“ kako bi olakšali roditeljima. Neka deca su tokom puta bila u situaciji da zastupaju svoju porodicu, najčešće u kontaktu sa policijom i drugim službama. U pitanju su slučajevi kada deca, za razliku od svojih roditelja, mogu da se sporazumeju na engleskom ili čak i na srpskom jeziku.

Osvrt dece na iskustvo migracija

Da li su deca bila spremna na ono što ih očekuje

„Kada sam krenula na ovaj put, mislila sam da će biti lako. I moja sestra je mislila da će biti lako. Mislim da je i mama mislila da će biti lakše.

Većina dece ističe da nije bila spremna na ono što ih očekuje tokom puta. Mnoga deca veruju da i njihovi roditelji nisu znali za mnoge rizike koji ih očekuju tokom puta.

„Kad bih opet krenula, ne znam da li bih nekog po-
vela, jer znam koliko će biti teško.“

„Mislim da ni roditelji ne znaju koliko je težak ovaj
put.“

Većina dece smatra da bi im bilo lakše da su znali šta ih očekuje na putu.

„Bolje je da znaš šta te očekuje, da možeš da se pri-
premiš.“

„Roditelji treba da pripreme decu za ono što će biti
teško.“

„Bolje je da kreneš na ovaj put sa dobrim savetima.
Kad bi te savete mogli da ti daju oni koji su prošli
isti put. Da znaš šta te očekuje pre nego što kreneš.“

Za razliku od ovog dominantnog stava, dvoje dece misli da je ipak bolje ukoliko se ne zna šta na putu sve može da se očekuje, jer bi to saznanje otežalo odluku da se napusti zemlja.

„Ja mislim da bismo se mučili pitanjem da li da krenemo ili ne, da smo znali šta nas sve čeka na ovom putu. Ovako je bolje. Bolje je kad ne znaš.“

Dečaci koji putuju bez pratnje odraslih ističu da je mogućnost informisanja o situaciji u pojedinim zemljama veoma važna kako bi se izbegli rizici. Oni su ove informacije tokom puta dobijali od drugih migranata.

„Važno je da znaš kakva je situacija u nekoj zemlji. Šta možeš da očekuješ. Te informacije nemaš odatle da dobiješ. Jedino od drugih migranata. Ali to često nisu pouzdane informacije.“

Poruka deci koja kreću na ovaj put

„Treba da kreneš jer mnoge stvari ne treba ga gledaš zato što si dete, a mnoge druge stvari treba da imaš zato što si dete.“

„Treba da kreneš. Ne treba mnogo da razmišljaš, treba samo da kreneš.“

„Ovaj put je težak. Na ovom putu je rupa do rupe.“

„Teško je, ali ćeš zaboraviti na to kad porasteš.“

„Plašićeš se. I ja sam se mnogo plašila. Plaše se i dečaci.“

„Plašićeš se, ali nijedan strah nije veći od straha od rata.“

„Na ovom putu može da ti se desi i nešto lepo. Kao kad stigneš u Beograd. Beograd je mnogo lep. Mislim da liči na Evropu.“

„Tokom puta možda nećeš imati novac ni pasoš.“

„Najgore je ako te deportuju.“

„Bićeš i uplašen i tužan. I nadaćeš se. Bićeš i radostan.“

Pravo na azil

„Mi nismo imali pasoš. Znam da ne možeš da putuješ bez pasoša i da je posao policije da hvata ilegalne migrante. Ali mi bežimo od rata i ne bi trebalo odmah da nas deportuju. Posebno ne decu i porodice sa decom.“

„Mi smo imali lažni pasoš i zato nas je policija uhvatala kad smo prelazili granicu. Znali smo da to može da se deci.“

„Ne treba da nas deportuju odmah bez procedure. Mi smo deca. Mnoga deca kada su deportovana upadaju u još veći rizik.“

„Mi smo izbegli zbog situacije u zemlji. Imamo pravo na azil.“

„Kad bih ja bila policajac i kad bih videla migrante,

ja bih im rekla: „Stop!“ Pitala bih kakvi su ih problemi naterali da napuste zemlju. Ako su došli zbog velikih problema, pustila bih ih da prođu.“

Većina dece, a posebno starija deca, svesna su da putovanje bez dokumenata ili sa lažnim dokumentima predstavlja kršenje zakona i da je posao policije da „uhvati“ migrante koji krše zakon. Deca, s druge strane, smatraju da ona i njihove porodice ne treba da budu deportovani bez procedure jer imaju pravo da traže azil s obzirom na razloge zbog kojih napuštaju zemlju, a i zbog činjenice da su deca.

Na pola puta...

Za najveći broj dece koja su učestvovala u ovom istraživanju, Srbija je samo privremeno mesto boravka. Deca očekuju da će posle određenog vremena napustiti Centar za azilante u Bogovađi i nastaviti svoje putovanje.

„Sada smo na pola puta. U stvari, prešli smo više od polovine puta.“

„Nadam se da ćemo uspjeti da odemo. Da nas neće vratiti. Da ćemo dobiti azil.“

„Ja bih želeo da ostanemo ovde. U Srbiji.“

„Mi ćemo krenuti odavde. Ne znam tačno kada. Ali uskoro. Nadamo se da ćemo uspjeti da stignemo u Evropsku uniju pre zime.“

Jedna devojčica je već znala pozitivan ishod svog putovanja.

„Sada znam da ću otići u Nemačku gde su moji roditelji i sestre. Oni žive u Minhenu. Imaju kuću. Sestre idu u školu. I ja ću krenuti opet u školu i počecu da učim nemački.“

Mesto koje zamišljam

„Zamišljam kuću u kojoj živimo moji roditelji, braća, sestre i ja. Zamišljam da je to velika kuća.“

„To je kuća u koju bih mogla da pozovem drugarice. Ispred kuće je dvorište u kome se igramo.“

„Zamišljam školu. Želeo bih da nastavim obrazovanje, i to bi bila škola mojih snova.“

„Mnogo je veća od moje kuće u kojoj sam živela. Imamo i kola.“

„Zamišljam dvorište. Ima puno drveća. Tu sedim.“

„Zamišljam da imam prijatelje iz moje zemlje i iz te nove zemlje. Zamišljam mesto gde se skupljamo i družimo.“

„Zamišljam kuću, ali zamišljam i da imam pasoš da mogu da putujem. Da odem i u svoju zemlju i da putujem da vidim lepa mesta na svetu. Neka sam već video usput.“

Kako te ovaj put promeni

„Ovo putovanje me mnogo promenilo. Bolja sam osoba. Otvorenija sam prema drugima. I hrabrija. Možda sam otvorenija zato što sam hrabrija.“

„Tokom ovog puta naučila sam da budem hrabra i da budem strpljiva. Naučila sam i srpski. Ponosna sam na sebe. Mislim da sam ovo dobro izdržala.“

„Kad je teško, počneš malo drugačije da gledaš na život.“

„Osećam da sam sazrela, da sam porasla. Nekako osećam, ne mogu baš da objasnim.“

„Promeniš se, ali si i dalje dete.“

**...HOĆU
DA MI
NEKO
OBJASNI
ZAŠTO
SMO**

OVDE...

DECA KOJA SU SE VRATILA U SRBIJU

U ovom istraživanju učestvovalo je 12-oro dece, 8 devojčica i 4 dečaka, uzrasta od 10 do 18 godina, koja su kao migranti neko vreme živela u zemljama Zapadne Evrope, nakon čega su se vratili u Srbiju. Sva deca državljanima su Srbije.

Petoro dece iz porodica je koje su 1999. godine raseljene sa Kosova, nakon čega su došle u Beograd. Troje od ovih petoro, zapravo je i rođeno u Beogradu. Od dolaska u Beograd do odlaska u Norvešku 2008. godine, deca su sa svojim porodicama živela u kolektivnom centru u Resniku, nadomak Beograda. Nakon skoro tri godine provedene u Norveškoj i neuspešnog pokušaja da tamo dobiju azil, porodice su deportovane u Srbiju 2010. godine, kada se vraćaju u isti kolektivni centar u Resniku. U međuvremenu ovaj centar dobio je status „neformalnog centra“. Država ga više ne finansira jer su izbeglički/raseljениčki centri zvanično ukinuti.

Šestoro dece iz romskih porodica pre odlaska u inostranstvo živelo je u neformalnim naseljima u Beogradu. Jedan dečak iz ove grupe imao je iskustvo povremenog života i rada na ulici. Sva deca su u zemlje Zapadne Evrope otišla sa svojim porodicama. Jedna porodica je u pokušaju da ode u Švedsku vraćena sa beogradskog aerodroma. Po odlasku iz zemlje, četiri porodice pokušale su da dobiju azil – dve u Nemačkoj, dve u Švedskoj. Azil nije odobren niti jednoj porodici, usled čega su se sve porodice dobrovoljno vratile u Srbiju. Jedna porodica dva puta je odlazila u Nemačku i vraćala se posle nekoliko meseci, i ne pokušavajući da u Nemačkoj dobije azil. Po povratku u Srbiju, sve šestoro dece nastavilo je da živi u nelegalnim naseljima kao i ranije. Deca i njihove porodice odlazili su iz zemlje u periodu između 2010. i 2011. godine i ostajali u inostranstvu od 3 do 15 meseci.

Devojčica od 18 godina koja je učestvovala u ovom istraživanju, u inostranstvo je otišla sa čovekom koji se predstavio kao njen rođak, ne znajući da je u Švajcarskoj čeka ugovoreni brak, u romskoj muslimanskoj porodici. U ovom slučaju, jasno se radi o trgovini ljudima. Devojčica je nakon više meseci, uz saglasnost porodice u koju je bila prodana, uspela da se vrati u Srbiju. Ova devojčica je rano ostala bez samohrane majke (romskog porekla), pa je od prvih godina života živela u nekoliko ustanova socijalne zaštite. Poslednji dom je samoinicijativno napustila, da bi neko vreme pre odlaska u inostranstvo živela na ulici. Po povratku u Srbiju devojčica živi samostalno, ali uz podršku jedne nevladine organizacije.

? Zašto deca napuštaju Srbiju i šta očekuju

Sva deca navode da je za njihove porodice odlazak u Zapadnu Evropu predstavljao pokušaj pronalaženja „boljeg života“. Istovremeno, deca osnovne razloge odlaska iz zemlje nalaze u lošim uslovima života i siromaštvu.

„Deca i porodice odlaze u druge zemlje da bi živela normalan život.“

„Nadaš se nekom boljem životu.“

„To gde smo mi živeli i gde sada opet živimo, to nisu prave kuće, nego neke improvizovane barake. I ima mnogo vlage i mračno je.“

„Nismo imali uvek struje. Ni vodu, naročito toplu vodu za kupanje.“

„Učili smo za školu samo preko dana kad je svetlo.“

„Bili smo baš siromašni. Mnogo siromašni. I roditeljima je bilo teško da nađu posao.“

Deca ističu da njihove porodice ni posle nekoliko godina od kada su interno raseljene sa Kosova, nisu mogle da obezbede bolje uslove za život, pa im je odlazak u inostranstvo izgledao kao jedina mogućnost za promenu takvog stanja. Starija deca iz ove grupe naglašavaju da je njihovoj porodici bila potrebna pomoć države u rešavanju problema sa kojima su se suočavali, te da je odlazak iz zemlje uzrokovan i time što nisu dobili potrebnu pomoć.

„Ovde je naša mama stalno nešto pokušavala da nam bude bolje. Ali nije uspevala. Onda su naši roditelji odlučili da pokušamo da odemo odavde.“

„Nadali su se da tako mogu da nam obezbede bolji život.“

„Da smo dobili neku pomoć od naše države, možda ne bismo ni otišli. Ovako nam je ovo bio jedini način da promenimo život.“

Romska deca koja su živela u neformalnim naseljima u Beogradu, takođe navode da su njihove porodice odlučile da odu u inostranstvo „jer su tamo veće mogućnosti za bolji život.“ Sva deca iz ove grupe imaju nekog od rođaka ko je već u inostranstvu i koji se, po njihovim rečima, „već snašao tamo“, „ima papire, posao, kuću...“ i „mnogo bolje živi.“ Stiče se, dakle, utisak da ova deca žive u okruženju u kome se odlazak u zemlje Zapadne Evrope vidi kao način da se obezbedi bolji život, pa se stoga mnoge porodice odlučuju na ovaj korak. Deca o životu u zemljama Zapadne Evrope znaju na osnovu onoga što im govore rođaci koji tamo žive ili roditelji koji i sami dobijaju ove informacije od rođaka ili poznanika.

„Mnogo njih koje poznajem je otišlo ili pokušava da ode.“

„Ko može taj ide, kad je tamo bolje.“

„Od ujaka sam znao kako se tamo živi. On je već dugo tamo.“

„Kad odeš možeš da dobiješ kuću. Jedni koje znamo su dobili kuću.“

„Moj brat, od kad je otišao, mnogo mu je bolje. Izvukao se, ovde se mnogo mučio.“

„Tamo roditelji mogu da nađu posao. Bolje se živi. Znam, tamo mi je tetka.“

„Možeš da dobiješ socijalnu pomoć od koje može lepo da se živi, mnogo bolje nego ovde.“

Prednosti života koje su deca očekivala pre odlaska, odnose se na rešavanje stambenog pitanja, zapošljavanje roditelja i novčanu pomoć koja obezbeđuje kvalitetniji život u odnosu na onaj koji ove porodice imaju u svojoj zemlji.

Devojčica koja je bila žrtva trgovine ljudima govori o složenim okolnostima i nizu faktora koji su uticali na njenu odluku da otputuje u inostranstvo pod rizičnim okolnostima.

„Ja sam domsko dete. Majka mi je poginula kad sam bila mala. Moju polusestru je usvojila tetka, a mene nisu hteli jer nisam njihova krv. Tako sam završila u domu. Posle doma nisam imala porodicu, nisam imala posao, a nisam ni htela da radim. Ostala sam na ulici. U to vreme već sam imala problema sa alkoholom i drugim supstancama. Onda sam upoznala tog čoveka. Njegov brat je poginuo sa mojom majkom. On je rekao da će me odvesti u inostranstvo kod nekih rođaka. Ovde nisam imala ništa, mislila sam ako odem biće mi bolje, nisam imala šta da izgubim.“

! Odluka da se ode i izbor zemlje u koju se odlazi

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju, osim jedne devojčice, navode da su o odlasku iz zemlje odlučili njihovi roditelji. Deca koja imaju rođake u inostranstvu ističu da su njihovi roditelji odlučili da odu u zemlju u kojoj žive rođaci sa planom da tamo i ostanu.

„Majka nam je rekla da idemo u Nemačku kod ujaka.“

„Moj otac je nabavio pasoše i rekao da ćemo da idemo. Išli smo u Nemačku. Tamo nam živi stric.“

„Roditelji su odlučili da idemo. Otišli smo u Švedsku jer tamo imamo tetku.“

„U Nemačkoj smo već bili. Imamo i rođake tamo. Zato idemo u Nemačku.“

„Znao sam da idemo da bismo tamo ostali. Rekli su nam roditelji.“

„Otišli smo sa željom da ostanemo.“

Sa druge strane, neka deca navode da su njihovi roditelji doneli odluku da napuste zemlju, ali da deci o tome ništa nisu rekli kada se kretalo na put. Ova deca smatraju da roditelji treba otvoreno da razgovaraju sa decom i da im pomognu da se pripreme za odlazak iz zemlje.

„Mi smo išli u Norvešku jer je moja mama znala neke ljude koji su tamo dobili azil.“

„Kad smo kretali, mi nismo ni znali da odlazimo

odavde i da se nećemo vratiti. Roditelji su nam rekli da idemo u posetu kod neke rođake i da ćemo ostati mesec dana.“

„To je na kraju bio veliki šok za nas. Nekada roditelji, kad hoće da te zaštite, oni te u stvari povrede.“

„Trebalo je da nam kažu da idemo i da ćemo ostati. Tako bismo mogli da se pripremimo za ono što nas očekuje.“

Deca su različito reagovala na odluku svojih roditelja. Neka su se radovala odlasku, dok je drugima bilo žao – posebno zbog toga što ostavljaju osobe koje su im bliske.

„Mnogo sam bio srećan što idemo. Jedva sam čekao da krenemo.“

„Mislila sam biće nam bolje tamo, ali mi je bilo žao zbog moje najbolje drugarice koja ostaje ovde.“

„Bilo mi je žao što idemo. Vezana sam za babu i nisam htela da je ostavimo.“

„Iskreno, nije mi se baš išlo.“

I pored toga što nisu imala uticaj na odluku svojih roditelja da napuste zemlju, sva deca se slažu sa ovom odlukom i smatraju je ispravnom.

„Mislim da je dobro što su roditelji odlučili da odemo.“

„I ja bih to odlučio da sam na njihovom mestu. Ipak je tamo mnogo bolje.“

Devojčica koja je sama donela odluku da ode u inostranstvo sa čovekom koji se predstavio kao blizak prijatelj preminulog roditelja, navodi da je o svojoj odluci obavestila socijalnog radnika u centru za socijalni rad.

„Kada sam otišla u centar za socijalni rad i rekla da idem 'preko', oni su mi samo rekli da to možda nije dobro za mene. Nisu proveravali kako idem, sa kim idem..., a trebalo je. Šta sam mislila, kad sam odlučila da odem? Ne znam, mislila sam biće mi bolje, kad već ovde nisam imala ništa. I nikog. Znala sam tog čoveka od ranije. Svašta je tu bilo, ali nije za priču. Odveo me u Švajcarsku, pretpostavljam negde između Nemačke i Švajcarske.“

Kako deca putuju

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju, putovala su u zemlje Zapadne Evrope na legalan način, sa regularnim putnim ispravama. Petoro dece je sa svojim roditeljima putovalo u Norvešku autobusom. Od četvoro dece koja su putovala u Nemačku, troje je putovalo sa oba roditelja, braćom i sestrama autobusom, dok je jedna devojčica putovala kombijem sa majkom, sestrom i sestrinom porodicom. Jedna devojčica je sa roditeljima i dvojicom braće putovala u Švedsku autobusom. Niko od ove dece ne navodi da su njihove porodice tokom puta ili prilikom prelaska granice imale nekih problema. Jedna devojčica navodi da je njena porodica pokušala da ode u Švedsku avionom, ali su ih vratili sa aerodroma.

„Nas su vratili sa aerodroma. Stric kod koga je trebalo da idemo je došao po nas. Ali su nam na aerodromu rekli da nemamo garantno pismo i vratili su nas. Nisu nam vratili ni pare od avionskih karata koje smo kupili.“

ŽIVOT U ZEMLJAMA ZAPADNE EVROPE

Život dece koja su otišla u Norvešku

Smeštaj

Deca čije su porodice otišle u Norvešku navode da im je ubrzo po dolasku u ovu zemlju obezbeđen smeštaj u zasebnim porodičnim kućama.

„Kada smo došli, ubrzo su nas prebacili u jedno malo mesto na severu Norveške. Tamo je bio centar za azilante, ali mi nismo bili smešteni tamo. Tamo žive samo oni koji dođu sami. Mi smo odmah dobili kuću. Bili smo mnogo srećni.“

„Mi smo bili na jugu Norveške, prvo u jednom, pa u drugom gradu. U oba grada smo dobili kuću.“

„Kad tamo dođu porodice sa decom, one imaju pravo na kuću. I mi smo dobili kuću.“

„Imali smo našu sobu.“

„Mama kaže da smo i po dva sata bili u kupatilu. Kupali smo se, brčkali i igrali sa vodom. Valjda nam je to bilo zanimljivo jer ovde nismo imali pravo kupatilo.“

Deca pominju centar za smeštaj azilanata kao mesto u kome su se odvijale različite

aktivnosti namenjene deci, a u kojima su ona često učestvovala.

„Tamo u centru za smeštaj azilanata bilo je igralište i igraonica sa različitim igračkama, knjigama, filmovima... Tamo smo često odlazili. Jednom smo čak i prespavali kad je bio pidžama parti.“

Prihodi

Deca ističu da su porodice dobijale socijalnu pomoć, ali i da su njihovi roditelji ubrzo po dolasku u zemlju počeli da rade. Sva deca navode da su ukupni uslovi života u kojima su živeli bili neuporedivo bolji od onih u kojima su živeli u Srbiji.

„U početku smo dobijali socijalnu pomoć. Onda je mama počela da radi.“

„Mislim da su naši roditelji ubrzo počeli da rade. Prvo su išli na časove jezika, a onda su dobili posao.“

„Roditelji nisu želeli da živimo od pomoći. Hteli su da nađu posao. I da na taj način nekako doprinesu zemlji koja nas je primila.“

„Ne može da se poredi kako smo živeli u Norveškoj, sa onim kako smo živeli u Srbiji.“ „Imali smo normalan život. To nismo imali u Srbiji.“

„Imali smo sve što nam je bilo potrebno. Neke stvari i po prvi put. Na primer, normalnu kuću.“

Škola

Sva deca koja su otišla u Norvešku, u Srbiji su redovno pohađala školu, a školovanje su nastavila i u Norveškoj. Deca navode da su u školi dobili pomoć oko školskih zadataka i učenja jezika, kao i podršku da se integrišu u novu sredinu. Deca ističu da im je „bilo lepo“ u školi, i sa oduševljenjem govore o školskim aktivnostima, načinu učenja i odnosima između nastavnika i učenika.

„Možda je prošlo desetak dana od kad smo došli do kad smo dobili papire da možemo da idemo u školu.“

„Imala sam jednu nastavnicu u školi. Ona mi je pomagala oko svega. Oko zadataka koje smo imali u školi, oko norveškog jezika, oko uklapanja... Nastavnica me je uvek pitala da li sam dobro, da li sam se uklopila, da li mi treba neka pomoć.“

„Imali smo u školi časove norveškog. I prevodioce u početku.“

„Kad dođe novi đak, nastavnici pošalju nekoliko dece da budu sa njim na odmoru, da ne bude sam.“

„Imali smo da učimo, ali nismo bili opterećeni. Tamo se cenilo to koliko se trudiš, kako napreduješ...“

„Tamo ti nastavnici pokažu da im je stalo da tebe i da ti pomognu. Uvek su bili spremni da odvoje vreme za svakog od nas, ako ima neki problem, ako nešto ne razume.“

„Aktivnosti su raznovrsne - išli smo u prirodu, kovali smo, skijali i plivali...“

Odnosi sa vršnjacima

Iskustva dece su različita, kada su u pitanju odnosi sa vršnjacima. Neka deca govore da su u početku bila diskriminisana zbog svog porekla, dok druga ističu potpuno drugačija iskustva.

„Kad smo došli, ja sam se u početku družila sa Arapima i Rusima. I sa dečacima iz Avganistana i Afrike. Tako sam naučila engleski. Sa mnom u početku niko nije hteo da se druži jer sam iz Srbije, jer je u mom razredu bila jedna devojčica koja je Albanka i koja je dugo bila u Norveškoj. Većina je bila na njevoj strani. Kasnije, kad su me upoznali, stvari su se malo promenile.“

„Ja sam se super uklopila. Bila sam jedini stranac u odeljenju i družila sam se sa svima. Mnogo mi je pomoglo u početku to što smo se družili i izlazili zajedno. Tako sam stekla prijatelje i naučila jezik.“

„U Norveškoj sam stekla prave prijatelje. Nikada me nisu gledali kao da sam drugačija od njih.“

Aktivnosti u slobodno vreme

Deca su u slobodno vreme bila uključena u niz različitih aktivnosti i gotovo sva su se bavila nekim sportom. Starije devojčice ističu da im je jedno od omiljenih mesta bila biblioteka.

„Moja sestra i ja smo išle u biblioteku skoro svaki dan. Tamo je bio jedan deo sa srpskim knjigama. Bilo je knjiga na mnogim jezicima. Puno smo čitale knjige na srpskom jeziku i slušali zvučne knjige na norveškom.“

„U biblioteci smo imali i kompjutere. I mogli smo da gledamo filmove. Tamo je bila i igraonica za mlađu decu. Tu je dolazio naš brat.

„Skoro sva deca tamo nešto treniraju. I ja sam trenirao. I moje sestre.“

„Svi smo trenirali. Nekad i po dva sporta.“

Težnja dece da budu što bolja

„Tamo smo se svi trudili. Da budemo što bolji u školi, da što bolje naučimo jezik, da se uklopimo...“

„Trudila sam se da budem što bolji đak. Cenila sam to što smo dobili priliku. I sestra i ja smo bile baš dobre u školi.“

„Htela sam time da olakšam i roditeljima. Da ne moraju da se brinu.“

Život dece koja su otišla u Nemačku

Smeštaj

Troje od četvoro dece navodi da je njihova porodica po dolasku u Nemačku dobila smeštaj u kolektivnom centru.

„Kad odeš u Nemačku, onda vlasti odlučuju da li ćeš biti smešten u kolektivnom centru ili ćeš dobiti stan.“

„Kad smo došli, dobili smo smeštaj u hajamu - to je kolektivni centar. Tamo u hajamu, svi spavaju zajedno. To je jedna velika prostorija. Imali smo i jedno zajedničko kupatilo.“

„I mi smo bili u kolektivnom centru. Jedino je moja sestra dobila stan. Mislim da je ona dobila stan zato što je bila trudna.“

Deca ističu da su njihove porodice veliki deo vremena provodile kod rođaka, dok su dve porodice neko vreme i živele kod rođaka.

„Bili smo u hajamu, ali smo veći deo vremena provodili kod strica. Tamo nam je bilo bolje.“

„Bili smo dva meseca u hajamu, onda smo oko mesec dana bili kod tetke.“

„Često smo bili kod strica. Jedno vreme smo tamo i živeli.“

Prihodi

Većina dece govori o socijalnoj pomoći kao o osnovnom izvoru prihoda, dok neka od njih navode da su se oslanjali i na pomoć rođaka.

„U hajamu smo dobijali hranu i novac za nedelju dana. Malo novca smo dobijali. Nije nam bilo dovoljno.“

„Dobijali smo socijalnu pomoć.“

„Ujak nam je pomagao... I stric nam je davao kad nam je trebalo.“

I pored toga što ističu da socijalna pomoć koju su primali nije bila velika, sva deca misle da su u Nemačkoj imali veće mogućnosti za bolji život.

„Bolje mi je bilo tamo. Imali smo više.“

„Mogli smo lepo da živimo. Nismo imali puno, ali smo imali više nego ovde.“

Škola

Iako su sva deca, pre odlaska u Nemačku, redovno išla u školu u Srbiji, nijedno od četvoro dece koja su boravila u Nemačkoj, tamo nije išlo u školu. Dve devojčice navode da su krenule u školu, ali su ubrzo odustale, jer nisu znale jezik i bilo im je teško. Dva dečaka navode da nisu ni krenula u školu, dok jedan od njih ističe da je sa bratom učio nemački jezik kod kuće. Sva deca govore da im je u početku bilo teško da se snađu.

„Krenula sam. Nije mi se svidelo. Bilo je teško, pa sam odlučila da ne idem.“

„Nisam htela da idem u školu. Nisam znala jezik.“
„Nisam išao u školu, ali sam sa bratom od ujaka učio nemački. Puno sam naučio.“

Kako su se deca snašla u nepoznatoj sredini

„U početku je teško jer ne znaš jezik.“
„Teško je da se snađeš u početku. Posle naučiš, pa je lakše.“

Sva deca navode pozitivna iskustva sa policijom. Ističu da su im policajci pomagali kada nisu mogli da se snađu, da su se lepo ophodili prema njima zato što su deca, da ih „nisu gledali drugačije zato što su Romi“. Takođe, deca naglašavaju da je u Nemačkoj odnos prema Romima „mnogo bolji nego u Srbiji“ i da su se zbog toga osećali dobro u toj sredini.

„Tamo su policajci mnogo fini. Kad se izgubiš u gradu oni te odvedu kući. I pomažu ti da se snađeš.“
„Više puta su mi pomogli. Mnogo dobri policajci.“
„Tamo te policija nikad ne vređa, nikad ne više na tebe. Ne gledaju te popreko zato što si Rom.“
„Ovde svako može da ti vređa naciju. Tamo niko. Tamo ne smeš da kažeš Cigani.“
„Ovde često čuješ: Cigani, muslimani... Tamo to nije bitno. Nije bitno koje si nacije i vere.“
„Ovde ni policija neće ponekad da te spase kad te neko napada. Tamo to ne može da ti se desi.“

Odnosi sa vršnjacima

„Družili smo se sa Romima, uglavnom. Mnogo je bila dobra zabava na romskim žurkama.“

„Nisam imala neko društvo tamo. To mi se nije sviđelo. U Srbiji imam više društva.“

„Super mi je bilo. Imao sam super društvo. Družio sam se i sa nekim Nemcima.“

Život devojčice koja je otišla u Švedsku

Smeštaj

„Imali smo smeštaj u kolektivnom centru, ali smo mi živeli kod tetke. Bilo nam je super prvih godinu dana. Onda je bilo nekih svađa između nje i mojih roditelja.“

Prihodi

„Imali smo socijalnu pomoć od 800 evra mesečno. To nam je bilo dovoljno za život. Super smo živeli.“

Škola

„Kad smo došli, išli smo da se prijavimo u neki centar i posle 10 dana su nam poslali papire za školu.“

Odmah sam pošla u osnovnu školu. Nastavnici su mi puno pomagali da se uklopim i razgovarali su sa mnom ako imam neki problem, ako mi nešto što učimo nije jasno. Odmah sam počela da učim švedski. Nije mi bilo teško, lak je jezik. Posle dva-tri meseca, pošto sam brzo učila, prebacili su me u gimnaziju. Bilo mi je super. Mnogo su me lepo prihvatili. Imala sam puno društva. I mnoge dobre drugarice.“

Život devojčice koja je otišla u Švajcarsku

„Taj čovek je slagao da sam mu ja ćerka, prodao me nepoznatim ljudima i uzeo pare. Nisam znala gde se nalazim. Nisam smala da izlazim iz kuće. Takva su bila pravila. Ta porodica je pokušala da me primora da poštujem stroge muslimanske običaje i da se ponašam kao prava žena njihovom sinu. Njihov sin je bio mnogo dobar i uspela sam da mu objasnim da ja to ne mogu. Objasnila sam mu i kako da se pretvaramo da radimo sve što se od nas traži i on je pristao. Nije me dirao.“

STATUS TRAŽILACA AZILA

Porodice dece koja su otišla u Norvešku podnele su zahtev za azil. Dve porodice tražile su azil u Nemačkoj, a dve u Švedskoj. Nijednoj porodici azil nije odobren.

„Posle godinu dana smo dobili prvi negativ. Onda za par meseci i drugi. Imali smo mesec dana da napustimo Švedsku.“

„Mi u Norveškoj nismo dobili azil. Mama se žali-

la. Čak je dolazio i ombudsman za decu zbog našeg slučaja. Svi su protestvovali što nismo dobili dozvolu da ostanemo kad smo se potpuno integrisali. Bili smo u Norveškoj dve i po godine. Valjda je po njihovom zakonu da deca posle tri godine mogu da ostanu, a nama je falilo par meseci.“

„Majka je došla jednog dana i rekla da moramo da se vratimo kući u Srbiju. Ona je bila potpisala da ćemo da se vratimo. Tako smo se vratili i prvi put kad smo bili u Nemačkoj.“

POVRATAK U SRBIJU

Porodice koje su bile u Nemačkoj i Švedskoj, dobrovoljno su se vratile u Srbiju. Deca ističu da su se njihove porodice to učinile kako ne bi dobile zabranu ponovnog ulaska u tu zemlju.

„Iako su nam dali mesec dana da odemo iz Švedske, moji roditelji su hteli da se odmah vratimo da bih na vreme krenula u školu. Dobili smo i avio karte za povratak. Meni je bilo mnogo žao što se vraćamo. Išla sam u školu da se sa svima pozdravim. I svi su plakali što idem. Jedna drugarica Šveđanka i njeni roditelji su mi ponudili da ostanem kod njih da bih nastavila školu tamo. Ja sam htela da ostanem, ali roditelji nisu hteli da me ostavljaju samu. Iako sam

tad htela da ostanem, sada mislim da su roditelji ispravno postupili.“

„Treba da se vratiš da ti ne bi zabranili, posle ne možeš da odeš opet.“

„Morali smo da se vratimo, ali ćemo uskoro opet otići.“

Porodice koje su bile u Norveškoj, nisu napustile zemlju u predviđenom roku zbog čega su deportovane uz zabranu da uđu u zemlju u narednih pet godina.

„Mi se nismo odmah vratili, nego smo čekali. Nadali smo de da će odluka da se promeni jer su se roditelji žalili.“

„Mama je rekla da nećemo da se krijemo. Nastavili smo normalan život. Nismo se nadali da će sve biti tako brzo.“

„Jednog jutra je došla policija. Probudili su nas. Imali su papir sa odlukom o deportaciji. Imali smo deset minuta da se spakujemo. Mama ih je molila da nam daju više vremena. Plakala je. I oni su nam dali pola sata. Policajci su rekli da oni samo rade svoj posao.“

„Ja sam bila u šoku. Nisam imala vremena ni da mislim. Nisam bila svesna šta se događa.“

„I srećan si kad dođeš. Kad vidiš sve koji su ti nedostajali.“

Ova deca naglašavaju da je veoma važno da roditelji deci, a posebno starijoj deci, na vreme kažu da će morati da se vrate, te da ih pripreme na to kako će živeti u Srbiji.

„Važno je da odrasli kažu deci da će biti toliko teško, da ćeš imati manje, da ćeš imati manje stvari, manje slatkiša, da će škola biti teža... Sve to treba da ti kažu roditelji.“

„Starijoj deci treba odmah reći o povratku, da bi bila spremna na ono što će se desiti.“

DECA OPISUJU POVRATAK

„Ubacili su nas u autobus koji je bio ispred. Tokom puta su ulazile i druge porodice. Odvezli su nas na aerodrom. Tamo smo čekali par sati. Mama je pričala sa policijom. Ispričala im je našu priču. Ti policajci su na mene ostavili utisak. I oni su plakali kad smo odlazili.

„Bila sam mnogo tužna u avionu. Kao da mi se rušio neki moj svet.“

Devojčica koja je bila u prisilnom braku u Švajcarskoj, uspela je da objasni svoju situaciju porodici u koju je došla, i da se uz njihovu pomoć vrati u Srbiju.

„Smogla sam snage da im kažem. Ko sam, kako sam živela... Da im kažem da ja jesam Romkinja, ali da

nisam vaspitavana po tim običajima. Ja sam domsko dete, ja nikad nisam živela kao Romi. Bilo me je strah. U takvim porodicama te prodaju dalje posle šest meseci do godinu dana ako ne zatrudniš. Ali ja sam nekako uspela da im objasnim šta mi se desilo. Onda su me oni stavili na autobus za Srbiju i rekli vozaču da mi kaže gde da siđem. Imala sam sreće. Mnogo sreće sam imala što sam se izvukla odatle.“

ŽIVOT PO POVRATKU U SRBIJU

Po povratku u Srbiju, deca koja su bila u Norveškoj, vratila su se u kolektivni centar u Resniku. Deca navode da su dobila i određenu novčanu pomoć, te da su se posle izvesnog vremena roditelji zaposlili. Porodicama je pomogla i jedna nevladina organizacija.

„Kad smo se vratili, dali su nam jednu sobu u barakama, ali je u njoj bilo mnogo vlage, pa smo morali da odemo odatle.“

„Država je rekla da tu možemo da budemo sedam dana, a da se posle snađemo.“

„Mi smo se vratili u kamp u Resniku. Vratili smo se odakle smo i pošli. Živimo u barakama.“

„Dali su nam nešto novca, ali malo. Mnogo je važnije da se pomogne roditeljima da nađu neki posao. Ovako, pare potrošiš i šta posle.“

„Moja mama dugo nije radila. Bila je sa nama, da nam pomogne da se uklopimo, a i nije mogla da nađe posao.“

„Roditelji su uspeli da se zaposle tek posle nekoliko meseci, možda i više. Tata radi kao čuvar, gde je radio i pre. Uspeo je nekako da se vrati.“

„Oni iz organizacije Groupe 484 su dolazili da vide da li nam nešto treba. I pomogli su nam na početku.“

Sva deca su ubrzo po povratku u Srbiju krenula u redovnu školu, ali govore da im je u školi od početka bilo teško. Ističu da je teže gradivo, da imaju mnogo da uče i da im jezik ponekad predstavlja problem.

„Možda je prošlo oko deset dana od kad smo došli. Mama i tetka su odmah išle u školu da nas upišu. I onda smo krenuli u školu.“

„Pod stresom sam oko škole. Prvo su nam rekli da ima vremena, da ćemo sve polako nadoknaditi, a onda su počeli da nas ispituju svi odjednom. Mnogo mi je bilo teško. Nema nekoga da ti pomogne oko učenja.“

„Meni je bilo mnogo teško zbog ćirilice. Ja sam tamo bio od prvog razreda.“

„Ovde nismo dobili takvu podršku kao tamo. Samo od razredne i psihologa.“

„Trudim se da budem dobra u školi, da imam dobre ocene. Nemam uopšte slobodnog vremena. Po ceo dan učim. Više ni ne treniram.“

Deca posebno ističu da njihovi vršnjaci baš i ne razumeju kroz šta su ona prošla.

„Važno je da naši drugovi u školi znaju, da shvate...“

„Neki kažu: 'Šta vas briga, bilo vam je super tamo. Sad ste se vratili, pa šta...'“

„Neki nas sažaljevaju. Neki kažu da smo sad kao neki zatvorenici jer ne možemo da se vratimo tamo. Neki misle da se pravimo jer se stalno nešto žalimo.“

„Imam neke drugarice sa kojima mogu da pričam. Sa njima sam pričala o Norveškoj.“

„Teže je ovde naći prave prijatelje. Družimo se i sve je super. Ali nekako osećam da mi nisu pravi drugovi. Ne bih mogla da ih odvedem tamo gde živim. Svi bi me posle zezali.“

„Mnogo nam je pomogla drugarica u kampu. Stalno smo kod nje. Družimo se. Gledamo filmove.“

Deca koja su se dobrovoljno vratila iz Nemačke i Švedske, ponovo žive u neformalnim naseljima u Beogradu u kojima su živela i ranije. Njihovi roditelji ponovo se bave poslovima kojima su se i ranije bavili.

„Vratili smo se kući.“

„Opet živimo u Makišu, gde smo i pre živeli.“

„Isto kao i pre, roditelji rade. Skupljaju sekundarne sirovine.“

„Otac nešto radi.“

Iako su deca ranije išla u redovnu školu, po povratku su sva deca upisana u školu za odrasle.

„Sada idem ovde u školu, a u Švedskoj sam išla u gimnaziju. Mi smo se vratili u aprilu, a ja sam u školu pošla tek u novembru. Bilo je nekih problema oko papira.“

„Super mi je u ovoj školi. Veća je sloboda, a isto se uči. Jedino što nemamo fizičko, likovno i muzičko jer nema sale i adekvatnih učionica.“

„Ovde u školi ima nekih koji neće da uče. Dolaze samo bezveze. Ima onih koji hoće da se biju. Može da te povuče ovo društvo.“

„Mi smo u vršnjačkom timu. Učestvujemo u 'Školi bez nasilja'. To mi je super.“

Devojčica koja se vratila iz Švajcarske sada živi samostalno uz pomoć nevladine organizacije koja joj pomaže i oko zaposlenja. Ona čeka dete i planira da otpočne život sa momkom.

„Kad sam se vratila, prvo sam bila u Sigurnoj kući. Posle mi je Atina pomogla da živim samostalno. Otkad sam trudna, smirila sam se, mnogo zrelije razmišljam. Sad ću početi da živim sa momkom. Iako to želim, neće mi biti lako jer sam navikla da budem sama. On je musliman. Ja ne mogu da poštujem sve te običaje i oni će morati to da prihvate. Važno je da mi moj momak bude podrška u tome. Iako prošli put nije bio na mojoj strani, pa smo se zbog toga posvađali, on je uvek na mojoj strani. Tad su me pritiskali sa nekim muslimanskim običajima na koje ja nisam htela da pristanem. Otišla sam u Atinu. Oni su mi pomogli. Sad ću da probam da živim sa njima. Ako ne bude moglo – posle mesec dana, ja idem. Sada imam posao. Zarađujem i mogu da iznajmim stan. Jaka sam i ponosna.“

Devojčica, dakle, ističe podršku koju je po povratku iz Švajcarske dobila od nevladine organizacije „Atina“.

„Mnogo su pričali sa mnom o mojim problemima. Imali smo i mnogo radionica. Ako bih imala problema u 2 sata noću, oni bi došli. Niko nije bio takav prema meni. Odveli su me u Sigurnu kuću. Odmah sam počela da radim. Najveća podrška mi je posao. Ne zavisim ni od koga.“

OSVRT DECE NA ISKUSTVO MIGRACIJA

Deca koja su vraćena iz Norveške ističu da im je po povrtaku bilo veoma teško, ali da vremenom postaje sve lakše.

„Bila sam pod velikim stresom kad smo se vratili. Mama i tetka su mi vraćale nadu da ćemo da se vratimo. „Svako ohrabrivanje je lažno. Ništa neće biti bolje nego što je tamo. I nećemo se vratiti.“

„Najgore je kad počneš da upoređuješ. Vidiš da je tamo mnogo bolje, da bi tebi bilo mnogo bolje. Onda budeš mnogo tužan.“

„U početku je mnogo teško. Posle bude lakše. Misliš. Možda se i vratim. Posle počneš da razmišljaš: nije sve propalo, nije smak sveta, može i ovde da se živi.“

„Na kraju se pomiriš. Tu si, gde si.“

Deca ističu da im poseban problem predstavlja to što ne razumeju do kraja zbog čega su morali da se vrate. Oni tvrde da im je rečeno da je to politička odluka „koja treba da pomogne Srbiji da uđe u Evropsku uniju“.

„Hoću da mi neko objasni zašto smo ovde. I zašto je i za koga dobro to što smo se vratili, čemu to pomaže. Bilo bi mi lakše.“

„Zašto politika upravlja našim životom? Nije fer da potpis političara odlučuje o tvojoj sudbini. Tamo je bilo mesta za još ljudi. Imalo je mesta za nas. Mi

smo tamo bili srećni. Da li je neko o tome razmišljao?“

„Zašto smo morali da se vratimo zbog ulaska Srbije u Evropsku uniju, kada vidim da nećemo uskoro ući?“

„Deca bi trebalo da mogu da se sreću i razgovaraju sa onima koji imaju moć da utiču.“

Poruke deci koja su deportovana

„Ne treba da se plašiš. Nije tako teško. Samo u početku, ali će to da prođe.“

„Na kraju ćeš se navići. Niko nije kriv što moraš da se vratiš. Ne treba da budeš besna ili ljuta. Takva su pravila“

„Ne treba da budeš sama. To je zadnje što treba da uradiš jer ti treba podrška.“

„Važno je da te čekaju vršnjaci kad dođeš.“

Sva ova deca smatraju da je odluka njihovih roditelja da odu iz zemlje bila ispravna i svoje iskustvo vide kao vredno. Deca ističu značaj toga što mogu da uporede kako je živeti u jednoj i u drugoj zemlji, i da im je to pomoglo „da bolje shvate neke stvari.“

„Ja mislim da su naši roditelji dobro postupili.“

„Da sam ostala ne bih imala sa čime da poredim. Ranije sam mislila da su ovde neke stvari okej. Sada

znam da nisu. I znam da želim da odem tamo da studiram, da ostanem da radim, da živim.“

„Tamo sam mnogo više dobila. I naučila sam to da cenim.“

„Ovo iskustvo nas je naučilo da ne gledamo olako na stvari. Uvek može biti gore.“

„Tamo sam shvatila šta su dečija prava. I imala sam dečija prava.“

„Tamo kad deci nešto treba, oni možda neće moći da ti obezbede, ali će se truditi. Ovde ti stalno neko kaže: sačekajte. Tamo ljudi više misle jedni na druge. Možda zbog toga što su tamo bolji uslovi. Ali mislim da nije samo to.“

„Sada sam mnogo zrelija. Mogla bih da pomognem nekom ko prolazi kroz isto to iskustvo.“

Deca koja su se dobrovoljno vratila iz Nemačke i Švedske nisu tako teško doživela povratak u zemlju. Sva deca su istakla da im je dobro i u Srbiji.

„Bilo mi je žao što smo morali da odemo i zbog škole. Ali sam sada srećna ovde sa društvom. Ponovo sam sa svojom najboljom drugaricom. Ima ovde svega i svačega - i dobrog i lošeg. Sad mi je drago što sam se vratila.“

„U početku mi je bilo malo žao jer sam tamo našla dečka.“

„U Nemačkoj nisam imala društvo. Ovde mi je super. Škola je super i društvo.“

„Više mi se sviđa u Nemačkoj nego ovde. Bolje smo živeli, al' dobro je i ovde.“

Deca se ipak slažu sa odlukom svojih roditelja da odu iz Srbije. Neka od njih misle da će njihove porodice ponovo pokušati da odu iz zemlje.

„Bili smo i videli kakav je tamo život.“

„Videli smo da može bolje da se živi. Lepo smo se proveli.“

„Možda ćemo ići opet. Dvaput smo bili, pa ćemo možda opet.“

„Mislim da ćemo opet ići u Nemačku.“

Devojčica koja se vratila iz Švajcarske navodi da se nakon iskustva koje je imala promenila.

„Sada imam svoje 'ja'. Više ne dam na sebe. Taj čovek me je svuda vodio. To sad ne bi moglo da mi se desi. Atina mi je mnogo pomogla da se promenim.“

• • • N I S U
G L E D A L I
K O
Š T A I M A ,
S A M O S U
N A S
R A S E L I L I . . .

DECA KOJA SE KREĆU UNUTAR GRANICA ZEMLJE

U ovom istraživanju učestvovalo je šestoro dece romske nacionalnosti, petorica dečaka i jedna devojčica, uzrasta od 12 do 17 godina, sa iskustvom migracija unutar granica zemlje, kao i iskustvom prinudnog raseljavanja iz nelegalnih naselja u Beogradu. Dvoje dece dolazi iz porodica koje su interno raseljene sa Kosova 1999. godine – devojčica je i rođena u raseljenju. Četvoro dece se doselilo u Beograd iz unutrašnjosti. Dva brata su sa porodicom došla iz Prokuplja, dok su se dva dečaka sa svojim porodicama preselila iz opštine Bojnik.

„Mi smo živeli u Prokuplju. Davno smo se doselili u Beograd, mi se toga i ne sećamo. I brat i ja smo bili baš mali.“

„Doselili smo se iz Bojnika kod Leskovca u Beograd. Puno nas je došlo u Beograd. Pola sela, možda i jače. Ja sam imao sedam godina kad smo došli. Došli smo mama, tata, ja, četiri brata i četiri sestre.“

„Najbolje mi je u Bojniku jer je tamo moja kuća. Osećam da bih tamo voleo da budem, ali ne znam kako bih to objasnio. Tamo sam imao dobre drugove.“

„U Bojniku mi je bilo super. Išao sam u školu. I voleo sam školu. Imao sam dobro društvo. Bio sam i mlađi.“

RAZLOZI ZBOG KOJIH SU PORODICE DOŠLE U BEOGRAD

Deca koja su došla iz unutrašnjosti naglašavaju da su njihove porodice došle u Beograd zbog toga što u mestima u kojima su živeli „nije bilo posla“.

„Došli smo ovde zbog posla. Nema posla u selu. Nemaš šta da radiš. Pogotovu zimi. Ovde uvek može da se nađe neki posao. Ja sam najstariji od braće i ja radim sa ocem. Nas dvojica samo radimo. Imam i još četiri brata i četiri sestre.“

„Roditelji su došli zbog posla. Bolje je kad si u većem gradu. Ima više posla u Beogradu.“

ŽIVOT U NELEGALNIM NASELJIMA I PRINUDNO RASELJAVANJE

Sve porodice po dolasku u Beograd živele su u nelegalnim naseljima.

„Prvo smo živeli u naselju na Starom sajmištu. Posle u Belvilu. Tata i ja smo napravili baraku. U Belvilu je bilo super, zbog društva.“

„Mi smo prvo živeli u Belvilu. Tamo je bilo mnogo đubreta i blata, ali je bilo i mnogo drugara i devojaka.“

„Mi smo bili iz Belvila. Tamo smo imali baraku pre.“

Većina porodica živela je u neformalnom naselju u Novom Beogradu, kod novog stambenog naselja Belvil, po kome je i ovo neformalno naselje nazvano. Na osnovu odluka gradskih vlasti svi stanovnici ovog naselja prinudno su raseljeni aprila 2012. godine. Porodice su raseljavane na osnovu mesta prebivališta koje je navedeno u dokumentima. Tako je jedna porodica vraćena u Bojnik, dok su druge raseljene u novoformirano naselje Makiš u Beogradu.

„Sve su nas raselili. Nas su vratili u Bojnik.“

„Ubacili su nas u autobus. Znao sam da nas vraćaju u Bojnik. Pisalo je na autobusu“

„Preselili su nas u Makiš i dali su nam kontejnere.“

„Nisu gledali što ko ima, samo su nas raselili.“

Na pitanje zašto je došlo do prinudnog raseljavanja, deca odgovaraju:

„Tako su odlučili političari. Ovaj gradonačelnik. Đilas.“

„Preselili su nas jer smo im smetali. Ja razumem zašto su Srbima smetali Romi koju su pre živeli u Belvilu. Palili su stalno gumu iako je to zabranjeno i mnogo smrdi. Bilo je i mnogo đubreta i loma. Stalno je bila galama. To je onima koji žive okolo sigurno mnogo smetalo, posebno ako imaju malu decu.“

„Oterali su nas odatle da bi nama bilo kao bolje. I dali nam te kontejnere. A nama nije bilo bolje u kontejnerima.“

ŽIVOT POSLE PRINUDNOG RASELJAVANJA I PONOVRNO SELJENJE

Dvojica dečaka koji su sa porodicom vraćeni u Bojnik, navode da su se po povratku njihove porodice bavile poljoprivredom i nadničanjem. Dečaci su, kao najstariji u porodici, radili zajedno sa svojim očevima. Obojica dečaka kažu da im je bilo „super kad su se vratili u Bojnik“.

„Kad smo stigli u Bojnik, malo smo obrađivali zemlju. Al' ne može od zemlje da se živi. Otac i ja smo išli posle i da nadničimo.“

„Kad smo se vratili u Bojnik, malo smo radili voće. Brali smo voće otac i ja, tamo kod nekih ljudi. Al' to samo kratko.“

„Super mi je kad sam tamo zbog društva.“

„Znaš kako je u selu. Čist vazduh, lepa priroda. Tako šetam, zezam se sa drugovima...“

Obe porodice su se ubrzo vratile u Beograd, po rečima dece, „zbog posla“.

„Prvo smo autobusom došli tata i ja. Znali smo neke ljude koji su već živeli u barakama na Vidikovcu. Tamo smo kupili materijal i sve smo sami napravili. Onda je došla mama sa braćom i sestrama. Kad je videla baraku rekla nam je da smo je super uradili. Od tada smo ovde na Vidikovcu. U Beogradu možeš lakše da nađeš nešto da radiš, zato smo opet došli. Dole nema posla.“

„Prvo su došli otac i majka da srede gde ćemo sa živimo, a onda smo došli mi. Opet živimo kod Belvila, ali sad tamo iza. Tamo nam je najbolje. Imamo blizu vodu, a struju imamo noću preko kablova. Nekad dođu noću Srbi, pa nam kidaju kablove, ali mi onda opet zakačimo. I tako... Najbolje je tamo da živiš. Blizu si. Blizu ti je pijaca da radiš. Samo je bezveze što tamo sad nemam društvo.“

Kada je došlo do prinudnog raseljavanja nelegalnog naselja Belvil, četvoro dece je sa porodicama preseljeno u naselje Makiš. Porodice su dobile kontejnere za stanovanje.

„Tamo su nas preselili u Makiš. I dali su nam neke kontejnere. Jeste da je bolje od barake, ali na primer leti je bilo užasno jer se zagreje onaj lim, pa unutra ne možeš da dišeš. A kad je bilo hladno i kiša, sve se skupljala vlaga, pa je bilo mokro i kapalo je iz čoškova.“

„Kad živiš u Makišu, daleko ti je sve. Najbliža prodavnica nam je bila daleko. Autobusi su mnogo retki. Kad smo tamo živeli nismo išli ni u dnevni centar redovno.“

„Mi smo dobili tri barake. Dve su bile na primer ovde, a treća skroz tamo dalje. Nismo imali mesta za stvari i za nameštaj.“

„Meni treba kuća, a ne kontejner u Makišu u kome nema mesta za sve nas, i koji je od svega daleko. I meni je glupo, na primer, da spavam sa ocem, nisam više mali.“

Troje dece ističe da su njihove porodice zbog udaljenosti od grada i smeštaja u kontejnerima odlučile da se isele iz naselja Makiš. Jednoj porodici nije dozvoljeno da ostane u naselju zbog „tuče.“ Sve porodice sada žive u neformalnom naselju na Vidikovcu.

„Otišli smo na Vidikovac. Sagrađili smo baraku.“

„U Makišu si imao pravo na tri greške. Moj tata se potukao, pa smo morali da se iselimo. Otišli smo na Vidikovac. Sad tamo imamo baraku.“

Život u neformalnom naselju na Vidikovcu

„Bolje nam je na Vidikovcu. Skupljamo karton, imamo pijacu gde možemo da prodajemo stare stvari, staru robu... Ipak mi se sad više sviđa, jer mi je čitavo društvo tu. Samo što je veliko blato. Mnogo veliko blato. Imamo patike kojima idemo do puta, pa ih onda sakrijemo i preobujemo se.“

„Na Vidikovcu ima puno svađa. Uglavnom zbog droge. Ne daju deci drogu. Meni i kad bi nudili, ja bih odbio. Pričaju mi roditelji da je droga opasna, a rekli su i u Dnevnom centru. Ima nekih koji se drogiraju iz mog društva, ali ja bežim od njih. Ja

se družim sa drugima. Ponekad idemo na školski teren i igramo fudbal. Niko nas ne tera. “

Značaj lokacije naselja

Sva deca ističu da je lokacija naselja u kome žive od velikog značaja za njihove porodice, jer od lokacije zavise mogućnosti za posao. Sakupljanje sekundarnih sirovina je, pored prodaje stvari, osnovna delatnost ovih porodica, i njome se bave i roditelji i deca. Zbog toga je ovim porodicama važno da žive u blizini većih naselja.

„Tamo kad smo živeli u Makišu, to je bilo daleko od svega. Nemaš pijacu blizu, nemaš gde da radiš.“

„Mi smo se preselili gde ima više posla. Ne može otac da ide iz Makiša i da menja dva prevoza. Gde da vuče to što skupi.“

„Dobro je kad živiš negde oko centra. Ili na Novom Beogradu gde su šoping centri.“

KAKO DECA DOPRINOSE PORODICI SVOJIM RADOM

Sva deca su istakla da svojim radom doprinose prihodima porodice. Trojica dečaka, uzrasta od 15 do 17 godina, kao najstariji sinovi u porodici gotovo svakodnevno pomažu svojim očevima, dok druga dvojica dečaka, kao i devojčica, navode da povremeno rade. Deca pozitivno gledaju na mogućnost da ekonomski doprinesu svojoj porodici.

„Ja sam najstariji. Meni je super što mogu da pomognem. Nije mi to teško. Važno je kad deca mogu da rade i da pomažu porodici. Kad zaradim ja sam srećan. Deo para ostane meni, oni mi uvek daju.“

„Može da se zaradi. Kako kad, nekad manje – nekad više. Kad zaradim, dam pare majci, ali ona uvek da i meni.“

„Vikendom, kad ne idemo u školu, onda radimo. Tako pomažemo.“

Deca rade različite poslove. Većina ovih poslova obavlja se na ulici ili je sezonske prirode.

„Radila sam sa sestrom na brisačima. Ali to je bilo pre. Sad više to ne radim.“

„Skupljam bakar, uglavnom.“

„Idemo u Ritopek. Beremo trešnje i kajsije. Oni nam tamo puno pomažu jer su nam obezbedili da radimo. Tamo se dobro ponašaju prema nama. Daju nam i da jedemo. I plaćaju nas redovno. Moj tata je tamo radio kad je bio mlad. Sad radimo zajedno tamo. Odgovara mi kad radim u Ritopeku.“

„Putujemo leti u Prokuplje. Idemo mi iz naselja kao grupa. Bude i po 20 ljudi. Ima puno društva, nas od 15-16 godina. Odemo autobusom i kad dođemo tamo, sednemo u centru grada. I onda nas ljudi pitaju je li nam treba posao. Beremo tamo marele. Oni nam daju stan. Ostanemo tamo 10-15 dana, pa se vratimo. To je leti.“

„Najviše skupljamo karton i papir.“

Sva deca pominju da su se u jednom periodu bavila prošnjom. Međutim, ističu da su prestala da prose od kada idu u Svratište i Dnevni centar za decu ulice.

„Prosio sam na parkingu na Novom Beogradu. To je bilo pre nego što sam krenuo u Dnevni centar. Sad mi je glupo to da radim.“

„I ja sam radila na ulici sa sestrom. Da nije Svratišta, mi bismo još radile na ulici.“

„Prosio sam sa nekim drugovima iz detinjstva. Tad su me našli ljudi iz Dnevnog centra. Sad više ne prosim.“

SVRATIŠTE I DNEVNI CENTAR ZA DECU ULICE

Deca koja su učestvovala u istraživanju, korisnici su Svratišta i Dnevnog centra za decu ulice koji vodi jedna nevladina organizacija. Na ove usluge uputila su ih druga deca ili terenski radnici koji su sa njima stupili u kontakt dok su radili na ulici.

„Našao me Mare dok sam radio tamo na parkingu. Rekao je da hoće da mi pokaže Dnevni centar. Ja sam prvo mislio da će da zove policiju, ali nam je on rekao da hoće da mi pomogne. I ja sam mu poverovao.“

„Idem već dve godine u Svratište. Drugarice su mi pokazale. Prvo kad sam otišla, mislila da je to neki dom, pa sam htela da dam lažno ime. Onda su mi

objasnili da nije dom. I već drugi dan kad sam došla bilo mi je super.“

„Našli su nas i ispričali nam šta je Svratište. Sutra smo se našli sa njima i svi zajedno krenuli. Od tada stalno dolazimo. Navikli smo da dolazimo.“

Deca govore o tome zašto vole da idu u Svratište i Dnevni centar.

„Volim da idem u Dnevni centar jer tamo možemo da se okupamo. I da ručamo. Super je hrana. Učimo sa nastavnicima. I brata sam doveo.“

„Ja sam srećan kad dođem u Svratište. Tamo gledamo TV, družimo se, kupamo se, imamo radionice za prevenciju bolesti. Učimo, radimo domaći... Tamo nas uče da znamo šta je opasno, šta nije...“

„Deca mogu da dobiju podršku tamo. Dnevni centar je za sve nas mnogo važan. On treba da postoji zbog dece koja žive kao mi. “

„Ja se tamo super osećam, zato i idem. Svaki dan sam tamo.“

„Učili smo i ponekad bili i na izletu...“

Ono što navode kao problem jeste udaljenost Svratišta i Dnevnog centra od naselja u kojima žive.

„Kad smo živeli u Makišu, mnoga deca su prestala da dolaze u Dnevni centar. Bilo je mnogo daleko. Ni

ja nisam išao redovno.“

„Sad menjamo dva prevoza da dođemo od Vidikovca do Dnevnog centra. Daleko je. Ali idemo svakog dana, osim vikendom. Da se tamo sredimo i umijemo i zajedno idemo u školu.“

„Meni bi bilo mnogo lakše da je Centar bliže.“

Sva deca ističu da roditelji podržavaju to što ona dolaze u Svratište i Dnevni centar.

„Roditelji mi kažu da treba da idem tamo. Da tamo učim da čitam i pišem, da se družim sa drugovima.“

„Roditelji misle da je dobro što dolazim, jer tamo imam i hranu i mogu da se okupam. I što učim i radim domaći...“

OBRAZOVANJE

Dečaci koji su došli iz opštine Bojnik, tamo su redovno išli u školu, jedan prva dva, a drugi prva četiri razreda. Nijedan od njih nije nastavio redovno školovanje po dolasku u Beograd. Od kada dolaze u Dnevni centar, oni se neformalno obrazuju.

„Otkad sam u Beogradu, ne idem u školu. Idem u Dnevni centar, dva-tri puta nedeljno. Tamo čitam i pišem.“

„U Bojniku sam išao u školu. Kad smo došli, više nisam išao. Tražili smo da pošalju dokumenta iz te škole tamo. Malo u školi, malo u Dnevnom centru,

naučio sam da pišem. Ja volim ljubavne pesme. U centru čitam zajedno sa nastavnicom. Čitamo „Garavi sokak“. Pomalo mi pomažu te pesme. Voleo bih da opet idem u školu. U Svratištu su rekli da će me upisati. Jedva čekam.“

Ostala deca idu u školu za odrasle. Sva deca navode da pre škole odlaze u Svratište i Dnevni centar, a mnoga i posle škole. Dvoje dece je upisano u školu iako nisu imali dokumenta.

„Idem u školu. Prvo odem u Svratište. Tu ručam, sredim se. Igramo malo fudbal u parkiću, a onda svi zajedno idemo u školu. Posle škole opet odem u Svratište. Tu jedemo. I radimo domaći.“

„Došli su u naselje jednog dana iz te škole i pitali ko nema dokumenta, a hoće da ide u školu. Mi smo se prijavili i oni su nas odveli u školu. Autobus je dolazio po nas i vozili su nas u školu. Rekla sam mami: neću valjda da znam da napišem samo svoje ime. Hoću da znam da računam, da me ne pređu kad mi vraćaju kusura. Ja volim da idem u školu. Volela bih da idem u redovnu školu. Planiram da idem i u srednju školu.“

„Bilo mi je divno u školi u Zemunu. Imali smo super psihologa. On nam je pomagao. Njemu smo mogli da se obratimo za svaki problem. Imali smo i salu za fizičko u toj školi. I salu sa kompjuterima.

U ovoj drugoj školi u koju su nas prebacili mi se ne sviđa. Ne smemo da ostanemo posle škole u dvorištu, odmah nas teraju. Ima nas mnogo u odeljenju i nastavnici se baš i ne trude da nas nečemu nauče. “ „Ima neke dece u školi koja se mangupiraju. Nekad me diraju. Onda kažeš nastavniku i nastavnik ti pomogne.“

Deca ističu da roditelji podržavaju to što ona idu u školu.

„Roditelji nam kažu da je super što idemo u školu i u Dnevni centar. Što ne moramo da prosimo. Roditeljima odgovara.“

„Rekao sam da hoću da idem u školu. I oni su rekli: idi.“

„I roditelji su jedva čekali da krenemo u školu.“

ISKUSTVO DECA SA INSTITUCIJAMA SOCIJALNE ZAŠTITE

Četvoro dece pominje da je imalo iskustva sa službama socijalne zaštite. Deca govore o strahu da ih socijalni radnici „ne pošalju u dom“ i kažu da nemaju poverenja da im oni mogu pomoći.

„Prvi put sam se sa njima srela kad su nas uhvatili da radimo na ulici. Oni hoće da strpaju decu u dom. Uhvate te, pa te onda strpaju u dom. Toga smo se plašili.“

„Prvo je rekla da će nam pomoći, a u stvari je htela da uzme decu. Prošli put kad je došla, majka je htela da je otera.“

„Kad su došli iz Svrtišta, mi smo mislili da su ovi iz centra za socijalni rad. Bojali smo se da će da nas odvedu u dom.“

Deca govore i o tome da se plaše policije jer „oni mogu da pozovu centar za socijalni rad da te odvedu u dom.“

PROBLEM SA LIČNIM DOKUMENTIMA

Deca čiji su roditelji interno raseljeni sa Kosova, navode da su imali problema sa regulisanjem ličnih dokumenata.

„Majka je pre nekoliko godina podnela zahtev za papire, a neke stvari su tek sad stigle sa Kosova. Ako nemaš papire i upadneš u dom, onda roditelji ne mogu da te izvuku.“

PROBLEM DISKRIMINACIJE

Sva deca pominju diskriminaciju i nasilje kome su izložena u svom okruženju.

„U školi stalno misle da mi pravimo probleme. Nastavnici misle da smo mi Romi koji neće ništa da uče.“

„Srbi nas često diraju u autobusu. Kažu nam: „Jao, vi Cigani, što vas nije pobio Hitler?“

„Policajci nam kažu: Jao, vi Cigani, pokrali ste ceo grad, a teško vam da imate ličnu kartu! Sve ću da vas stavim u dom.“

„Stalno nas prozivaju da smo Cigani. Ima nekih što hoće i da te napadnu.“

„Neki Srbi uveče prođu kolima i pokidaju nam kablove.“

Jedan dečak ističe i pozitivan primer iz okruženja.

„Ponekad idem sa drugovima na školski teren, tamo gde živimo. Igramo se i sa drugima, niko nas ne dira. Lepo se slažemo sa Srbima.“

KOGA DECA VIDE KAO PODRŠKU

Deca kao podršku identifikuju porodicu, često „oca“, i to posebno dečaci, ali i braću i sestre. Dvojica dečaka navode da podršku dobijaju od svojih očeva. S obzirom da imaju više braće i sestara, oni ističu da su sa nekima od njih bliskiji više nego sa drugima i da ih smatraju najvažnijom podrškom.

„Porodica mi je podrška. Najviše mi pomaže otac. Pomažem i ja ocu. Lepo se slažemo. Otac mi daje savete. Ja kažem: može.“

„Pretili su mi. Slučajno sam jednog dečka udario loptom u školi. Hteli su da nas biju palicama. Na

kraju sam ipak pozvao ćaleta da dođe u školu. Mislio sam da je bolje da nam on pomogne, da sve rešimo.“

„Stalno sam sa tim bratom i on mi je mnogo važan. Njega sam odveo u Dnevni centar.“

„Mi smo brat i sestra. Nismo rođeni. Sve radimo zajedno.“

„Brat mi je podrška.“

Sa druge strane, neka deca kao podršku navode drugove, neretko one sa kojima rade.

„Imam drugove iz detinjstva, sa kojima sam radio – prosio. Oni mi ponekad pomažu.“ Jedan dečak navodi da su mu važna podrška oni koji mu „daju posao“.

„Oni iz Ritopeka, što nam daju posao. Oni nam mnogo pomažu.“

Zaposlene iz Svrtišta i Dnevnog centra, kao podršku vide sva deca.

„Nastavnici su mi podrška. Ako bih imao neki problem - njima bih rekao.“

„Možeš da dobiješ podršku u Svrtištu. Ako imaš problema sa roditeljima ili te muči ljubav.“

„Znam da je njima u Dnevnom centru stalo do mene. Oni su mi podrška.“

OSVRT NA ISKUSTVO MIGRACIJA

„U Bojniku mi je lepo. U Beogradu su veće mogućnosti da se zaradi za život. Ovde mi je najbolje bilo u Belvilu, zbog društva najviše. Ipak, ovde u Beogradu živim više teško nego lako.

„Ne znam. Mislim da je dobro što smo došli. Ima više posla.“

„Ima i dobrih i loših stvari.“

ŽELJE I PLANOVI DECE

Kada govore o budućnosti, deca navode planove u vezi sa daljim obrazovanjem, a nekad govore i o planovima da odu u inostranstvo.

„Da upišem školu. To želim. Sa školom će mi biti bolje.“

„Planirala sam da idem u srednju školu i postanem frizerka. I da nastavim da idem u Svratište“

„Voleli bismo da odemo u inostranstvo. Mnogi koje poznajemo su otišli i svi kažu da je tamo mnogo bolje. Odmah dobiješ pare, kuću, možeš u školu, možeš da radiš...“

„Voleo bih da odem odavde. Rekli su nam da je u inostranstvu mnogo bolje. Znamo to od nekih ljudi koji su već tamo. A ako bismo mi otišli - otišli bismo svi zajedno.

7. PROGRAMI ZA ZAŠTITU DECE U POKRETU

Socijalna zaštita

Imajući u vidu značaj uloge sistema socijalne zaštite u Srbiji u procesu zaštite osjetljivih grupa dece, odnosno dece u pokretu, važno je još jednom se osvrnuti na osnovna obeležja sistema. Član 2 Zakona o socijalnoj zaštiti definiše socijalnu zaštitu kao *organizovanu društvenu delatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći i osnaživanje za samostalan i produktivan život u društvu pojedinaca i porodica, kao i sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti*¹. U ciljeve socijalne zaštite koji se ostvaruju pružanjem usluga u ovoj oblasti i ciljeve drugih aktivnosti koje predupređuju, umanjuju ili otklanjaju zavisnost pojedinaca i porodica od socijalnih službi, ovaj zakon ubraja:

- 1) dostizanje, odnosno održavanje minimalne materijalne sigurnosti i nezavisnosti pojedinca i porodice u zadovoljavanju životnih potreba;
- 2) obezbeđivanje dostupnosti usluga i ostvarivanje prava u socijalnoj zaštiti;
- 3) stvaranje jednakih mogućnosti za samostalni život i podsticanje na socijalnu uključenost;
- 4) očuvanje i unapređivanje porodičnih odnosa, kao i unapređivanje porodične, rodne i međugeneracijske solidarnosti;
- 5) predupređivanje zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploatacije, odnosno otklanjanje njihovih posledica.

U opisivanju vrednosti na kojima sistem socijalne zaštite počiva, formulišu se sledeća načela:

- poštovanje integriteta i dostojanstva
- zabrana diskriminacije
- najbolji interes
- najmanje restriktivno okruženje
- efikasnost
- blagovremenost

---

¹ Zakon o socijalnoj zaštiti, član 2, „Sl. glasnik RS”, br. 24/2011.

- celovitost
- unapređenje kvaliteta
- javnost rada
- dostupnost i individualizacija²

Posebno se formuliše set prava korisnika socijalne zaštite:

- pravo na informacije
- pravo na učešće u donošenju odluka
- pravo na slobodan izbor usluga
- pravo na poverljivost podataka
- pravo na privatnost
- pravo na pritužbu³

Usluge socijalne zaštite dalje su definisane kao *aktivnosti pružanja podrške i pomoći korisniku radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti za samostalni život* i to su:

- procena i planiranje
- dnevne usluge u zajednici
- podrška za samostalni život
- savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge
- usluge smeštaja

U zavisnosti od potreba korisnika, Zakon predviđa mogućnost međusektorskog pružanja usluga, odnosno *mogućnost za pružanje usluga istovremeno i kombinovano s uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge ustanove*. On takođe obavezuje institucije pripadajućeg sistema na saradnju sa *ustanovama predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, zdravstvenim ustanovama, policijom, pravosudnim i drugim državnim organima, organima teritorijalne autonomije, odnosno organima jedinica lokalne samouprave, udruženjima i drugim pravnim i fizičkim licima*⁴.

---

² Zakon o socijalnoj zaštiti, članovi 24–33, "Sl. glasnik RS", br. 24/2011.

³ Ibid., članovi 34–39, "Službeni glasnik RS", br. 24/2011.

⁴ Ibid., članovi 5, 7, 40. i 58, "Službeni glasnik RS", br. 24/2011.

S obzirom na fokus istraživanja, odnosno grupu dece migranata/kinja koja nisu državljani/ke Republike Srbije, posebno je značajna definicija korisnika usluga sistema socijalne zaštite koji, prema odredbama Zakona, osim državljanina Republike Srbije, mogu biti i strani državljani i lica bez državljanstva⁵.

O značaju i ulozi sistema socijalne zaštite u procesima zaštite dece u pokretu i/ili prevencije viktimizacije posebno osetljivih grupa dece, svedoče odredbe člana 41: *Dete može biti korisnik prava ili usluga socijalne zaštite kada mu je usled porodičnih ili nekih drugih životnih okolnosti ugroženo zdravlje, bezbednost i razvoj, odnosno ako je izvesno da bez podrške socijalne zaštite ne može da dostigne optimalni nivo razvoja, a naročito:*

1. *ako je bez roditeljskog staranja ili u riziku od gubitka roditeljskog staranja;*
2. *ako njegov roditelj, staratelj ili drugo lice koje se o njemu neposredno stara nije u stanju da se o njemu stara bez podrške sistema socijalne zaštite, usled zdravstvenih razloga, mentalnog oboljenja, intelektualnih teškoća ili nepovoljnih socio-ekonomskih okolnosti;*
3. *ako ima smetnje u razvoju (telesne, intelektualne, mentalne, senzorne, govorno-jezičke, socio-emocionalne, višestruke), a njegove potrebe za negom i materijalnom sigurnošću prevazilaze mogućnosti porodice;*
4. *ako je u sukobu sa roditeljima, starateljem i zajednicom i ako svojim ponašanjem ugrožava sebe i okolinu;*
5. *ako se suočava s teškoćama zbog zloupotrebe alkohola, droga ili drugih opojnih sredstava;*
6. *ako postoji opasnost da će postati žrtva ili ako jeste žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja i eksploatacije, odnosno ako su mu fizičko, psihičko ili emocionalno blagostanje i razvoj ugroženi delovanjem ili propustima roditelja, staratelja ili druge osobe koja se o njemu neposredno stara;*
7. *ako je žrtva trgovine ljudima;*
8. *ako je strani državljanin odnosno lice bez državljanstva, bez pratnje;*
9. *ako se njegovi roditelji spore oko načina vršenja roditeljskog prava;*
10. *ako ima druge potrebe za korišćenjem socijalne zaštite.*

---

⁵ Ibid., član 6, "Službeni glasnik RS", br. 24/2011.

Sasvim je jasno da je za unapređenje položaja dece u pokretu u Srbiji pre svega odgovoran sistem socijalne zaštite, te da je dalje unapređivanje rada ovog sistema i posebno uspostavljanje efikasnije multisektorske saradnje, ključno za ostvarivanje osnovnih prava dece u pokretu.

Prema odredbama Zakona o socijalnoj zaštiti, centar za socijalni rad je ustanova socijalne zaštite u kojoj se ostvaruju prava, primenjuju mere, obezbeđuje pružanje usluga i obavljaju drugi poslovi u oblasti socijalne zaštite. U vršenju javnih ovlašćenja, centar za socijalni rad obavlja aktivnosti utvrđene Zakonom o socijalnoj zaštiti, ali i Porodičnim zakonom kao i drugim srodnim zakonima i zakonskim propisima.

O broju dece korisnika/ca usluga sistema socijalne zaštite bilo je reči u poglavlju *Fenomen dece u pokretu* (Grafikon 1), a na ovom mestu će, u cilju pružanja delimičnog uvida u adekvatnost sistema socijalne zaštite i odgovora koji isti pruža na potrebe dece u pokretu, biti prikazani dostupni pregledi evidencija o specifičnim uslugama i merama koje su centri za socijalni rad pružili tokom 2011. godine. Treba, dakle, imati na umu da deca u pokretu u okvirima sistema socijalne zaštite nisu prepoznata kao korisnička grupa, već da je dostupne programe i njihov učinak moguće analizirati prema podacima o specifičnim kategorijama dece u pokretu, o čemu je bilo više reči u uvodnim poglavljima.

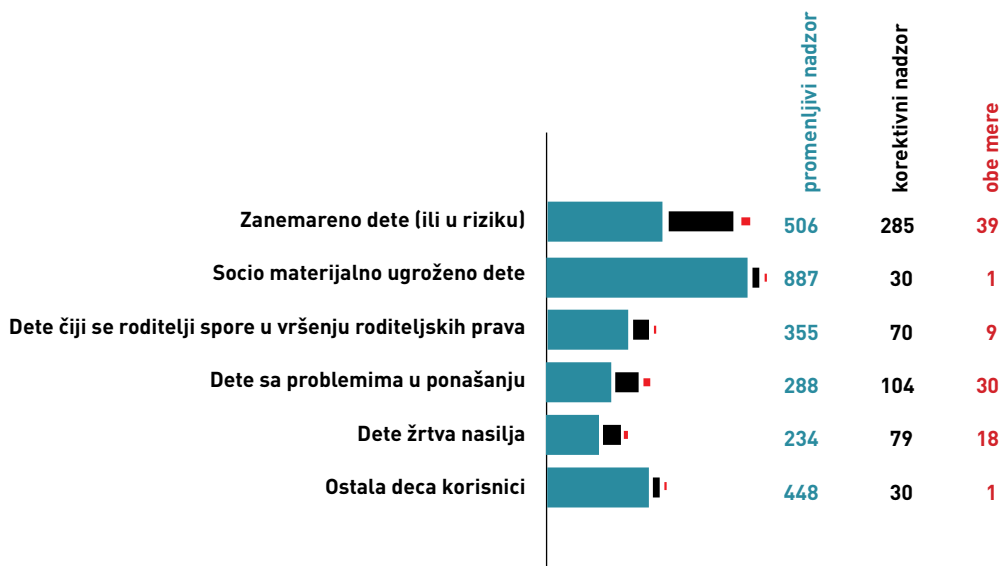
U funkciji organa starateljstva, centar za socijalni rad preduzima različite mere porodične zaštite, kao što su nadzor nad vršenjem roditeljskog prava (preventivni nadzor obavlja organ starateljstva sa ciljem da omogući roditeljima da vrše roditeljsko pravo, a korektivni nadzor u cilju ispravljanja roditelja u vršenju roditeljskih prava⁶), pružanje starateljske⁷ i hraniteljske zaštite i/ili izvođenje drugih aktivnosti pomoći i podrške ugroženoj porodici/deci radi očuvanja ili (ponovnog) uspostavljanja porodične ravnoteže i porodičnih funkcija. U 2011. godini je 3492 dece obuhvaćeno merama nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, od kog broja su obe mere (i preventivni i korektivni nadzor) primenjene u 3,26% slučajeva što bi, iako podaci u izveštajima centara na taj način nisu tumačeni, trebalo da ukaže na zaključak da su u 96,74% slučajeva mere preventivnog nadzora donele očekivani

---

6 Porodični zakon, „Sl. glasnik RS”, br. 18/2005 i 72/2011 – dr. zakon.

7 Pod starateljstvo se stavlja dete bez roditeljskog staranja.

rezultat i/ili su još uvek u primeni (Grafikon 14). Ovu pretpostavku neophodno je dalje proveriti, posebno u svetlu nalaza istraživanja koji govore u prilog činjenici da se ni korisnici/ce, a ni saradničke organizacije (naročito organizacije civilnog društva) institucija sistema socijalne zaštite, ne slažu sa stavom da su postignuća sistema u oblasti zaštite dece u pokretu dovoljna.

Grafikon 14: Broj dece obuhvaćene merama nadzora nad vršenjem roditeljskog prava u 2011. godini (podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

S obzirom da istraživanje pokazuje da se deca iz grupe dece u pokretu mogu naći u svim korisničkim grupama centara za socijalni rad, moguće je pretpostaviti da su u slučajevima zaštite dece u pokretu primenjivane neke od pomenutih mera.

Starateljska zaštita

Ipak, od organizacija civilnog društva aktivnih u pružanju različitih vidova asistencije deci žrtvama trgovine ljudima i deci koja žive i/ili rade na ulici saznaje se da ni mere preventivnog, kao ni mere korektivnog nadzora, nisu primenjivane u svim slučajevima u kojima je to, po mišljenju stručnjaka/kinja iz tih organizacija, bilo neophodno.

U više navrata organizovali smo konferenciju slučaja i predočavali Centru da devojčica je u porodici za koju postoje indicije da je zanemaruje, a sumnja se i da je otac učestvovao u eksploataciji. Žive u ekstremnom siromaštvu, bukvalno nemaju šta da jedu. Do danas se nije našlo održivo rešenje za njenu integraciju niti su uvedene mere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava.

Starateljska zaštita prema odredbama Porodičnog zakona, obuhvata međusobno povezane i uslovljene pravne intervencije i mere socijalne zaštite u rešavanju različitih problema koji se javljaju u porodici. Porodični zakon predviđa da se za staratelja/ku postavi lice koje ima lična svojstva i sposobnosti potrebne za obavljanje ove dužnosti. Za staratelje/ke se, pre svega, postavljaju: supružnik, srodnik ili hranitelj. Jedna osoba može biti staratelj/ka za više šticećenika (član 129), a dužnost staratelja/ke može da ima direktor ili zaposleni ustanove socijalne zaštite za smeštaj korisnika/ca (kolektivni staratelj, član 130). Neposredno starateljstvo (član 131) podrazumeva da sam organ starateljstva neposredno vrši tu funkciju, a za privremeno starateljstvo (član 132) odlučuje se ukoliko postoji procena da je to neophodno radi privremene zaštite ličnosti, prava ili interesa šticećenika ili dece pod roditeljskim staranjem. Kolizijski staratelj (stav 2, tačka 3) postavlja se onom licu čiji su interesi u suprotnosti s interesima zakonskog zastupnika i licima koja imaju suprotne interese, a istog zakonskog zastupnika. S obzirom da se osobama nepoznatog boravišta koje nemaju zakonskog zastupnika ili punomoćnika (stav 2, tačka 1) i stranim državljanima na teritoriji države (stav 2, tačka 4) postavljaju privremeni staratelji, starateljstvo tako predstavlja jednu od mera koje se primenjuju u sistemu zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji.

Tokom 2011. godine 9421 dete bilo je obuhvaćeno merama starateljske zaštite u Republici Srbiji (Grafikon 15).

Grafikon 15:
Broj dece obuhvaćen merama starateljske zaštite u 2011. godini
(podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

U najvećem broju slučajeva (27,4%), mera starateljske zaštite bila je primenjena zbog zanemarivanja deteta od strane roditelja, a u nemalom procentu – 18,6%, razlog primene mere ostao je neistražen (u pitanju su bile neke druge situacije).

Deca o socijalnim radnicima

„Da sam ja socijalni radnik, učinila bih da mi daju još jednu šansu, iako sam bila problematična. Socijalni radnici treba malo više da pričaju sa decom. Razumem da oni verovatno imaju mnogo posla i imaju teške slučajeve, kao što je moj. Ali ja nisam imala ko da mi pomogne osim njih.*“

„Kad si socijalni radnik, ne treba da gledaš na dete kao na svoj posao, jer si za to plaćen, nego da gledaš na dete kao da je dete. Važno je da pokažeš ljubav. Mnogo je teško kad osetiš da nema nikog ko će da ti pruži pažnju.“

„Oni koji rade sa decom, ako kažu da će da pomognu – onda stvarno treba da pomognu.“

„Kad imaš neku frku, oni treba da ti kažu: hajde to da rešimo. Meni se desilo mnogo puta da ne znam šta da radim u nekoj teškoj situaciji.“

* u daljem tekstu su izjave dece naznačene oblom linijom sa strane

Deca o nepoverenju u institucije

Kada je reč o deci koja su učestvovala u istraživanju, nepoverenje prema centru za socijalni rad veoma je izraženo kod dece koja su imala iskustvo rada na ulici.

„U centru za socijalni rad rade najgore žene. One ništa ne pomažu.“

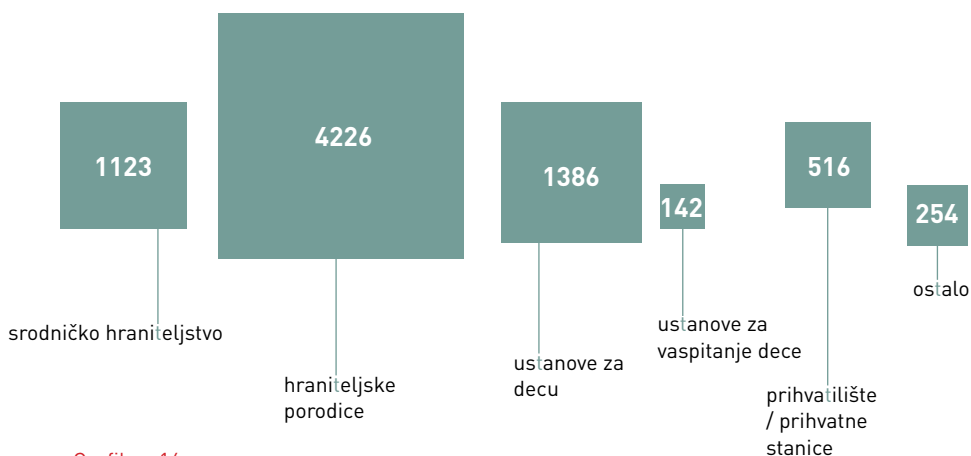
„Prvi put smo se sa ovima što rade u centru sreli kad su nas uhvatili da radimo na ulici. Oni te uhvate, pa te strpaju u dom. Toga smo se najviše plašili.“

„Prvo je rekla da će nam pomoći. A nije nam pomogla. Prošli put kad je došla, majka je isterala.“

„Ja, kad ih vidim, smislim neko lažno ime, neću da me stave u dom, pa da moram tamo da ostanem.“

Smeštaj i obezbeđivanje osnovnih potreba

Zakon o socijalnoj zaštiti članom 40 kao usluge smeštaja predviđa smeštaj u srodničku, hraniteljsku porodicu, domski smeštaj, smeštaj u prihvatilište i druge vrste smeštaja. U toku 2011. godine u hraniteljskim porodicama i u ustanovama socijalne zaštite bilo je ukupno 7647-oro dece. Treba imati na umu da ovo nije broj dece koja su smeštena 2011. godine, već su u toj godini u ovom vidovima smeštaja zatečena (Grafikon 16).

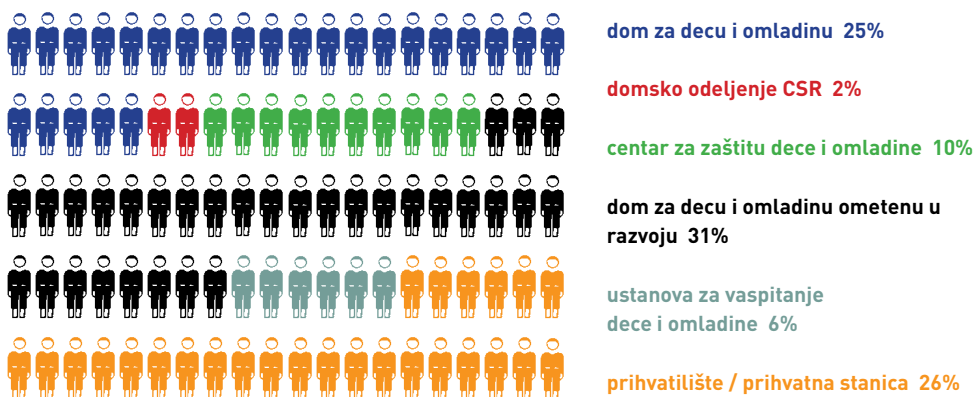

Grafikon 16:

Broj dece korisnika/ca različitih usluga smeštaja u 2011. godini
(podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

Na osnovu podataka za 93,2% dece koja su smeštena u različite ustanove socijalne zaštite (2142-oje dece), utvrđeno je da je najveći procenat njih u ustanovama za decu i omladinu ometenu u razvoju – 31% (654-oro dece), dok je najmanji procenat dece koja su smeštena u domskim odeljenjima centara za socijalni rad (2%) – 34-oro dece (Grafikon 17). Iako je smeštaj u hraniteljsku porodicu najzastupljeniji vid zaštite dece koja imaju potrebu za uslugom smeštaja, u 2011. godini još uvek se u ustanovama nalazilo 2298-oro dece, što je 30% od ukupnog broja dece na smeštaju.

Iako ne postoje potpune informacije o potrebi za uslugom smeštaja specifičnih podgrupa dece u pokretu, odnosno korisničkih grupa sistema socijalne zaštite, izvesno je da se deca bez roditeljske pratnje na teritoriji Republike Srbije po identifikaciji od strane nadležnih organa/službi (u zavisnosti od statusa), smeštaju pre svega u ustanove socijalne zaštite, a znatno ređe u hraniteljske porodice.

Grafikon 17:

Procenat dece smeštene u ustanove socijalne zaštite u 2011. godini
(podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

Zakon o socijalnoj zaštiti predviđa da se domskim smeštajem korisnicima/cama obezbeđuju stanovanje i zadovoljenje osnovnih životnih potreba, zdravstvena zaštita i pristup obrazovanju (član 51) i to u slučaju da je nemoguće obezbediti (ili u njegovom/njenom najboljem interesu nisu) ostanak u porodici, usluge u zajednici ili porodični smeštaj. Usluga je koncipirana tako da obezbeđuje pripremu za po-

vratak korisnika/ce u svoju biološku porodicu, odlazak u drugu porodicu, odnosno njegovu/njenu pripremu za samostalan život (član 52, stav 3). Smeštaj može da se obezbeđuje kao: standardni, smeštaj uz intenzivnu ili dodatnu podršku, urgentni smeštaj, povremeni smeštaj, kao i druge vrste domskog smeštaja (član 53).

U Izveštaju o radu ustanova za smeštaj dece i mladih iz 2011. godine⁸ navodi se da su, u odnosu na važeće pravilnike, ustanove u toj godini uglavnom ispunjavale standarde vezane za kvadraturu (osim dveju ustanova za smeštaj dece i mladih sa smetnjama u razvoju) Međutim, u Izveštaju se takođe naglašava da će po donošenju novog Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalne zaštite⁹, biti neophodna adaptacija ustanova – 66,5% korisnika/ca svih triju tipova ustanova za smeštaj, u 2011. godini boravilo je u sobama sa pet i više kreveta. Prostor za dnevne boravke bio je ispod propisanog u 60% domova, dok su radionice i trpezarije bile nezadovoljavajuće.

Zanimljiv je i podatak o pristupačnosti ustanova – naime, u Izveštaju se navodi da su ustanove u kojima su smeštena deca i mladi sa smetnjama u razvoju *uglavnom* pristupačne, na osnovu podataka da rampe ima 80%, rukohvate i pristupačno prizemlje po 60%, a liftove samo 20% ovih ustanova. Zavodi su, s druge strane, potpuno nepristupačni za decu s invaliditetom. Ovo tumačenje (da su *uglavnom* pristupačne ustanove koje ne raspolažu asistivnim tehnologijama, a čak su prizemlja nepristupačna u 40% slučajeva) otvara niz pitanja o senzitivnosti sistema na potrebe korisnika/ca, odnosno o kapacitetima za samoprocenu i unapređivanje. Nedostatak podataka o opremljenosti asistivnim tehnologijama¹⁰, kao i u drugim

---

⁸ <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestavanje/Izvestaj%20o%20radu%20ustanova%20za%20decu%20i%20mlade%202011.pdf>

⁹ Nacr pravilnika dostupan je na: <http://civilnodrustvo.gov.rs/vesti/dostavite-svoje-komentare/#more-2068>

¹⁰ „Pod asistivnim tehnologijama, odnosno pomagalicama podrazumevaju se pomagala za kretanje, pre svega kolica, štake, hodalice, a takođe i kompjuteri, prilagođene tastature, ekrani, miševi, različiti programi, knjige za slepe i slabovide, i drugo. Važno je ipak naglasiti da svaki predmet koji nas okružuje može biti upotrebljen kao pomagalo, ukoliko njegova originalna ili modifikovana namena omogućava bolje funkcionisanje određene osobe. To dakle ne moraju biti skupi uređaji, već i različite fotografije, karte, geometrijski oblici, pa čak i igračke. Asistivne tehnologije i pomagala omogućavaju deci i osobama koje ih koriste veći stepen nezavisnosti i samostalnosti, bogatiji i aktivniji život. Takođe im omogućavaju pristup sadržajima koji bi im bili potpuno nedostupni ili teško dostupni bez upotrebe pomagala.“ Iz dokumenta mr Danijele Vuković, „Asistivne tehnologije i njihova funkcija u obrazovanju dece i učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom“.

segmentima Izveštaja o radu, dodatno govori o orijentaciji sistema, responsivnosti i kapacitetima da se procene potrebe i na njih adekvatno reaguje.

Posebnu pažnju zaslužuje činjenica da se prostorije za igru ne pominju ni u jednom objedinjenom izveštaju Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu. I u svetlu nalaza iz istraživanja s decom o značaju poštovanja prava na igru i slobodno vreme, kao i činjenice da su baš sva deca istakla značaj prostorija u kojima mogu da se igraju, okupljaju, druže, moguće je pretpostaviti da sistem nema razvijene kapacitete i/ili još uvek ne uviđa značaj procene potreba korisnika/ca, što svakako prati nedostatak mehanizama za korisničke evaluacije i na njima zasnovano planiranje.

Ovaj nedostatak podataka o zadovoljstvu pruženim uslugama odnosi se na čitavu grupu usluga smeštaja.

U Izveštaju o radu ustanova za smeštaj dece i mladih Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu navodi se da je 2011. godine u Centru za smeštaj maloletnih stranih lica bez pratnje roditelja ili staratelja bilo smešteno ukupno 77 korisnika/ca. Nadalje, u Izveštaju o statusu maloletnih tražilaca azila u Srbiji, proizvod aktivnosti radne grupe za azil koju su formirali predstavnici/ce Grupe 484, Beogradskog centra za ljudska prava, Inicijative za razvoj i saradnju i Beogradskog centra za bezbednosnu politiku, a koji je nastao kao proizvod šireg istraživanja o statusu i ostvarivanju prava na azil u Republici Srbiji¹¹, navodi se da maloletnici u Centar dolaze u pratnji socijalnih radnika, privremenih staratelja postavljenih od strane nadležnog centra za socijalni rad. Takođe, iz ovog izveštaja, kao i nalaza fokusgrupnih intervjuova obavljenih u sklopu ovog istraživanja, moguće je utvrditi da maloletnici *dolaze uglavnom u lošem stanju, najčešće s kožnim oboljenjima, te da se maloletna lica odmah nakon prijema obavestavaju o svojim pravima i obavezama za vreme boravka u Zavodu. Ukoliko izraze nameru da traže azil, što većina njih najčešće i učini odmah nakon prijema, u najkraćem roku obezbeđuje im se prevodilac kao i konsultacije s predstavnicima nevladine organizacije Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila koja pruža besplatnu pravnu pomoć. Prema pravilima postupka za dobijanje azila, nakon izražene namere, maloletni tražioci azila se iz Centra odvođe*

---

¹¹ Miroslava Jelačić, Jovana Zorić, Rastko Brajković, Marko Savković, *Maloletni tražioci azila u Srbiji: na ivici dostojanstva*, Grupa 484, Beograd, 2011

u policiju – odnosno u prostorije Odeljenja za strance u Beogradu, gde ovlašćeni službenici Kancelarije za azil sprovode sve prvostepene radnje. Podnošenjem zahteva za azil ispunjavaju se uslovi za premeštanje maloletnih tražilaca azila u Centar za prijem azilanata u Banji Koviljači, a po prijemu u Centar u Banji Koviljači, maloletnom tražiocu azila potrebno je dodeliti zakonskog zastupnika, što je u nadležnosti Centra za socijalni rad u Loznici.

O dostupnosti različitih sadržaja, programa i usluga u Centru za smeštaj maloletnih stranih lica bez pratnje roditelja ili staratelja, dobijeno je više podataka i tokom fokus-grupnih i dubinskih intervjua.

U programima zaštite evidentan je nedostatak prevodilaca, a prevod je osnovna stvar, uslov koji morate da obezbedite kako biste znali šta za dete možete da uradite. Dodatno, s obzirom na kulturološke razlike, potrebno je obezbediti psihologe i prevodioce oba pola – potrebno je obezbediti da sa njima razgovara muškarac psiholog, jer sigurno neće nepoznatoj ženi pričati o eventualnom seksualnom nasilju ili nečem sličnom.

Prostor za smeštaj dece ne može se smatrati adekvatnim – Centar je okružen institucijama za smeštaj različitih grupa dece i nemoguće je kvalitetno raditi u takvom okruženju.

Ispitanici/ce se, dakle, slažu da su uslovi za rad sa maloletnom decom bez pratnje roditelja ili staratelja potpuno neadekvatni, odnosno da ne postoje osnovni uslovi za rad i pre svega, uslovi za procenu potreba dece koja su smeštena u Centru. Sredstva za prevodioce/teljke, kao pretpostavljeni minimum za poštovanje principa participacije dece u donošenju odluka koje ih se tiču i kreiranje adekvatnih programa, postoje samo i ukoliko zaposleni/ne u Centru saraduju sa organizacijama civilnog društva koje mogu da obezbede ovu uslugu. Izlišno je pod ovim okolnostima i pominjati širok dijapazon mogućih usluga koje bi trebalo obezbediti, a koje se ne izvode.

Deca koja su učestvovala u istraživanju ističu da su uslovi u Centru za smeštaj azilanata u Bogovađi „mnogo bolji“ u poređenju sa uslovima smeštaja u drugim zemljama u kojima su boravili tokom putovanja.

„Ovaj centar je veoma dobar. Uslovi su jako dobri. Sviđa mi se ovde. Ne treba mi bolje.“

„Imamo krov nad glavom, dobra je hrana i čisto je. Imamo i igralište.“

„Ovo je najbolji centar u kome smo bili. Osećam se sigurno ovde.“

Jedina primedba koju određen broj dece iznosi, tiče se veličine soba u kojima su porodice smeštene.

„Pomalo je tesno. Nas je osmoro u maloj sobi. Ne možeš baš ni da se okreneš u njoj.“

„Bilo bi dobro da imamo veći prostor za nas. Previše nas je u jednoj sobi. Ali dobro, važno je da ima mesta i za druge kad dođu ovde.“

Deca posebno naglašavaju važnost prostora koji su namenjeni deci – u kojima ona „mogu da se okupljaju i druže“. Njima je važno da takvi prostori budu bezbedni i stalno dostupni, što nije uvek slučaj. Prepoznaju potrebu da ovi prostori budu prilagođeni deci različitog uzrasta, „kako bi tu svako mogao da nađe svoje mesto“. Gotovo sva deca kao svoje omiljeno mesto navode igralište, a pored igrališta u prostore za decu ubrajaju i igraonicu i učionicu.

„Mnogo je važan prostor za decu gde možemo da se igramo. Ja najviše volim igraonicu. Ali se ona zaključava i tamo može da se ide samo kad je tu učiteljica. To mi se ne sviđa.“

„Ja najviše volim ljuljaške. Tamo pričam sa drugaricama.“

„Volim kad smo napolju. Samo ne volim kad se mi okupimo u dvorištu na igralištu, pa nas ovi stariji momci oteraju.“

„Mislim da nema prostora za malu decu, gde ona mogu da budu i da se bezbedno igraju.“

„Mnogo je važno da možemo da budemo napolju. Najviše volim igralište. Volim i našu učionicu kad imamo radionicu. Kad nemamo radionicu, učionica je zaključana.“

Deca takođe ističu da bi volela da učestvuju u „osmišljavanju i sređivanju prostora za decu.“

„Bilo bi super da nas pitaju kako bismo voleli da se sredi naš prostor. I da nas uključe da sređujemo učionicu i igraonicu.“

„Učionica je malo sumorna. Ja bih voleo da možemo mi da je sredimo.“

Što se tiče neophodnih stvari, deci su važne igračke, pribor za pisanje i crtanje i knjige kojih „nema dovoljno za sve“ i nisu uvek dostupne. Deca bi takođe volela da imaju „televizor samo za decu“ i kompjuter.

„Imamo igračke, ali samo za malu decu. Nema za starije. I igračke su zaključane.“

*„Volim da pišem i crtam. Ali nemamo ovde papire i bojice koje možemo da uzme-
mo. Samo kad dođu nastavnice ili učiteljica, onda možemo da crtamo i pravimo.“*

„Volela bih da imamo više knjiga. Na engleskom i na našem jeziku.“

„Ima televizor, ali ga gledaju odrasli. Bilo bi lepo da deca imaju svoj televizor.“

„Bilo bi super kad bismo imali kompjuter. Mogli bismo da igramo igrice.“

Kao poseban problem, deca navode nemogućnost da kontaktiraju svoju poro-
dicu i prijatelje.

*„Ne možemo da se javimo porodici. Većina rođaka je u Iranu, a odavde ne može da
se zove Iran preko mobilnog telefona. Nisam se već dugo javio.“*

„Mi nismo mogli da se javimo dedi u Somaliji. Nema mreže.“

*„Ovde nemamo internet. Internet nam treba da možemo da pričamo sa prijatelji-
ma i da se informišemo.“*

Kada govore o zaposlenima u Centru, deca naglašavaju da se „skoro svi pona-
šaju dobro prema njima“ i da se „osećaju bezbedno.“ Ona posebno ističu dobar
odnos koji imaju sa profesionalcima uključenim u direktan rad sa decom. Me-
đutim, navode i nekoliko situacija u kojima se neko od zaposlenih u Centru „nije
ponašao onako kako bi trebalo prema deci“. Primeri koje deca navode ukazuju
na verbalno nasilje.

„Ovde su ljudi mnogo dobri prema nama.“

„Učiteljica i nastavnice su baš super. Radujem se kad one treba da dođu.“

„Ima neki put kada nas obezbeđenje tera i više na nas, a nemaju neki razlog.“

Deca naglašavaju potrebu za osobom koja bi radila samo sa decom i bila stalno

zaposlena u Centru. Po njihovom mišljenju, takva osoba treba da bude „podrška deci“ i da „sluša njihove predloge.“

„Ovde u Centru oni koje pružaju pomoć razgovaraju samo sa odraslima. Bilo bi dobro da postoji neka osoba koja bi radila samo sa decom i bila ovde svakog dana. Ta osoba bi onda brinula o nama, pitala bi nas kako smo, da li nam nešto treba. Imali bismo razne radionice.“

„Ima ovde dece kojoj je mnogo teško. Deca imaju neke svoje probleme i brige. Treba da ima neko ko će da priča sa njima. Drugačije bi bilo kad bi neko bio stalno ovde.“

„Ako bi bila osoba koja radi sa nama, onda bi nam pomagala oko svega što nam treba i oko nekih ideja koje bismo mi imali. Ona bi slušala šta mi mislimo i šta bismo voleli.“

Deca ističu da je važno da mogu da pričaju o „situaciji u kojoj se nalaze“, o svojim iskustvima, problemima i pitanjima koja ih muče, osećanjima, svojim nadama i planovima za budućnost.

Zanimljivo je da su ovo istraživanje videla upravo kao takvu jednu priliku.

„Ovo istraživanje je bilo super. Mnogo nam je bilo lepo, iako smo pričali o nekim teškim stvarima. Pomoglo nam je da se osećamo bolje.“

Prevodioci imaju značajnu ulogu za decu. Deca navode da su zadovoljna prevodiocima sa kojima su u kontaktu, ali ističu da im oni nisu uvek dostupni.

„Prevodioci su mnogo važni jer bez njih ne možeš da razgovaraš sa ljudima koji ti pomažu. Nema uvek prevodioca, ali mi se snalazimo. Neki naši drugovi koji bolje znaju engleski nam prevode. Bilo bi super kad bismo stalno imali prevodioca.“

„Prevodioci koji dolaze su dobri. Važno je da prevodioci znaju kako da razgovaraju sa decom.“

Deca bi volela da više učestvuju u svakodnevnim aktivnostima Centra i da pomažu osoblju, čime bi se „osetila korisnim“.

„Voleli bismo da pomazemo servirkama ili da čistimo dvorište. Deca bi mogla mnogo da pomognu.“

„Voleo bih da nešto radim i pomazem ovde. Ovako sedimo po ceo dan.“

Deca posebno naglašavaju značaj koji za njih imaju programi koji se organizuju u Centru i ističu da bi volela da bude više takvih programa.

„Mnogo volim radionice koje imamo u Centru. Crtamo, pravimo, razgovaramo o raznim stvarima... To mi ulepša dan.“

„Voleo bih da imamo radionice češće, ne samo dva puta nedeljno. Dosadno mi je. Nemam šta da radim. Radionice mi pomažu da skrenem misli.“

Učenje srpskog jezika deca vide kao veoma korisno iskustvo, jer mogu da se sporazumevaju sa osobljem koje radi u Centru.

„Kad si ovde, dobro je da učiš jezik. Volim što učimo srpski. Lakše se sporazumevamo.“

Deca bi volela da imaju priliku da sama pokrenu neke aktivnosti i da pomažu svojim vršnjacima.

„Ako bi deca mogla nešto sa organizuju. Neke aktivnosti, na primer izložbu.“

„Mnogo je važno da deca pomažu jedna drugima. Bilo bi super kad bismo mi pomagali deci koja dođu, da se uklope. Ja već pomažem.“

Predlažu i aktivnosti koje bi bile organizovane za decu i roditelje.

„Bilo bi super da imamo aktivnosti sa roditeljima. Oni se nekad mnogo brinu.“

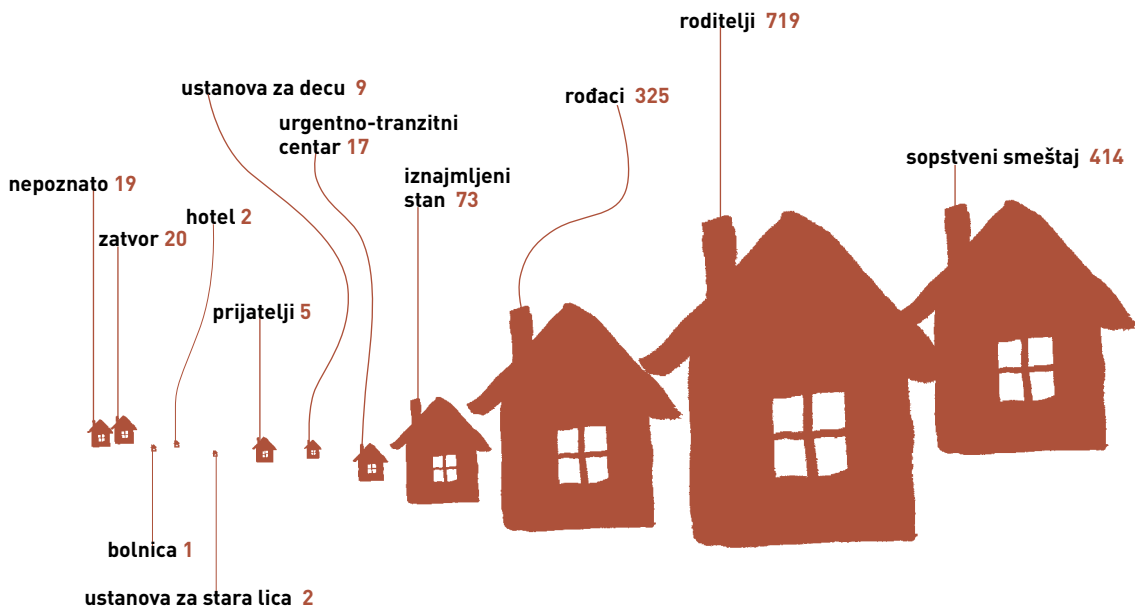
Mnoga deca osećaju se izolovano u Centru, jer se on nalazi daleko od naseljenog mesta. Deca prepoznaju potrebu za povezivanjem Centra sa lokalnom zajednicom. Volela bi da učestvuju u određenim aktivnostima u lokalnoj zajednici, da upoznaju decu iz sredine u kojoj borave i doprinesu da lokalna zajednica „upozna migrante.“

„Voleo bih da idemo negde, samo smo u Centru. Ovde smo izolovani. Sve je daleko.“

„Voleo bih da upoznamo decu koja ovde žive. To bih mnogo voleo.“

„Voleo bih da ljudi koji ovde žive znaju za nas. Da znaju ko smo, zašto smo došli. Da bi mogli da nas razumeju.“

U Izveštaju Kancelarije za readmisiju iz 2011. godine navodi se da je najviše povratnika/ca smešteno kod roditelja (719), s tim što je čak devetoro dece smešteno u ustanove za decu (Grafikon 18).

Grafikon 18:
Broj povratnika/ca po sporazumima o readmisiji u odnosu na tip smeštaja u 2011. godini
(podaci Kancelarije za readmisiju)

Podaci istraživanja, kao i broj dece korisnika/ca sistema socijalne zaštite u Srbiji iz ove ciljne grupe (Grafikon 1), govore u prilog činjenici da su deca iz porodica povratnika/ca vrlo često u riziku od nasilja/eksploatacije, kao i da su deca iz ove grupe isto tako često prepoznata u drugim podgrupama dece u pokretu (deca uključena u život i/ili rad na ulici i deca žrtve trgovine ljudima). Nedostatak programa za integraciju navođen je tokom intervjua kao jedan od ključnih problema u politikama zaštite dece u Republici Srbiji.

U svom programu imali smo dve devojčice koje su se sa ocem vratile iz Švajcarske. Ubrzo po dolasku u zemlju, otac je počeo da ih eksploatiše i podvodi. Pošto su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima i smeštene u ustanovu za smeštaj dece, omogućeno nam je da stupimo u kontakt s devojčicama i ponudimo im učešće u našim programima socijalnog uključivanja. Devojčicama je maternji jezik bio nemački, a dobro su govorile i romski, dok srpski nikada nisu učile. Sistem ni u jednom trenutku nije prepoznao potrebu da uvaži njihova prava i odgovori na potrebe prepoznajući kapacitete kojima raspolažu. I ovo nije usamljen primer.

Jedan broj dece koja su vraćena u procesu readmisije, nedvosmisleno ukazuje na problem nedostatka programa podrške – od obezbeđivanja smeštaja do programa psiho-socijalne podrške.

„Kada smo se vratili, mi nismo imali gde da živimo. Dali su nam jednu sobu u barakama. Država je rekla da tu možemo da budemo 7 dana, a da se za posle snađemo. U toj sobi je bilo toliko vlage, da smo morali da odemo odatle. Otišli smo u kolektivni centar, koji više ne finansira država. Tu živimo u barakama.“

„Ja mislim da je važno da ti obezbede smeštaj i neke male pare kad se vratiš, dok se ne snađeš. I još je važnije da pomognu roditeljima da pronađu posao, jer šta će nam pare koje ćemo potrošiti. Mi nismo dobili pomoć koja nam je bila potrebna.“

Deca govore o lošim uslovima u neformalnom kolektivnom centru u kome su smeštena.

„Loši su uslovi. Ne živimo u pravim kućama, nego u nekim improvizovanim barakama. Često nema struje, a ni tople vode. Uveče, kad je mrak, ne možemo ništa da radimo.“

„Mnogo je daleko od grada. I tu, oko Centra, nema ničega. Mi smo potpuno izolovani.“

„Nemamo neki prostor za igru. Kad bismo imali neki teren, na primer, tamo bismo mogli da se skupljamo.“

Ona ističu potrebu za programima koji bi im pomogli u procesu reintegracije.

„Od kada smo došli, niko nas nije pitao je li smo se snašli, je li nam nešto treba. Samo jedna nevladina organizacija, koja dolazi u kolektivni centar.“

„Život ti se odjednom promeni. I kad se to desi, treba ti podrška. Nekad ti je potrebno da pričaš o svojim problemima i o onome što ti se dešava. Bilo bi dobro da nam neko pomogne da se nosimo sa teškim stvarima i velikim stresom. Deca obično nemaju kome da se obrate.“

Deca prepoznaju da je podrška potrebna celoj porodici.

„Potrebna je podrška i deci i roditeljima, da se nose sa tom situacijom posle povratka. I roditelje treba neko da pita kako su, da li su zdravi, da li imaju posao, da li im nešto treba. Njima treba pomoć i oko toga kako da najbolje podrže svoju decu.“

Deca smatraju da vršnjaci mogu da pruže značajnu podršku u procesu reintegracije. Mnoga deca bi želela da pomognu svojim vršnjacima koji prolaze kroz slično iskustvo.

„Vršnjaci mogu mnogo da ti pomognu da se ponovo uklopiš. Ja mislim da drugoj deci treba reći kroz šta smo mi prošli i da oni sada mogu da učine da se mi osećamo bolje ovde gde smo se vratili.“

„Bitno je i da se organizuju različite aktivnosti, da se upoznamo sa drugom decom, da steknemo novo društvo.“

„Ja sam sada zrelija. Prošla sam to iskustvo kada su nas vratili. Mogla bih sada nekome da pomognem ko prolazi takvo iskustvo.“

Deca kao problem prepoznaju i to što im nisu dostupni programi u okviru kojih bi mogli da provode slobodno vreme. Deca smatraju da su ovi programi značajni za njihovu integraciju i prevazilaženje teških trenutaka sa kojima se suočavaju.

„Bitno je za nas da učestvujemo u nekim aktivnostima za decu. Da možemo malo da zaboravimo šta se dešava i da skrenemo misli. Ali je malo takvih programa. Mi učestvujemo kad nas pozove neka nevladina organizacija. Ali tad smo uglavnom samo mi, a ja bih volela da budu i druga deca.“

„Mi nemamo mnogo mogućnosti da se uključimo u neke programe za decu. Treba nam podrška da dođemo do tih programa.“

„Tamo gde živimo nema ničega. Ne možeš da ideš na neke radionice, na sport, programe za decu.“

Deca žrtve trgovine ljudima, kao što je već bilo reči, ukoliko su bez pratnje roditelja/staratelja, odnosno ukoliko je roditeljima oduzeto pavo starateljstva privremeno ili stalno, smeštena su u ustanovama za smeštaj dece i omladine, zajedno sa drugim grupama dece. Izuzetno je NVO Atina, kao organizacija civilnog društva, u svoju Privremenu kuću smeštala maloletne žrtve od 15 do 18 godina starosti, uz prethodnu dozvolu roditelja/staratelja, a na preporuku organa starateljstva. Moguće je s velikim stepenom izvesnosti utvrditi da su deci smeštenoj u Privremenu kuću urgentno zadovoljavane osnovne potrebe i da je program socijalnog uključivanja obuhvatao sve ključne aktivnosti osnaživanja i pružanja osnovnih vidova podrške detetu, uz punu saradnju i saglasnost deteta, odnosno – da je program socijalnog uključivanja omogućavao poštovanje svih njegovih prava. O nedovoljnosti kapaciteta sistema socijalne zaštite za poštovanjem prava dece, osim u izuzetnim slučajevima, saznaje se od dece s kojom je obavljeno istaživanje, a posredno i od organizacija civilnog društva aktivnih u oblasti zaštite dece.

Kao jedan od specifičnih programa kreiranih da odogovore na kontinuirano istraživane potrebe dece uključene u život i/ili rad na ulici, Svrtiše, organizacije „Centar za integraciju mladih“, ne nudi uslugu smeštaja deci koja žive i rade na ulici, ali u Svrtištu deca mogu da prenoće i odmore se.

Sagovornici iz Kancelarije za ljudska i manjinska prava, u sklopu istraživanja dali su iscrpan odgovor o aktivnostima praćenja koje je Kancelarije (prethodno Ministarstva za ljudska i manjinska prava) sprovela u cilju sticanja uvida u uslove zbrinjavanja i stanje ljudskih prava i sloboda lica smeštenih u institucijama za smeštaj različitih kategorija migranta. Zaključci Kancelarije se unekoliko razlikuju od prethodno iznetih.

Predstavnici Ministarstva obišli su institucije za smeštaj punoletnih i maloletnih lica sa i bez pratnje roditelja ili staratelja. Tom prilikom posetili su Centar za zbrinjavanje posebno ugroženih migrantskih grupa u selu Varna pored Šapca, Padinskoj Skeli, Bogovađi, Banji Koviljači kao i Centar za smeštaj maloletnih lica bez pratnje roditelja i staratelja u Beogradu, te NVO Atinu. U institucijama koje se nalaze u selu Varna kod Šapca i Beloj Palanci, smešteni su povratnici po sporazumu o

readmisiji koji su u posebno teškom socijalnom položaju i bez krova nad glavom, uključujući i decu u pratnji roditelja. U Banji Koviljači i Bogovađi bili su tražioci azila, punoletni stranci i maloletna strana lica bez pratnje roditelja ili staratelja koji su i formalno podneli zahtev za dobijanje izbegličkog statusa. U centrima za smeštaj maloletnih lica bez pratnje roditelja ili staratelja, nalazili su se oni koji su iskazali nameru za dobijanje azilantskog statusa. Tokom obilaska nekih institucija došli smo do neposrednih saznanja o uslovima smeštaja i zbrinjavanja ugroženih migrantskih grupa u Republici Srbiji i stanju ljudskih prava i sloboda, uključujući maloletnike bez pratnje. U tom smislu konstatovano je da su uslovi zbrinjavanja u ovim ustanovama na prilično visokom nivou.

U kontekstu obezbeđivanja osnovnih potreba deci iz grupe dece u pokretu, organizacije civilnog društva i dalje su one koje raspolažu potrebnim finansijskim resursima, pre svega posredstvom međunarodne donatorske pomoći, ali i potrebnim znanjima, veštinama i mehanizmima da pravovremeno reaguju i zadovolje potrebe ove dece.

To je bezbedno mesto (Svrtište) gde deca mogu da se odmire i provedu strukturisano vreme, održavaju ličnu higijenu, dobiju adekvatan obrok, dobiju zdravstvenu negu, prenoće u situacijama koje su propisane pravilnicima, dobiju informaciju o uslugama u zajednici, edukuju se i dobiju podršku u sticanju osnovnih životnih veština.

Organizacije koje pružaju pomoć i podršku deci obezbeđuju hranu, higijenska sredstva, sezonsku garderobu, igračke, knjige i učila, pomoć u učenju, prostore i vreme za igru, i sve drugo za čim se iskaže potreba...

Kada je reč o institucijama sistema, uočeno je da su resursi skromniji, a da se često ne primenjuje standard individualizacije pristupa, što je delom posledica nedostatka finansijskih sredstava, a delom i posledica načina tumačenja vrednosti, prava i standarda koje sistem garantuje.

Deci stranim državljanima, koja se zadržavaju relativno kratko (Centar za smeštaj maloletnih stranaca bez pratnje roditelja), obezbeđuju se tri obroka dnevno uz užinu, siguran smeštaj, boravak na toplom. Imaju mogućnost da koriste internet i gledaju televiziju, da se bave društvenim i sportskim igrama. Obezbeđuje im se i odeća, obuća, halo kartice, s tim što i za ove potrebe ponekad nedostaje finansijskih sredstava. Usled jezičke barijere, svoje potrebe ova deca izražavaju uz pomoć drugih korisnika koji se služe engleskim ili francuskim jezikom.

S druge strane, profesionalci/ke iz institucija teže prepoznaju značaj saradnje s civilnim društvom i ređe koriste ove resurse, iako je važno napomenuti da se situacija u ovoj oblasti menja na bolje.

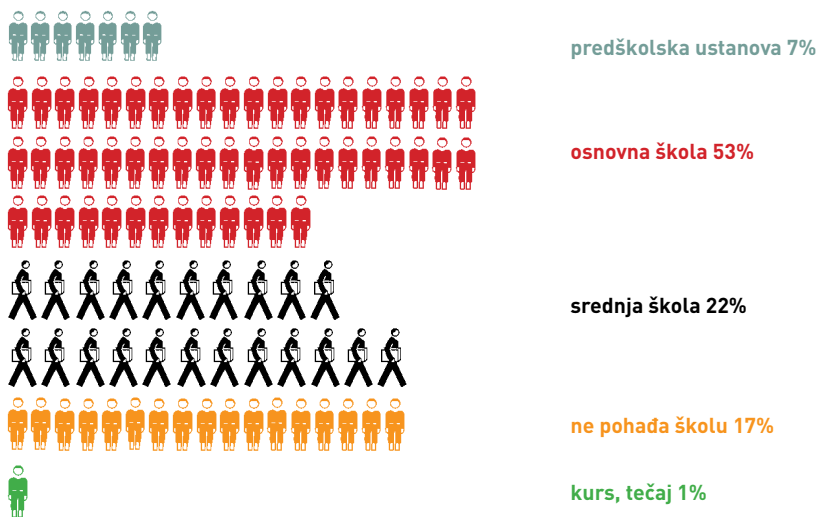
Uključenost u obrazovni sistem

Iako je Nacionalnim planom akcije za decu¹² u okviru oblasti *Kvalitetno obrazovanje za svu decu*, za prvi strateški cilj predviđeno povećanje izdvajanja iz bruto društvenog proizvoda na 6% do 2011. godine, pošto je to osnovni preduslov za ostvarenje kvalitetnog obrazovanja za svu decu, izdvajanjem oko 4,5% budžetskih sredstava (najveći deo izdvajanja je i dalje namenjen platama zaposlenih), Srbija i dalje spada u red zemalja koje izdvajaju nedovoljno sredstava za postizanje predviđenih ciljeva u ovoj oblasti.

Ako se navedena činjenica posmatra u svetlu značaja obrazovanja za socijalno uključivanje dece i presecanja mehanizma transgeneracijskog prenošenja siromaštva i društvene marginalizacije, može se reći da su podaci centara za socijalni rad u 2011. godini i dalje zadovoljavajući. (Grafikon 19). Naime, prema podacima za 70,4% dece na evidenciji centara za socijalni rad u 2011. godini, čak 17% dece nije bilo uključeno u obrazovni sistem. Svakako da se postavlja pitanje da li su centri, koji nisu dostavili podatke za čak 29,6% dece korisnika/ca sistema, i na koji način, preuzeli svoju zakonsku obavezu da sarađuju sa obrazovnim institucijama, a u cilju uključivanja dece u sistem obrazovanja u Srbiji.

---

¹² U izvršavanju obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije o pravima deteta, Vlada Republike Srbije je, 12. februara 2004. godine donela Nacionalni plan akcije za decu.

Grafikon 19:

Broj dece korisnika socijalne zaštite uključene u obrazovni sistem u 2011. godini
(podaci Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu)

Takođe je moguće pretpostaviti da deca uključena na određene tečajevе i kurseve ipak nisu uključena i u obrazovni sistem, koji se na putu pune socijalne integrisanosti pokazuje kao neizostavan.

O ovome svedoče i ispitanici/ce iz organizacija civilnog društva.

Jedan od prvih zadataka NVO Atine jeste da decu uključi u sve sisteme iz kojih su, iz različitih razloga, do sada bila isključena delimično ili potpuno: posređujemo u rešavanju građansko-pravnog statusa, sticanju prava u sistemu socijalne zaštite, uvodimo decu u redovni obrazovni sistem, ali i pomažemo im da u tom sistemu ostanu, tako što obezbeđujemo kurseve opismenjavanja, pomoć u učenju, i drugo. Bez završene škole, ljudi u Srbiji ne mogu da dobiju baš nikakav posao i sami se brinu o sebi, u perspektivi. Sve naše maloletne korisnice upisane su u školu i kroz podršku naših programa školovanje nastavljaju.

Centar za integraciju mladih, u okviru programa za rad sa decom koja su uključena u život i /ili rad na ulici, razvio je program uključivanja dece u predškolsko obrazovanje i u sklopu jedinog ovakvog programa ostvario izvrsne rezultate u Srbiji u proteklom periodu.

Iz centara za smeštaj azilanata u Banji Koviljači i Bogovađi, dobijena je informacija da su se stekli uslovi da se dvoje dece uključi u obrazovni sistem:

U centrima za azil se kratko zadržavaju, nedovoljno dugo da bi savladali srpski jezik i iskoristili mogućnost da se uključe u obrazovni sistem. Oni beže iz Centra zajedno sa roditeljima, ne pohađaju školu osim dva deteta (iz Centra u Bogovađi). To je prvi slučaj da je neko imao potrebno znanje srpskog jezika da školu uopšte pohađa.

Deca koja su smeštena u Centru za azil u Bogovađi, nisu uključena u obrazovni sistem. U Centru je organizovala neformalna nastava koja se izvodi tri puta po tri sata nedeljno, i uglavnom je usmerena na početno opismenjavanje na srpskom jeziku. Deca ističu da je nastava prilagođena mlađim uzrastima, pa je starija deca, uzrasta preko 12 godina, uglavnom ne pohađaju. Sva starija deca ističu kao veliki problem to što nemaju pristup obrazovanju.

„Ovde mala deca imaju školu svaki drugi dan. Uče srpski i da pišu. Ja ne idem u tu školu.“

„Najviše bih volela da ovde postoji prava škola. Da možemo da idemo u školu svakoga dana.“

„Nedostaje mi škola. Najbolje bi bilo kad bismo imali nastavnika za stariju decu ovde. Da učimo engleski, neke osnovne stvari iz matematike, biologije, geografije...“

Deca prepoznaju potrebu za učenjem engleskog jezika i volela bi da u Centru imaju mogućnost da uče ovaj jezik.

„Engleski je najvažniji. Voleo bih dobro da naučim engleski.“

„Kad bismo ovde imali časove engleskog, to bi nam mnogo koristilo. Gde god da odeš, treba ti engleski.“

Određeni broj dece koja su učestvovala u istraživanju, nakon što je odbijen njihov zahtev za azil, i pošto su se vratila u Srbiju nisu mogla da nastave obrazova-

nje u redovnoj školi, već pohađaju nastavu u školama za obrazovanje odraslih. Treba napomenuti da je pre odlaska u inostranstvo, velika većina ove dece bila uključena u redovno obrazovanje. Deca govore o mnogo lošijim uslovima u školama za odrasle, kako u pogledu prostora i nastave, tako i u pogledu odnosa prema učenicima, mahom romskog porekla.

„Nemamo fizičko, likovno i muzičko, jer nemamo salu i dovoljno učionica.“

„Meni u toj školi skoro ništa nije dobro. Nastavnici često dođu samo na 10-15 minuta, i onda odu.“

„Ima nas preko četrdeset u odeljenju.“

„Ne smemo da ostajemo posle časova u školskom dvorištu.“

„Ima puno nastavnika koji se loše ponašaju prema nama. Ja na to nisam navikla, u Švedskoj nastavnici poštuju decu.“

„Nastavnici misle da smo mi Romi koji neće ništa da uče, pa se većina njih baš i ne trudi da nas nečemu nauči.“

Deca takođe govore o problemu nasilja među vršnjacima u školi.

„Ima puno nasilja u školi. Stalno se neko bije.“

„Neki stalno prete da hoće da nas biju.“

„Često se dešavaju neke tuče.“

Govoreći o ovome, deca ističu da su uslovu u OŠ „Branko Pešić“ mnogo bolji nego u drugim školama, jer učenici imaju podršku pedagoga i psihologa, kao i mogućnost da učestvuju u različitim vannastavnim aktivnostima.

„Super mi je što u ovoj školi učestvujemo u programu ‘Škola bez nasilja’. Imamo i vršnjački tim u školi i različite aktivnosti.“

Grupa dece koja je nakon povratka iz inostranstva obrazovanje nastavila u redovnoj školi, govori o neophodnosti različitih vidova podrške deci koji najčešće izostaju, zbog čega im je teško da se prilagode i postignu uspeh u školi.

„Mnogo je teško, sve je drugačije – škola, način kako nastavnici predaju, kako se uči.“

„Od kada sam došla u ovu školu, pod stalnim sam stresom, brinem se da li ću sve postići.“

„Prepušten si sebi. Ako možeš – možeš, ako ne – ništa. Ne dobiješ podršku koja ti treba.“

Mnoga deca koja interno migriraju, godinama nisu ostvarivala svoje pravo na obrazovanje. Ona navode da u školu nisu mogla da idu jer nisu imala osnovna dokumenta. Takođe ističu da su često morala da rade kako bi obezbedila prihode za sebe i svoju porodicu, i da u takvim uslovima nisu mogla redovno da pohađaju školu.

Deca kao preduslov za redovno pohađanje nastave vide obezbeđivanje odeće, knjiga, obroka, često i prevoza do škole, ali i obezbeđivanje podrške u učenju. Većina ove dece, uz podršku nevladinih organizacija, upisana je u škole za obrazovanje odraslih. Ona koja ne pohađaju školu učestvuju u neformalnim programima obrazovanja u Svratištu i Dnevnom centru za decu ulice.

„Prvo odemo u Svratište, tamo se umijemo i okupamo, malo pričamo i učimo, pa onda idemo zajedno u školu.“

„Ja u Dnevnom centru učim da pišem i računam, pošto ne idem u školu. Puno sam naučio od kada dolazim.“

Sva deca koja su učestvovala u ovom istraživanju, prepoznaju važnost obrazovanja za njihovu budućnost.

Zdravstvena zaštita

Sve usluge zdravstvenog sistema dostupne su deci smeštenoj u ustanovama socijalne zaštite. Međutim, problem se iznova javlja u situacijama u kojima se, iz nekog razloga, predviđeni mehanizmi ne pokreću bilo na vreme bilo na adekvatan način.

Imali smo slučaj da smo iz centra vodili dete u bolnicu. Dete nije imalo postavljelog staratelja, jer su centri često spori u donošenju odluka o imenovanju staratelja i nije imalo isprave. U tim situacijama, sve zavisi od naše saradnje s medicinskim ustanovama. Do sada smo problem uspevali da rešimo u 100% slučajeva ali mora da postoji trajno i održivo rešenje (ispitanik iz organizacije građanskog društva)..

O dostupnosti usluga zdravstvene zaštite (posebno sekundarne) i značaju dodatnog angažovanja međunarodnih i nacionalnih organizacija, govori i činjenica da

se i dalje kreiraju specifični programi i izvode aktivnosti namenjene zdravstvenoj zaštiti nekih od podgrupa dece u pokretu.

UNHCR za interno raseljena i izbegla lica kao i azilante izvodi medicinski program koji podrazumeva nabavku lekova i dijagnostiku, a realizuje se preko Danskog saveta za izbeglice.

IOM je godinama odvajao nemala sredstva za medicinsku pomoć koja je u nekim slučajevima podrazumevala i kompletna lečenja kod privatnih lekara jer nije bilo drugih izbora.

Sa decom koja su identifikovana kao žrtve trgovine ljudima, kao i decom koja žive i/ili rade na ulici, problemi vezani za dostupnost zdravstvenog sistema takođe su česti i nije neuobičajeno da se do potrebne usluge u sistemu dolazi posredstvom organizacija civilnog društva.

S obzirom na neke od navedenih posledica koje ova deca trpe, a koje su uzrokovane različitim situacijama migracija i/ili nasilja i eksploatacije, saznanje da zdravstvena briga i nega dece može da zavisi od entuzijazma i brzine delovanja pojedinca/ke, a ne jasnog mehanizma i procedura, moralo bi da zabrine.

Deci, koja su smeštena u Centru za smeštaj azilanata u Bogovađi, dostupan je lekar koji radi u ambulanti pri Centru. Deca navode da su bila u obavezi da posete lekara kada su došla u ovaj centar, kako „bi se proverilo da li su bolesna.“ Većina dece ističe da je imala pozitivno iskustvo sa lekarom. Ono što manji broj deca navodi kao problem, jeste to što im lekar nije uvek bio dostupan i što ni njima ni njihovim roditeljima u nekim slučajevima nije objašnjen tok bolesti.

„Bila sam kod doktorke kad sam došla. Bila je baš dobra prema meni.“

„Lekar treba da te sasluša i da pokaže da želi da ti pomogne. Doktorka koja je ovde je takva.“

„Kada sam bila bolesna, rekli su mi da doktorka nije tu. Bila sam bolesna cele nedelje, imala sam temperaturu.“

„Mnogo je važno da ti lekar objasni šta ti je. Meni doktorka nije rekla da li će mi nestati ove fleke po licu koje su mi se pojavile na putu.“

Jedan broj dece iz romskih porodica koje migriraju unutar Srbije, navodi da nisu imala pristup zdravstvenoj zaštiti, jer nisu imala zdravstvenu knjižicu. Ova deca uglavnom žive u nelegalnim naseljima i često menjaju mesto boravka, pa ne poseduju ni osnovna dokumenta.

Dalje, pomenuta deca u ustanove zdravstvene zaštite odlaze uz podršku i pratnju predstavnika nevladinih organizacija. Međutim, i uz ovakvu podršku, deca koja nemaju zdravstvenu knjižicu, često se suočavaju sa odbijanjem lekara da im pruže zdravstvenu zaštitu.

„Poslednji put kada smo bile u bolnici, nisu hteli da me prime. Doktorka je rekla da me neće primiti, jer nemam knjižicu.“

„Ja uvek idem sa Svratištem, ali to zavisi od doktora, neko hoće - neko neće da te primi.“

„Ranije je uvek neko iz Atine išao sa mnom, a sada me samo upute gde, šta, kada, i ja idem sama.“

Krivičnopravna zaštita i zaštita od nasilja

Precizniji okvir za zaštitu dece žrtava krivičnih dela (kao što su deca žrtve trgovine ljudima, uključujući decu prisiljavanu na pružanje seksualnih usluga, na prosjačenje, vršenje krivičnih dela i radno eksploatisanu decu) nudi Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹³. Naime, poseban položaj u krivičnom postupku imaju maloletna lica oštećena prvenstveno krivičnim delima sa elementima nasilja. Specifičnosti se u ovim slučajevima sastoje u tome što većem koje sudi punoletnom učiniocu za neko od ovih dela predsedava sudija koji

---

¹³ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Službeni glasnik RS“, br. 85/05.

je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Pored sudije, predsednika veća, i javni tužilac, istražni sudija i specijalizovani službenici policije moraju imati navedena znanja. Takođe, kako oštećeno maloletno lice mora imati punomoćnika od prvog saslušanja, to će mu sud istog postaviti (u slučaju da ga nema) iz reda advokata, ali i on mora imati posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica. Svi pomenuti učesnici u postupku dužni su da postupaju obazrivo prema maloletnom oštećenom licu, vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da izbegnu štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. U tom cilju se i saslušanje obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica. Predviđeno je i da se saslušanje završi na najviše dva ročišta, osim ako je ponavljanje potrebno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. Kako bi se zaštitilo od sekundarne viktimizacije, maloletno lice može biti saslušano upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku (dok se pitanja postavljaju posredno preko pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica). Maloletna lica mogu biti saslušana i u svom stanu, ili na drugom mestu van službenih prostorija¹⁴.

Do saznanja o tome kako se u nekim slučajevima u praksi primenjuju zaštitne mere, ali, još jednom, i o značaju instituta *osobe od poverenja*, koja je često profesionalac/ka iz organizacije civilnog društva, te o iskustvima dece u sudskim postupcima, dolazimo iz izveštaja organizacija koje sadrže navode dečijih iskustava.

Bila je i socijalna radnica i psiholog sve vreme sa mnom tokom suđenja, ali su pričale jedna s drugom i uopšte nisu pratile šta se dešava.

Osim Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja¹⁵, koji uz Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, propisuje posebne mere za zaštitu dece žrtve nasilja, posebni protokoli Mi-

---

¹⁴ Galonja, A., Jovanović, S., op. cit.

¹⁵ Vlada Republike Srbije, Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Zaključak Vlade 05 Broj: 5196/2005 od 25. avgusta 2005.

nistarstva pravde, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva zdravlja, Ministarstva rada i socijalne politike, upućuju na obaveze svih sistema u ovoj oblasti¹⁶.

Specifična iskustva primene Opšteg protokola u sistemu obrazovanja podrazumevaju i sledeće:

Po usvajanju Posebnog protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u sistemu obrazovanja, kreiran je i Pravilnik o primeni Posebnog protokola, s obzirom na tendenciju da se reguliše obaveznost postupanja, što je u slučaju usvajanja Pravilnika omogućeno. Pravilnik obavezuje ustanove obrazovnog sistema, škole, vrtiće i druge ustanove u sistemu, uključujući i domove za decu, da uspostave sisteme zaštite dece od nasilja, da formiraju internu mrežu zaštite, ali i da uspostave mehanizme saradnje sa drugim institucijama.

O nasilju koje se nad decom vrši razmišljamo na tri nivou. Prvi nivo se rešava u učionici i to radi starešina, drugi nivo rešava tim koji mora da ima svaka ustanova, koji obavezno čine direktor, stručni saradnik i još tri ili četiri nastavnika. I imamo tu spoljašnju zaštitnu mrežu, znači obaveznost obraćanja centru za socijalni rad, lekaru, policiji. Najslabija karika u ovom mehanizmu su centri, dok pedijatri i policija odlično funkcionišu. Postoji i SOS telefon. Saradujemo i sa institucijama i sa nevladinim organizacijama, sa svakim ko ima dobru volju i sredstava da nam pomogne. Sa Ministarstvom unutrašnjih poslova čak imamo saradnju u oblasti prevencije trgovine ljudima, na prikazivanju filma *Sestre po školama* (predstavnica Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja).

---

¹⁶ Svi protokoli dostupni su na: http://www.unicef.org/serbia/resources_14632.html. Više o načinima primene protokola moguće je saznati u: Veronika Išpanović-Radojković, et. al, *Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja. Primena Opšteg protokola*, Centar za prava deteta, Beograd, 2011. Specifično o ulozi centara za socijalni rad u procesu zaštite dece žrtava trgovine ljudima u: Kljajić, S., Šarac, N., „Uloga centara za socijalni rad u zaštiti žrtava trgovine ljudima“, *Socijalna inkluzija žrtava trgovine ljudima*, Međunarodna organizacija za migracije, Beograd, 2009.

Druge aktivnosti u zaštiti dece

Do saznanja o aktivnostima koje se sprovode u zaštiti različitih podgrupa dece u pokretu, došlo se i kroz intervjuje s profesionalcima/kama iz različitih institucija za smeštaj dece:

Postoji unapred formulisana struktura dana, deca se upoznaju sa planom rada, sa pravilima kuće. Pored uobičajenih dnevnih aktivnosti: ustajanja, praćenja, pomoći pri sprovođenju lične higijene; stručni tim koji radi u jednoj smeni prelistava dosijee, upoznaje se sa dešavanjima iz prethodne smene i pravi između sebe strukturu rada u smislu, ko će raditi sa kojim detetom. Zatim se održava grupni informativni sastanak koji se pokazao kao fantastična stvar u radu sa decom, zato što se deci otvara prostor da i sami učestvuju u kreiranju plana u toku smene. U toku svake smene deca mogu sa stručnim radnicima da razgovaraju nasamo (sa socijalnim radnikom, psihologom, specijalnim pedagogom). Zatim se realizuju radno-okupacione aktivnosti koje podrazumevaju sređivanje elementarnih stvari, organizovane radionice na kojima deca uče kroz igru. Postoje i radionice za razvijanje pro-socijalnih veština koje vode, ne samo stručno osoblje, već i sama deca. Svakodnevno, posećujemo različite vrste manifestacija, što iz uloge domaćina, što iz uloge gostiju. Organizuju se odlasci u verske objekte, posebno vodeći računa o deci pripadnicima verskih manjina. Radionice koje se realizuju sa decom planiraju se u skladu sa potrebama i uvažavajući mišljenja, želje i potrebe dece.

S obzirom da su konsultacije s decom obuhvatile samo decu koja su u kontaktu s organizacijama civilnog društva, nije bilo moguće doći do saznanja o njihovom viđenju programa u okvirima institucija, osim u slučajevima dece koja su bila korisnici i nekih od programa ovih organizacija. U svakom slučaju, na pitanje o tome kako se meri stepen zadovoljstva korisnika/ca pruženom uslugom, svi ispitanici/ce odgovorili su da postoje korisničke evaluacije, ali da, međutim, sami mehanizmi evaluacije programa institucija nisu detaljnije opisivani niti su evaluacije javne.

Organizacije civilnog društva posebno su isticale značaj izvođenja preventivnih programa za grupe u riziku o kojima nema raspoloživih izveštaja u sistemu izveštavanja centara za socijalni rad, iako su institucije sistema na iniciranje i razvijanje preventivnih programa obavezane članom 121, Zakona o socijalnoj zaštiti. Prema navodima predstavnika/ca organizacija civilnog društva, programi prevencije ne mogu da se svode isključivo na opštu prevenciju, izvođenje seminara i predavanja namenjenih deci školskog uzrasta, niti na kampanje namenjene opštoj populaciji, već je neophodno razvijati nove pristupe rada sa grupama korisnika/ca sistema socijalne zaštite, kako bi sve postojeće aktivnosti u sistemu prevenirale dalju marginalizaciju, siromašenje i socijalnu isključenost.

Organizacije civilnog društva takođe podvlače i značaj posredovanja u ostvarivanju pripadajućih prava kod institucija, iako postojeći normativni i regulatorni okvir obavezuje institucije na hitno/pravovremeno postupanje u zaštiti dece, kao i na međusobnu saradnju. Nalazi istraživanja još jednom govore u prilog činjenici da se mehanizmi i koraci u postupanju najjasnije vide pri analizi postupanja zaposlenih u okvirima Ministarstva unutrašnjih poslova, te da je saradnju sistema socijalne zaštite sa drugim sistemima neophodno unaprediti i preciznije definisati.

Posebno inovativne i ka-deci-orijentisane programe, organizuju i izvode organizacije aktivne u zaštiti posebno osetljivih grupa dece – dece uključene u život i/ili rad na ulici i dece žrtava trgovine ljudima. Program terenskog rada Centra za integraciju mladih osmišljen je tako da *omogući dostupnost potrebnih usluga, pruži podršku u stvaranju konstruktivnih odnosa sa porodicom, vršnjacima i/ili institucijama, ostvari kontakt sa detetom kako bi mu se prenela znanja i veština konstruktivnog rešavanja sukoba, obezbedi uslove za realizaciju savetodavnog rada sa detetom povodom specifične teme ili problema, realizuje intervencije u cilju prevencije ili redukcije specifičnog rizika kojem su izloženi, informiše decu koja žive ili rade na ulici o temama koje su za njih relevantne, mobiliše medijski prostor i tako poveća svest javnosti o problemima sa kojima se deca svakodnevno susreću*¹⁷.

---

¹⁷ Više o programima Centra za integraciju mladih moguće je pronaći na adresi: <http://www.cim.org.rs/programi/>.

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju, a koriste usluge Centra za integraciju mladih, objašnjavaju da su Svratistište i Dnevni centar za decu ulice u velikoj meri uticali na poboljšanje kvaliteta njihovog života.

„Dnevni centar je za sve nas mnogo važan. On treba da postoji zbog dece koja žive kao mi.“

„Kad sam počeo da dolazim u Svratistište, desile su mi se mnoge dobre stvari u životu.“

„Život mi se promenio na bolje od kada dolazim u Dnevni centar. I ja sam se promenio na bolje.“

Deca govore o različitim aktivnostima u koje su uključena.

„U Dnevnom centru čitamo i pišemo. Ja volim da čitam pesme sa nastavnicom.“

„Učimo šta je opasno, a šta nije. O drogi, bolestima, o trgovini ljudima...“

„Imamo razne radionice i crtamo. Učimo o kulturi.“

„Mnogo mi se svidelo kad smo učili da igramo brejk dens, pa smo posle imali nastup.“

„Bili smo na izletu i vozili se brodom.“

„Meni je bilo najzabavnije kad smo učili aikido.“

Pored ovih aktivnosti, u Dnevnom centru i Svratistištu deca mogu da se okupaju, ručaju i „spreme za školu“.

„Dođemo u Svratistište, umijemo se i okupamo. Onda ručamo i idemo zajedno u školu.“

Tu mogu da se odmore, gledaju televiziju, igraju i druže.

„Ja i brat često dođemo u Dnevni centar da gledamo TV i da se odmorimo.“

„Super je društvo u Svratistištu. Igramo se raznih igara, nekad idemo napolje na fudbal.“

Deca ističu da se osećaju sigurno i prihvaćeno.

„Ja sam srećan kad dođem u Svratistište.“

„Znam da je njima u Dnevnom centru stalo do mene.“

Deca takođe objašnjavaju da je podrška koju dobijaju u Dnevnom centru i Svratistištu presudna za njihovo redovno pohađanje škole, jer im pored pomoći u učenju, Centar za integraciju mladih obezbeđuje odeću, obroke, kao i knjige za školu. Mnoga deca koja su radila na ulici, napominju da su zahvaljujući ovakvoj

podrški prestala da rade i krenula u školu. Mnoga deca navode da ih u tome sada podržavaju i roditelji.

„U Centru nam pomažu oko učenja i oko domaćih zadataka, pa nam je lakše u školi.“

„Kad mi nešto treba za školu, ja pitam nastavnicu u Dnevnom centru.“

„Roditeljima je mnogo lakše, jer oni sada treba da se snađu samo za sebe, a nama pomaže Svратиште. Tamo nam daju stvari i patike za školu, imamo i da ručamo, dobijamo i knjige.“

„Roditelji nam kažu da je super što idemo u Dnevni centar i u školu, i što ne moramo da prosimo. Njima to odgovara.“

„Naši roditelji su jedva čekali da krenemo u školu.“

Deca koja su učestvovala u istraživanju, navode da u Svратиште i Dnevni centar dolaze redovno, i pored toga što daleko stanuju. Ipak, udaljenost ovih centara za njih predstavlja značajan problem – tome u prilog govori i činjenica da su mnoga deca, prinudno raseljena iz nelegalnih naselja na periferiju grada, prestala da dolaze.

„Bilo bi mi mnogo lakše da je Centar bliže, ovako menjam dva autobusa.“

„Bilo bi super kad bi Dnevni centar postojao u različitim delovima grada, pa da onda ideš u onaj koji ti je najbliži.“

Mnoga deca ističu da su se uključila u aktivnosti Svратиšta i Dnevnog centra zahvaljujući tome što su ih „pronašli terenski radnici“ Centra za integraciju mladih. Ona misle da je to dobar način da se dođe do dece koja rade na ulici i kojima je ovakva podrška neophodna.

„Ne bih nikad došao u Dnevni centar da nas oni nisu našli.“

„Prosio sam na parking. Tamo su me našli ljudi iz Dnevnog centra. Pričali smo sa njima i dogovorili se da nam pokažu Dnevni centar.“

Program NVO Atine je s, druge strane, orijentisan ka pružanju sveobuhvatne podrške, ne samo detetu korisniku/ci programa podrške, već i porodici, ukoliko je dete u porodičnom okruženju, odnosno orijentisan je ka radu sa čitavom zajednicom, institucijama i organizacijama koje u procesu punog socijalnog uključivanja mogu da pruže podršku detetu. Osim toga, razvijeni sistem praćenja rezultata, mehanizmi za participaciju dece i drugih korisnika/ca, poštovanje osnovnih programskih principa, kao i zadovoljstvo samih korisnika/ca, čine ovaj program primerom dobre prakse u oblasti zaštite dece žrtava trgovine ljudima, kao jedne od podgrupa dece u pokretu¹⁸.

„Njih 100 nije moglo da me promeni, samo je Atina uspeła. Atina ima i ljude i programe koji mogu da ti pomognu. Mnogo su pričali sa mnom o mojim problemima. Imali smo i mnogo radionica. Ako bih imala problema u 2h noću, oni bi došli. Ne znam ni ja sama kako sam se promenila, ali znam da su oni uspeali da me promene. U Atini se osećam kao da sam u svojoj porodici. Ovde sam zavolela da spremam i jedem kuvanu hranu. Zajedno smo spremale i organizovale zajednički ručak.

Niko nikad nije bio takav prema meni. Svi od tebe nešto traže. Muškarci da spavaš sa njima, žene da se za njih prodaješ, samo Atina od mene nije ništa tražila. lako sam par puta napravila neke greške i nisam poslušala njihov savet, oni su i dalje bili tu za mene. Ono što ja želim da im dam za uzvrat, jeste poverenje koje mogu da imaju u mene. Eto, ja sam Atinu izabrala da bude moja porodica.“

Konačno, prikazana osnovna načela, vrednosti i usluge sistema socijalne zaštite, uz naglašavanje značaja multisektorske saradnje u procesu pružanja adekvatne pomoći deci korisnicima, daju jasan uvid u sveobuhvatnost normativnog okvira zaštite,

---

¹⁸ Više o programima NVO Atine moguće je naći na adresi: <http://www.atina.org.rs/programi.html>.

kao i usklađenost sa međunarodnim standardima u oblasti zaštite dece. Međutim, podaci (ili manjkavost podataka) o postignućima u oblasti zaštite, kao i permanentna nedelotvornost sistema prevencije, a isto tako i evaluacije sistema zaštite od strane korisnika/ca, umnogome ukazuju da implementacija postojećih regulativa još uvek ne prati propisane međunarodne, pa čak ni nacionalne standarde. U tom smislu, neophodno je dalje raditi na jačanju kapaciteta sistema socijalne zaštite – sve u cilju poboljšanja primene postojećih mera i mehanizama, uz stalno podsećanje i insistiranje na činjenici da je neophodno kreirati i izvoditi specifične programe, te se s posebnom pažnjom odnositi prema deci u pokretu u Republici Srbiji, kao jednoj od grupa dece potencijalno izloženoj rizicima od zanemarivanja i zlostavljanja i potpune socijalne isključenosti.

8. STUDIJE SLUČAJA

STUDIJA SLUČAJA 1

M., 11 godina, ženskog pola, potencijalna žrtva trgovine ljudima (prepoznata je namera na eksploataciju, ali do eksploatacije nije došlo)

Deca žrtve trgovine ljudima obično su smeštena tamo gde ima mesta – po prihvatilištima i sigurnim kućama, što dodatno usložnjava ionako zahtevan sistem pružanja asistencije u ovim ustanovama koje nemaju dovoljno resursa i kapaciteta i najčešće ne pružaju specijalizovane usluge. Ustanove zatvorenog tipa mogu predstavljati teško iskustvo za decu, a posebno decu koja su već bila izložena nezamislivoj patnji tokom situacije trgovine ljudima. Ova dečja iskustva moraju se uvažiti i neophodno je da sistem adekvatno odgovori na njihove potrebe.

Profesionalka iz organizacije civilnog društva

Uzroci kretanja i uslovi putovanja

M. je rođena u Avganistanu i živela je sa roditeljima i tri sestre. Kad su se talibanske snage približile području gde su oni živeli, porodica je rešila da se iseli u jednu zemlju Evropske unije, u kojoj su imali rođake. Kada su krenuli na put, M. je imala devet godina. Iako je s početka ona putovala zajedno sa porodicom, u septembru 2011. godine, dok su bili u Grčkoj, njeni roditelji ugovaraju da M. nastavi put do destinacije bez njih, i plaćaju čoveka koji je garantovao da će da obezbedi prevoz detetu. Više detalja o ovoj odluci nije poznato. M. toga ne može da se seti i tvrdi da je zaboravila, ali niko od uključenih aktera nije doveo u pitanje da su u tom trenutku njeni roditelji imali najbolje namere. Ovaj događaj za M. predstavlja veliku traumu:

Kada neko dete ovako putuje, najvažnije je da uvek bude sa roditeljima. Ako se razdvojiš od roditelja - to je najstrašnije.

Od trenutka odvajanja od roditelja, M. je putovala u društvu dečaka iz Avganistana (H) i žene koja se predstavljala kao njena majka. Njih troje su prešli granicu između Grčke i Makedonije, Makedonije i Srbije i putovali do severnog dela zemlje sa lažnim pasošima.

Na graničnom prelazu Horgoš, između Srbije i Mađarske, krajem septembra 2011. godine, žena sa kojom su putovali lišena je slobode zbog postojanja sumnje da je počinila krivično delo trgovine ljudima.

M. govori da je njeno iskustvo kontakta sa policijom na ovom graničnom prelazu bilo uglavnom pozitivno, za razliku od iskustava koje je imala u drugim zemljama. M. ističe da su tokom razgovora sa njom, policajci u Srbiji bili „fini,“ te da ih se nije plašila, a što ona sama prepoznaje kao bitnu stvar:

Č Važno je da policajci budu dobri prema deci.

Međutim, ni u jednoj fazi razgovora sa policijom, ovoj devojčici nije bilo poznato šta se dešava, niti su ona ili H. pitali nekoga da im objasni.

Na osnovu lažnih dokumenata i nekonzistentnih izjava žene koja je bila u pratnji dece, ali i same dece, policija nije mogla da isključi nameru na eksploataciju, zbog čega je pozvana Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima. U ovaj slučaj uključio se i organ starateljstva nadležnog centra za socijalni rad, mada niko od njih nije mogao neposredno da komunicira sa M. s obzirom da nije obezbeđen prevodilac. Devojčica je potom upućena na smeštaj u jednu od ustanova socijalne zaštite za smeštaj maloletnih lica (u daljem tekstu: Prihvatilište). Kako centar za socijalni rad koji je u ovoj situaciji nadležan za koordinaciju daljeg postupanja nije mogao da obezbedi prevoz dece, za pomoć je zamoljena NVO „Atina“. Pošto su deca već provela više od osam sati na graničnom prelazu, dvoje zaposlenih u nevladinoj organizaciji doputovalo je do graničnog prelaza i prevezlo decu do Prihvatilišta. Ova intervencija NVO Atine nije ispraćena pisanim dokumentom od strane centra za socijalni rad.

Sistem podrške

Od samog početka praćenja slučaja, NVO Atina je u mrežu podrške uključila saradničke organizacije – Novosadski humanitarni centar (NSHC) i predstavnike/ce Zajedničkog programa za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji – UN-HCR-a, IOM-a i UNODC-ja. Atina je, osim sa ovim organizacijama, bila u stalnom kontaktu sa Ambasadom Nemačke u Srbiji i organizacijom Caritas (u Nemačkoj), zaduženom za pružanje podrške tražiocima azila na teritoriji Nemačke. Ova mreža je do kraja procesa asistencije na sebe preuzela odgovornost da pruža podršku maloletnoj M., ali i da omogući konačno spajanja s roditeljima koji su u međuvremenu dobili status tražilaca azila u Nemačkoj.

M. je tokom boravka u Prihvatilištu identifikovana kao žrtva trgovine ljudima, i to od strane Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, a na osnovu sumnje na nameru o eksploataciji. Važno je naglasiti da u Srbiji ne postoje prihvatilišta za smeštaj stranih maloletnih lica bez pratnje roditelja koja primaju devojčice, što je posebno otežalo pružanje pomoći u ovoj situaciji.

Tokom boravka u Prihvatilištu, M. i H. imali su poteškoće da se naviknu na ograničenje kretanja, novi socio-kulturni kontekst, uključujući jezik koji su govorila ostala deca i zaposleni u instituciji, a koji oni nisu razumeli. Ove činjenice kod dece su izazvale otpor koji se manifestovao uznemirenim ponašanjem. Kao jednu od najvećih poteškoća, a što je česta praksa u rezidencijalnim ustanovama za decu u Srbiji, M. navodi šišanje na kratko, u cilju prevencije širenja vaški. Kulturološki značaj duge kose kod devojčica i žena u Avganistanu nije ni uziman u obzir kada se razmišljalo o primeni ove mere. Iako su i NSHC i Atina posredovali kod zaposlenih u instituciji s namerom da ih od ovog čina odgovore, M. je na kraju ipak ošišana.

S obzirom da u ustanovi nije bilo prevodilaca, M. je sa zaposlenima komunicirala isključivo preko dečaka H., koji bi prevodio sa farski jezika na engleski, koji je delimično poznavalo samo nekoliko vaspitača/ica u instituciji. Nakon dva meseca, krajem decembra 2011. godine, H. je napustio ustanovu, zbog čega je M. postala još usamljenija i izolovanija. Od tog trenutka, počela je da uči srpski zahvaljujući trudu učiteljice koju je NSHC angažovao, i ubrzo je savladala jezik.

U ustanovi se nisu izvodili programi u kojima bi mogla da učestvuje. U celom Prihvatištu postoji samo jedan televizor, a čak nema računara niti pristupa internetu:

Ovde su dani baš dosadni, nemaš šta da radiš.

Na osnovu potreba koje je M. izrazila, nevladine organizacije koje su pratile njen slučaj uspostavile su saradnju sa Iranskim kulturnim centrom, kako bi pribavili Kuran i knjige na njenom maternjem jeziku. Organizovano je i savetovanje sa terapeutkinjom.

Što se tiče obrazovanja, M. je izražavala žaljenje što nije išla u školu posle napuštanja Avganistana i radovala se povratku u obrazovni sistem i učenju stranih jezika, onda kad se bude pridružila porodici. U Srbiji nije bila uključena u obrazovni sistem, uprkos činjenici da deca bez dokumenata imaju pravo na školovanje, odnosno da se upis u redovnu školu omogućava deci starosti do 15 godina.

Jedna od najvećih teškoća u sistemu asistencije i organizovanju brzog spajanja porodice bila je činjenica da je porodica ove devojčice oko 6 meseci ostala u Grčkoj u statusu ilegalnih migranata, a da formalnih mogućnosti za spajanje porodice nije moglo da bude sve dok roditelji nisu obezbedili legalan status, što se desilo tek šest meseci nakon što je M. došla u Srbiju – tačnije, njena majka i dvoje dece dobili su status tražilaca azila u Nemačkoj, a posle nekog vremena im se u tome pridružio i otac.

U periodu dok je porodica bila u Grčkoj, Atina je devojčici M. omogućila da bude u kontaktu sa svojom porodicom – kupili su joj mobilni telefon, pa je s njima mogla da bude u redovnoj komunikaciji. Međutim, pošto su telefoni u Prihvatištu često bili krađeni, devojčici M. je do kraja boravka moralo da bude kupljeno čak oko 10 aparata.

Nakon što su se stekli formalni uslovi za njen odlazak u Nemačku, Atina i Ambasada Nemačke u Republici Srbiji su, u nameri da čitav proces ubrzaju, omogućili

međusobnu identifikaciju M. i roditelja preko fotografija, što inače nije uobičajena praksa (u najvećem broju slučajeva radi se DNK analiza koja zapravo u velikoj meri usporava proces odlučivanja o spajanju porodica). Važno je napomenuti da je u ovoj fazi Ambasada Nemačke, zajedno s nemačkim Ministarstvom spoljnih poslova, pokazala izuzetnu fleksibilnost i spremnost da se devojčica u što hitnijem roku nađe s porodicom.

Pošto je identifikacija uspešno obavljena, Atina je pokrila troškove administrativnih procedura kao i zdravstvenog osiguranja, dok je sredstva za avionsku kartu za ovu devojčicu opredelio Zajednički program za borbu protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji. M. je na aerodrom otišla u pratnji privremene starateljke i predstavnika Službe za zaštitu žrtava, a u Nemačkoj su je dočekali predstavnici/ce Caritasa.

Bez obzira na teškoće sa kojima se suočila, percepcije M. o njenom boravku u Srbiji, uglavnom su pozitivne; ona tvrdi da se osećala bezbedno, sigurno i zaštićeno i da je mnogo naučila iz ovog iskustva.

Tokom ovog putovanja sam naučila da se ne bojim ničega, da budem hrabra, da budem dobra, da budem strpljiva. Naučila sam srpski. Znam kako izgledaju neke nove zemlje. Ponosna sam na sebe, mislim da sam ovo dobro izdržala, ali jedva čekam da odem.

M. se i dalje redovno javlja predstavnicama Atine. U Nemačkoj je krenula u školu i izuzetno je srećna zbog svojih sadašnjih životnih okolnosti.

STUDIJA SLUČAJA 2

K. N., 20 godina, žrtva trgovine ljudima

Uzroci vulnerabilnosti

K. N. je ćerka samohrane majke i oca romske nacionalnosti. Oca nikada nije upoznala i od rođenja je živela sa majkom, polusestrom i očuhom. Kada je imala dve godine, majka je poginula u saobraćajnoj nesreći. Pošto očuh nije mogao da se stara o devojčicama, K. N. je nakon majčine smrti sa polusestrom neko vreme živela kod tetke, ali se brzo ispostavilo da to nije mogla ni tetka, te su obe smeštene u dom za decu bez roditeljskog staranja u Beogradu. Odlukom organa starateljstva tetki je naknadno odobreno starateljstvo nad sestrom, i K. N. ostaje sama u domu. Ovu odluku K. N. je teško podnela i doživela ju je kao odraz rasne diskriminacije (sestra, naime, nije bila Romkinja). Ljutnja, tuga i osećaj nepravde jesu emocije koje K. N. još uvek oseća prema tetki i polusestri.

U domu u kom je boravila od vaspitača dobila je etiketu „problematičnog deteta“. S obzirom da je imala posebne poteškoće u odrastanju, ranjivost i otpor prema okruženju, K. N. je izmeštena iz doma i prebačena u ustanovu za decu sa poremećajem u ponašanju koji takođe nije uspeo da ponudi adekvatan odgovor na izazove i probleme s kojima se K. N. suočavala tokom odrastanja. Između njene dvanaeste i šesnaeste godine, iako zvanično uključena u sistem socijalne zaštite, suočavala se sa nasiljem i seksualnim nasiljem, često je spavala van institucije i redovno je koristila alkohol i droge.

Vrbovanje i eksploatacija

Još dok je bila maloletna, K. N. je stupila u kontakt sa očuhom koji joj je predočio mogućnost odlaska u jednu zemlju Zapadne Evrope gde bi se udala za dečka i ugodno živela s njim i njegovom porodicom. U tom trenutku činilo joj se da je takav plan jedinstvena prilika za bolji život. Međutim, očuh ju je silovao, a potom za nju zaista i dogovorio brak u inostranstvu, za šta je dobio 3500 evra. Organizovao je put i pribavio falsifikovana dokumenta za K. N.

K. N. je po dolasku u „novu porodicu“ bila primorana na seksualne odnose i na kućni rad. Nije joj bio dozvoljavan izlazak iz stana niti je imala uslove da zadovolji svoje osnovne potrebe. Kada se K. N. požalila jednom od poznanika porodice i rekla da je još uvek maloletna, on je insistirao da joj se organizuje povratak u Srbiju, ubedivši porodicu da će u suprotnom biti otkriveni i kažnjeni. Sa druge strane, za sve vreme dok je K. N. bila u inostranstvu, organ starateljstva ni na koji način nije reagovao na njen tromesečni nestanak.

Sistem podrške

Po povratku u Srbiju, K. N. je stupila u kontakt s institucijom za smeštaj maloletnika s kojom je prethodno bila u kontaktu. Pošto je u međuvremenu napunila osamnaest godina, institucija za smeštaj dece više nije bila nadležna za pružanje asistencije u ovom slučaju, tako da su zaposleni stupili u kontakt sa Službom za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima koja je K. N. identifikovala kao žrtvu i uputila na program socijalnog uključivanja u organizaciji NVO „Atina“.

Tokom tri godina saradnje s Atinom, K. N. je potpuno artikulisala problem poverenja u ljude s kojim dugo nije umela da se suoči. Osim potpunog rešavanja građansko-pravnog statusa, uz omogućavanje pristupa svim sistemima podrške u Srbiji, fokus angažmana NVO Atine bio je u ovom slučaju na jačanju kapaciteta K. N. za samostalnu brigu o sebi, sticanju veština komunikacije i osnovnih životnih veština, te rad na opismenjavanju i pripremi za uključivanje na tržište rada, odnosno za zaposlenje. K. N. je rado učestvovala u svim edukativnim i kreativnim radionicama, kao i u radu grupe za samopodršku, koja omogućava korisnicima programa da razmene svoja, često slična iskustva uz podršku psihološkinje sa programa, te da iznađu rešenja za izazove s kojima se svakodnevno suočavaju.

Pristup radu sa K. N. koji se, za razliku od svih institucionalnih pokušaja, pokazao uspešnim, podrazumevao je razvijanje bliskosti, međusobnog razumevanja i poverenja između profesionalke iz Atine i K. N., kao i izrazitu fleksibilnost u pristupu, potpuno uvažavanje potreba i ohrabrivanje pri donošenju važnih odluka.

Pri kraju ovog procesa, K. N. je sebe počela da doživljava „jakom i ponosnom,“ što je po sebi rezultat povećanog samopouzdanja kod K. N.:

Njih sto nije moglo da me promeni, samo je Atina uspela. Atina ima i ljude i program koji mogu da ti pomognu... Ono što želim da im vratim, da im dam za uzvrat je poverenje.

Presudna tačka u procesu razvijanja poverenja K. N. u sebe i druge zapravo je bila svest o tome da je po prvi put u mogućnosti da zaista upravlja sopstvenim životom.

K. N. je uz podršku Atine pronalazila manje ili više zadovoljavajuća zaposlenja – bilo je situacija kada je na poslu bila diskriminisana zato što je Romkinja, kada se osećala nevidljivom i manje vrednom. Uz dalje ohrabivanje i podršku Atine, nedavno je dobila bolje plaćen posao. Bolja zarada joj je omogućila i da samostalno iznajmljuje stan:

Najveća podrška u životu mi je posao. Uvek mogu da odem u svoj stan. Ne zavisim ni od koga. Konačno sam zadovoljna.

Zaključci

Na osnovu dveju studija slučaja, potencijalne žrtve i žrtve trgovine ljudima, ali i postojećih analiza, uključujući analizu stanja obavljenju tokom procesa izrade nove Strategije za suzbijanje trgovine ljudima u Republici Srbiji, može se zaključiti da postojeći mehanizam za zaštitu žrtava trgovine ljudima nije potpuno prilagođen potrebama dece žrtava i potencijalnih žrtava trgovine. Preciznije rečeno, moguće je primetiti sledeće sistemske nedostatke:

▶ Nedostatak odgovarajućih usluga, programa i servisa, zasnovanih na pravima deteta i individualnim potrebama svakog deteta. Deca žrtve trgovine privremeno se smeštaju, ukoliko se ne vrate u porodicu, u prihvatilišta za decu u Beogradu ili Novom Sadu. Ovo nisu ustanove sa specijalizovanim programima za decu

žrtve trgovine ljudima i ne pružaju adekvatne usluge koje mogu da odgovore na njihove psiho-socijalne potrebe. Ne postoje niti procedure niti evidentirane prakse za dosledno poštovanje principa participacije (uz kontinuirano obezbeđivanje prevodilačkih usluga kao osnovnog preduslova), kao ni temeljno planiranje i izvođenje aktivnosti uključivanja u sisteme, a da bi se detetu obezbedila sva pripadajuća prava. Dosadašnja iskustva pokazuju da deca žrtve, ukoliko se u sistem zaštite ne uključe organizacije civilnog društva, ne dobijaju adekvatnu podršku u ostvarivanju ni minimuma pripadajućih prava.

Na ovom mestu značajno je pomenuti institut kulturnih medijatora/zastupnika koji, kao odgovor na potrebe migranata/kinja iz zemalja sa drugačijim kulturnim i socijalnim normama, i u kojima se govore jezici za koje nema dovoljnog broja prevodilaca, postoji u nekim evropskim zemljama i primer je dobre prakse u sistemu zaštite dece migranata.

▶ Ne postoji ustanovljen mehanizam koordinacije i saradnje između različitih institucija i ustanova sa mandatom asistencije i zbrinjavanja dece koja su identifikovana kao žrtve trgovine ljudima. Drugim rečima, sistem se i dalje prevashodno oslanja na kapacitete i procene organa starateljstva, što se, zbog nedostatka resursa i specijalizovanih znanja, često pokazuje nedovoljno adekvatnim. Najčešća praksa ukazuje na ad hoc saradnju koja često zavisi od ličnih kontakata i motivisanosti pojedinaca, a ne od ustanovljene institucionalizovane prakse ili propisa. Upućivanje žrtava na institucionalne oblike zbrinjavanja ne obavlja se na osnovu prilagođenosti tih programa specifičnim potrebama dece žrtava, već na osnovu fizičkih kapaciteta koji su trenutno na raspolaganju.

▶ Iako profesionalci/ke iz institucija sistema angažovani/ne u radu na zaštiti dece žrtava trgovine ljudima jasno zapažaju postojeće ali i potencijalne trendove u ovoj oblasti, kao i nedostatke sistema za puno zbrinjavanje i zaštitu dece, ne postoji mehanizam koji im omogućava da svoja iskustva i znanja pretoče u odgovarajuće planove i systemske akcije.

▶ Strukturalna diskriminacija posebno je izražena u situacijama trgovine ljudima, odnosno, kod specifičnih vidova eksploatacije devojčica iz romske zajed-

nice. Prinudni brakovi u romskoj populaciji se tako pripisuju romskoj tradiciji i običajima i često se ne reaguje na zadovoljavajuć način. Očito je da nedovoljna senzibilisanost profesionalaca/ki za razumevanje korelacije između obaveze na poštovanje kulturnih/tradicijskih obrazaca, s jedne, i garantovanje ljudskog prava na slobodu, s druge strane, onemogućava efikasno sprečavanje eksploatacije jednog broja žrtava trgovine ljudima, i to najčešće onih koji dolaze iz višestruko marginalizovanih grupa.

▶ Deca žrtve trgovine ljudima, posebno deca koja imaju višegodišnje iskustvo zanemarivanja i zlostavljanja pokazuju povećanu osetljivost i ranjivost, a institucije retko imaju potrebne kapacitete i znanja da bi adekvatno odgovarale na njihove potrebe. Neophodno je primeniti pristup usmeren ka izgradnji samopouzdanja i ličnih kapaciteta koji uključuje niz usluga zasnovanih na principima najboljeg interesa deteta, nediskriminacije i pune participacije, kao i prilagođavanja rada individualnim potrebama svakog deteta. Takav pristup najčešće imaju programi podrške i socijalnog uključivanja koje sprovode organizacije civilnog društva.

STUDIJA SLUČAJA 3

S., 12 godina, dečak uključen u život i rad na ulici

Mislim da je gradska vlast preseljenjem ljudi u Makiš pokušala delimično da reši ovaj problem, ali da nemaju dovoljno načina da reše njihove propratne poteškoće, kao što je na primer nedostatak posla i pravna nevidljivost. Bilo bi korisnije svim stranama da vladin sektor ima bolju komunikaciju sa nevladinim. NVO imaju bolju pokrivenost informacijama i dobro izgrađen odnos sa ovom populacijom. Verujem da bi to umnogome olakšalo vladinom sektoru da deluje u skladu sa svojim principima i mogućnostima. Ne smatram da vlast zanemaruje u potpunosti najbolji interes deteta koliko postoji prekid u komunikaciji između ova dva sektora, a to ide na uštrb naših korisnika.

Profesionalka iz organizacije civilnog društva

Rad na ulici

S. je rođen u Beogradu. Njegovi roditelji došli su iz Prokuplja i najpre su se naselili u naselju Belvil, da bi 24. aprila 2012. godine bili raseljeni u kontejnersko naselje na Makišu. Kako bi finansijski pomogao porodici, S. se bavi radom na ulici. Njegov otac sakuplja sekundarne sirovine i obavlja fizičke poslove kada za to ima prilike, dok majka čuva sestru i braću. S. i njegova porodica trenutno žive na Ceraku u dvema barakama, koje dela sa još šestoro ljudi. Higijenski uslovi za život su veoma loši, bez legalnog pristupa struji i tekućoj vodi. Naselje je na potpuno drugom kraju grada u odnosu na školu koju S. pohađa.

Porodica je iz različitih razloga često menjala svoje mesto boravka i uslove života – živeli su u kući, stanu, kamp-prikolici i barakama u nehigijenskom naselju. Njihovo često seljenje značajno je ugrozilo pravo S. na učenje i optimalni razvoj njegovih sposobnosti – ograničila je mogućnost da on redovno pohađa školu i ima pristup sadržajima koji su omogućeni deci iz opšte populacije.

Osim što se suočava s finansijskim problemima i nedostacima sredstava za ostvarenje bazičnih potreba, porodica živi skladno, roditelji su brižni prema deci i, koliko je to moguće, odgovaraju na dečije potrebe.

Majka dečaka S. nije ni započela školovanje, dok je otac završio nekoliko razreda osnovne škole, što im onemogućava uključivanje na tržište rada.

S. je najčešće radio na parkingu popularnog mesta za izlaske – splavova u blizini hotela Jugoslavija. Trenutno je korisnik programa Dnevnog centra zajedno sa svojom braćom i sestrom, a na parkingu sada radi samo tokom letnjeg raspusta.

Sistem podrške

Iako je S. bio uključen u neke vidove sistema podrške (nakon raseljavanja, gradska uprava je, recimo, deci obezbedila prevoz od tadašnjeg mesta boravka pa do škole), on ipak govori u prilog neadekvatnosti ovog sistema i činjenici da on nije zasnovan na stvarnim potrebama dece:

Dok smo živeli u Makišu nisam redovno išao u Dnevni centar. Bilo je organizovano da autobus dođe i vozi nas pravo u školu. Nama to nije odgovaralo, jer je autobus vozio direktno u školu i mi nismo mogli u Dnevni centar. A ako ne odemo tamo pre škole, onda u školu idemo prljavi i neumiveni. Ako bismo išli posle škole, onda bismo mnogo čekali gradski autobus do naselja.

Organizovan sistem podrške S. je dobio kada su sa njim prvi put stupili/le u kontakt terenski radnici/ce Centra za integraciju mladih (CIM). U prvi mah je bio skeptičan i uplašen, ali je vremenom stekao poverenje u terenske radnike/ce i pristao da učestvuje u programu Svratista. Aktivnosti i program prihvatio je brzo i počeo redovno da dolazi zajedno sa braćom i sestrom.

S. je uključen u redovan sistem obrazovanja. Kako nije na vreme krenuo u školu, počeo je da pohađa školu za obrazovanje odraslih, čiji program predviđa da se u jednoj kalendarskoj završe dve školske godine. Sa polaskom u školu proširio je

socijalnu mrežu, stekao nova prijateljstva i interesovanja. S. pohađa treći razred, vredno i marljivo uči i ispunjava školske obaveze. Najviše voli da piše, crta, igra fudbal i rešava matematičke zadatke, dok mu najteže pada čitanje.

U Dnevnom centru S. provodi vreme posle škole, učestvujući u edukativnim i kreativnim radionicama, ali i svim drugim aktivnostima koje se ovde izvode.

S. je upisan u matičnu knjigu rođenih i ima zdravstvenu knjižicu koju je dobio uz podršku Dnevnog centra, čije osoblje je bilo u stalnoj komunikaciji sa roditeljima u cilju obezbeđivanja potrebnih dokumenata. Porodica je počela da prima novčanu socijalnu pomoć od nadležnog centra za socijalni rad, a koristi i usluge Narodne kuhinje.

I pored teškoća sa kojima se svakodnevno suočavaju, roditelji S. uviđaju značaj i važnost pristupa školovanju i zdravlju i pokazuju volju da obezbede dokumenta za svoju decu i redovno ih školuju. Zahvaljujući saradnji roditelja s CIM-om, S. je uspeo da pribavi sva potrebna dokumenta, što mu je omogućilo pristup pravima, ali su S. i njegova porodica i dalje egzistencijalno ugroženi. Tako S. i dalje zavisi od Dnevnog centra koji mu asistira prilikom odlaska kod lekara i obezbeđuje sredstva za ličnu higijenu ili neophodne lekove. Takvu podršku S. dobija i od nastavnika u školi koji su pokazali puno razumevanja i spremnost da pomognu.

Zaposleni/ne u CIM-u, za razliku od dobre saradnje sa školom, saradnju s nadležnim centrom za socijalni rad baš i ne vide u nekom pozitivnom svetlu. Centar ne pokazuje dovoljnu otvorenost i fleksibilnost u radu. Takođe, iskustva zaposlenih u CIM-u upućuju na to da, osim u Odeljenju za maloletnike u Policijskoj upravi za grad Beograd, ostali policajci pokazuju slabo razumevanje situacije u kojoj se nalaze deca uključena u život i rad na ulici iz romske populacije, što ukazuje da je neophodno jačati kapacitete ovih institucija i uspostaviti temeljniju i čvršću saradnju u cilju pružanja podrške deci uključenoj u život i rad na ulici.

Zaključci

Studija slučaja ukazuje na posebne propuste u sistemu zaštite dece koja su izložena višestrukoj diskriminaciji i socijalnoj isključenosti. Posebno su приметni sledeći sistemski propusti:

▶ Sistem za prikupljanje podataka centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite ne prepoznaje kategoriju dece koja su uključena u život i rad na ulici, što znači da sistemu izmiče informacija o stvarnom broju ove dece, a posledično i njihovim potrebama. Bez odgovarajućeg sistema za prikupljanje podataka, adekvatno planiranje, uključujući i planiranje resursa za intersektorsku i interresornu saradnju u zbrinjavanju, pružanju pomoći i zaštite deci, takođe izostaje. Ovo dalje rezultira izvođenjem aktivnosti koje ne uspevaju da na dugoročan i održiv način obezbede socijalno uključivanje i puno poštovanje prava posebno ugroženih grupa dece u pokretu;

▶ Programi i sistem podrške nije dovoljno responsivan i fleksibilan kako bi odgovorio na specifične potrebe dece uključene u život i rad na ulici. Ovo se posebno odnosi na odsustvo koordinisane podrške za rešavanje građansko-pravnog statusa i pribavljanja svih neophodnih dokumenata kako bi se ovoj grupi dece omogućilo ostvarivanje pripadajućih prava;

▶ Deca uključena u život i rad na ulici, u velikom broju slučajeva ističu da su izložena diskriminaciji od strane službenika/ca sistema socijalne zaštite, policije i zaposlenih u zdravstvenim ustanovama. Osim nedostatka adekvatnih programa, jedan od uzorka ovakvih konstatacija jesu i neadekvatni standardi rada koji ne uključuju puno poštovanje principa i prava proklamovanih Konvencijom o pravima deteta i nerazvijeni kapaciteti institucija za prilagođavanje načina rada potrebama višestruko ugrožene dece;

▶ Ne postoji ustanovljen mehanizam koordinacije i saradnje između različitih institucija i ustanova s jedne strane, i organizacija civilnog društva koje su aktivne u pružanju podrške deci uključenoj u život i/ili rad na ulici, s druge.

STUDIJA SLUČAJA 4

A. R., 13 godina, devojčica, azilantkinja

Uzroci migracija

U Avganistanu je rat, teški su uslovi za život, opasno je. Opasno je ići i do škole ili vraćati se iz škole kući. Devojke često budu povređene. Svašta može da se vidi na ulici.

Sistem podrške

A. R. je u Centru za azil gde sa roditeljima, sestrom i bratom boravi već tri nedelje. U Centru su korisnicima/cama obezbeđeni hrana, odeća i druga pomoć potrebna za obezbeđivanje osnovnih potreba.

Ukoliko se u Centru organizuju časovi engleskog jezika ili neke kreativne radionice, A. R. u njima učestvuje. Često odlazi i u prirodu s drugaricama. Nevladina organizacija „Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC)“ najmanje jednom nedeljno posećuje Centar za azil sa svojih dvoje volontera i prevodiocem za farsi jezik. Te posete omogućavaju pružanje neophodnih usluga koje Centar inače ne izvodi – pravne pomoći, psihosocijalne podrške kroz individualne, grupne, kreativne, kulturne, higijenske radionice.

Mislim da bi bilo dobro da ovde imamo nastavnika. Volela bih da naučim engleski, ali i srpski baš želim da učim, pošto sam sada ovde.

Zakonski regulisano pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje nije pomoglo A.R. da se uključi u redovni obrazovni sistem. Kako ne govori srpski jezik, nije upisana u lokalnu školu sa decom koja žive u toj zajednici.

A. R. ima jasne ideje o svojoj budućnosti. Kad nađe dugoročno mesto boravka sa roditeljima, želi da ide u školu i da, nakon što stekne obrazovanje, postane model

za svoju porodicu. Kada je u u pitanju izražavanje osećanja u vezi s procesom traženja azila u Srbiji, pokazuje rešenost i odlučnost:

Ako bi neka moja drugarica kretala na ovaj put, savetovala bih joj da krene, ako je još tamo, da ne razmišlja o putovanju, samo da ode.

A. R. se nada da će konačno naći državu u kojoj će moći da živi bez straha, gde će biti srećna i ispunjena, mada je na putu naučila da takva zemlja verovatno ne postoji.

Ne mogu da zamislim zemlju koja je skroz dobra.

Mali je broj tražilaca azila kojima je Srbija zemlja krajnjeg odredišta. Porodica A. R. nije izuzetak, pa se niko od radnika Centra i od volontera APC nije iznenadio kada je porodica krenula na put:

Velika je verovatnoća da će ilegalno da pređu granicu Srbije i nastave put ka Zapadnoj Evropi, gde već imaju kontakte i planove.

Zaključci

Ova studija slučaja ukazuje na izvesna ograničenja kapaciteta u delovanju institucija koje imaju nadležnost u zbrinjavanju dece tražilaca azila, te na njihovu delimičnu efikasnost u odnosu na zakonski postavljene ciljeve zaštite ove populacije. Kao posebno važna pitanja u sagledavanju mogućeg unapređenja sistema zaštite, možemo navesti sledeća:

▶ Pravo na osnovno i srednje obrazovanje u većini slučajeva se ne ostvaraje za onu decu, tražioce azila, koji ne znaju srpski jezik. Kako bi se praksa uskladila sa zakonskim okvirom i bila u skladu sa najboljim interesom dece tražilaca azila, neophodno je prilagođavanje školskih sadržaja i kreiranje specijalizovanih programa podrške đacima azilantima;

- ▶ U radu sa decom tražiocima azila, u centrima za azil nisu predviđeni specijalizovani edukativni programi, niti se izvode kreativne i rekreativne aktivnosti prilagođene potrebama ove dece. Jedan od najčešćih razloga kojim se ovaj nedostatak pravda jeste kratko vreme boravka dece azilanata u centrima, a što se redovno dešava;
- ▶ Programi koji se izvode u centrima nisu zasnovani na pravima deteta niti su osetljivi za potrebe dece različitih uzrasta i interesovanja;
- ▶ Osim opšteg prava na zdravstvenu zaštitu, specijalističke usluge nisu omogućene azilantima bez posredovanja organizacija civilnog društva. Takođe, evidentan je nedostatak psiho-socijalne podrške u okviru centara za azilante, čiji/e se korisnici/e često suočavaju sa posledicama traumatičnog iskustva puta;
- ▶ Deca tražioci azila u porodici ne dobijaju svoje identifikacione isprave. Lične identifikacione isprave izdaju se deci samo ako su bez pratnje roditelja. Na takav način ugrožava se njihovo pravo na slobodno kretanje;
- ▶ Upitna je efikasnost postojećih mera namenjenih suzbijanju trgovine ljudima i krijumčarenju, a koje se odnose na ovu osetljivu grupu. Registruje se nedostatak multiagencijskog sistema praćenja i nadzora u slučaju sumnje na trgovinu ljudima ili krijumčarenje, uključujući između ostalog i postojanje sistemskih rešenja za proveru i utvrđivanje identiteta roditelja;
- ▶ U mestima u kojima se nalaze Centri za azil, lokalna zajednica u velikoj meri ispoljava animozitet prema tražiocima azila i uopšteno je diskriminatorски настроjena. Strah od različitosti, kao i od organizovanog kriminala, negativno utiče na raspoloženje lokalnog stanovništva prema azilantima, uključujući tu i decu. Bez obzira na realno veliki trud od strane predstavnika nadležnih institucija, posebno iz Centra za azil, koji se zalažu i za suživot sa lokalnim stanovništvom, ali i za javni red, ističe se nedostatak sistematskih rešenja za sprečavanje diskriminacije protiv ove ugrožene populacije, i to pre svega one koja je usmerene prema deci.

STUDIJA SLUČAJA 5

M., S. i B., 14, 12 i 10 godina, dve devojčice i dečak, interno raseljeni, povratnici po readmisiji

Interno raseljavanje i život u Norveškoj

M., S. i B. su sa roditeljima napustili Kosovo 1999. godine i kao interno raseljena lica dobili su smeštaj u Kolektivnom centru „Resnik“. Tokom 2008. godine njihov otac je oboleo od progresivnog tumora, a ubrzo potom i umro. Porodica je onda donela odluku da se iseli u neku evropsku zemlju.

M., S. i B. su se sa majkom preselili u Norvešku, gde je ona dobila posao, što je porodici omogućilo ispunjenje osnovnih potreba kao i polazak ove dece u školu. Osim prihoda od majčinog rada, porodica je primala i finansijsku pomoć od države. M. je trenirala borilačke veštine i plivanje, a sve troje dece imalo je punu podršku nastavnika škole koju su redovno pohađali. Brzo su se uklopili i stekli dobre prijatelje sa kojima su još uvek u kontaktu. U Norveškoj su podneli zahtev za azil. Nakon što su prvi put odbijeni, posle godinu i po, na tu odluku uložili su i žalbu. Njihova integracija u lokalnu zajednicu, prvo u centru za azilante, a onda i u malom gradu u severnoj Norveškoj, tekla je uspešno i verovali su da će njihov zahtev na kraju biti prihvaćen.

Pošto je zahtev konačno odbijen, a Sporazum o readmisiji sa Srbijom potpisan, ostale su im dve mogućnosti za povratak – deportacija ili uključivanje u program *Asistirani dobrovoljni povratak*¹ Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Majka maloletnih M., S. i B. do kraja nije verovala da će oni biti prisilno iseljenji sa teritorije Norveške.

Krajem 2010. godine policija je tokom noći došla u njihov stan i naložila im da spakuju stvari, rekavši im da ih vraćaju u Srbiju. M., S. i B. naglašavaju da im u ovoj fazi nije objašnjeno zašto moraju da putuju, što im je izuzetno teško palo.

---

¹ Sam naziv programa upućuje da su osobe koje se „dobrovoljno“ vraćaju u zemlje porekla imale alternativu u vidu ostanka u zemlji destinacije (u ovom slučaju, Norveška), no, alternativa „dobrovoljnom“ povratku je praktično bila prisilno iseljenje.

Sistem podrške

Po sletanju na beogradski aerodrom, ova porodica dobila je samo brošuru sa svedenim uputstvima. Svi drugi vidovi podrške ili upućivanje na podršku, potpuno su izostali. Platili su prevoz do bake i deke i tu prenoćili.

Povratak u tada već formalno zatvoren Kolektivni centar u Resniku iz koga su, u potrazi za boljim životom, tri godine ranije otišli, za decu je predstavljao dodatnu traumu.

U istom periodu stupaju u kontakt s NVO „Grupa 484“ koja je u to vreme pružala psiho-socijalnu i materijalnu podršku raseljenim licima koja su živela u ovom kolektivnom centru. Porodica je bila uključena u program podrške, deca su pošla u školu, a majka je našla posao. Samoinicijativno su se angažovali u aktivnostima namenjenim unapređivanju sadržaja za decu u okviru centra, a M., kao najstarija devojčica, svesrdno je delila iskustva iz Norveške i pokušavala da drugu decu uputi u to što je u Norveškoj naučila:

Ja sam sada mnogo zrelija. Prošla sam to iskustvo kada su nas vratili. Mogla bih sada nekome da pomognem ko prolazi isto to iskustvo.

Uključivanje dece u školu, za majku je bio prioritet. Međutim, deca su se s povratkom u staru školu sretala s predrasudama i teškoćama u komunikaciji s drugim učenicima koji su ih pogrdno nazivali „povratnicima“, te je majka odlučila da ih upiše u novu školu.

Iako su M., S. i B. odlični đaci i vole da uče, prilagođavanje drugom školskom sistemu i metodama rada, kao i sistemu ocenjivanja, pratile su teškoće. Osim toga, M., S. i B. smatraju da uklapanje u socijalni kontekst van škole, a posebno navikavanje na drugačiji odnos odraslih prema njima, predstavlja izazov:

Tamo su se ponašali prema nama kao da smo deca, jer to i jesmo, a ovde kao da smo već odrasli.

Nerazumevanje vršnjaka i nemogućnost da sa njima podeli svoje iskustvo, uticalo je na odnos M. sa drugim đacima. Ona oseća da je zbog školskog uspeha i života u inostranstvu vršnjaci doživljavaju kao „arogantnu“, te da je to demotiviše da sa njima podeli svoja iskustva:

Mislim da naši vršnjaci ne shvataju kroz šta smo sve prošli. Samo te najbolji drugovi razumeju.

Imajući u vidu značaj koji je školsko okruženje u Norveškoj imalo za njih, kao i važnost škole sada, M. ističe svoje viđenje uloge nastavnika:

Važno je da nastavnici znaju kakva je naša situacija, da osmisle program za nas kako bi nam pomogli da se uklopimo i da na tome zajedno rade sa nama i našim roditeljima.

M., S., i B. još uvek žive u Kolektivnom centru u kom su uslovi za život nezadovoljavajući. Soba u kojoj M., S. i B. žive i spavaju zajedno s majkom, tetkom i rođakom, prilično je vlažna. Porodica koristi zajedničko kupatilo u kome tople vode ima retko i koje ne zadovoljava ni osnovne higijenske uslove. U ovom centru nema drugih sadržaja:

Tamo gde živimo nema ničega. Ne možeš da ideš na neki sport, na neke radionice, programe za decu.

Aktivnosti Grupe 484 i dalje su jedini vid podrške koju dobijaju:

Lepo je kad oni iz Grupe 484 dođu i vidimo da nas nisu zaboravili.

M., S., i B. svesni su da su drugačiji od većine svojih vršnjaka jer imaju iskustvo udobnog života u bogatoj i stabilnoj zemlji, zbog čega se često osećaju tužno i izolovano. Iako razumeju okolnosti ekonomske krize i siromaštva u Srbiji, smatraju da je država obavezna da im obezbedi dugoročni smeštaj i finansijsku podršku, a roditeljima psihološku podršku i pomoć u pronalaženju posla.

M., S. i B. Srbiju i dalje doživljavaju kao stranu zemlju:

Kada smo se vratili, osećali smo se kao da nikad ranije nismo ni bili ovde, a bili smo. Kad smo tamo otišli, osećali smo se kao da smo tamo već ranije živeli, a nismo.

Zaključci:

Ova studija slučaja ukazuje na nepostojanje adekvatnog sistema za pružanje podrške deci koja su raseljena i deci readmisantima. Sistemsko rešavanje kroz niz sveobuhvatnih intervencija od strane nadležnih insitucija, posebno zahtevaju sledeća pitanja:

- ▶ Neformalni kolektivni centri, u kojima još uvek žive interno raseljena lica i povratnici, ne ispunjavaju minimum standarda za smeštaj osoba koje nemaju druga rešenja za stanovanje – higijenski uslovi su nezadovoljavajući, a lokacija na kojima se nalaze često uopšte ne omogućavaju lak pristup javnom prevozu. Bez obzira na očigledne potrebe za različitim uslugama koje bi obezbedile integraciju u zajednicu, ne postoji organizovan sistem pružanja podrške, osim izolovanih aktivnosti organizacija civilnog društva;
- ▶ Sistem prikupljanja podataka o povratnicima/cama i njihovim potrebama nije razvijen, što ukazuje na nemogućnost efikasnog planiranja sistema podrške i zaštite, posebno kada se radi o izvođenju specifičnih usluga namenjenih deci povratnicima;
- ▶ Zemlje porekla i destinacije međusobno ne sarađuju sistemski i na način koji bi omogućio efikasno informisanje i pripremu povratnika za (ponovnu) integraciju;
- ▶ Obrazovni sistem nije osposobljen za rad sa decom koja imaju iskustvo povratka u Srbiju posle višegodišnjeg života u drugim evropskim zemljama. Ovo se posebno odnosi na nedovoljnu senzibilisanost zaposlenih da na organizovan način pruže podršku deci koja su bila upućena na drugačiju metodologiju rada i školske programe, i koja su stvorila drugačije navike u učenju.

9. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ovaj izveštaj daje prikaz položaja dece u pokretu koja su se u trenutku realizacije istraživanja nalazila u Republici Srbiji, i ukazuje na perspektivu dece u procesu migracija, na njihova iskustva, i rizike kojima su izložena tokom puta.

Za mnogu decu u pokretu, napuštanje doma predstavlja šansu za bolji život, izlaz iz siromaštva, zlostavljanja, nasilja ili konflikata, stvaranje mogućnosti za zaposlenje, obrazovanje i pristup osnovnim pravima. Istovremeno, mnoga od ove dece na tom putu suočavaju se sa rizicima i opasnostima koje ugrožavaju njihov život i razvoj. Nalazi istraživanja nedvosmisleno potvrđuju da sadašnji odgovori države na potrebe ove dece nisu adekvatni, te da mnoga od njih ne dobijaju podršku i zaštitu na koju imaju pravo. U tom smislu, dole navedene preporuke i zaključci odnose se na sve sisteme.

OPŠTE PREPORUKE

- Uspostaviti speobuhvatan i funkcionalan nacionalni sistem zaštite dece u pokretu, u potpunosti zasnovan na pravima dece i koji im garantuje zaštitu i pristup pravima, bez obzira na njihov migracioni status;
- Uzeti u obzir iskustva dece, njihova viđenja i preporuke prilikom kreiranja i implementacije programa i politika za zaštitu i podršku deci u pokretu;
- Razviti nove i unaprediti postojeće politike, zakone, kao i programe i usluge u ovoj oblasti, tako da budu usklađene sa Konvencijom o pravima deteta, a posebno sa principom najboljeg interesa deteta koji mora biti od primarnog značaja u svim procedurama koje se tiču deteta;
- Kreirati specifične programe prevencije koji deluju na stvarne razloge migracija, kao i programe za podizanje svesti o rizicima nebezbednih migracija ali i o potrebnim informacijama koje se tiču samog procesa migracija;
- Uspostaviti efikasan sistem prikupljanja podataka i sveobuhvatne statistike o deci u pokretu u Republici Srbiji, koji je zasnovan na jedinstvenim kriterijumima i koji je u skladu sa međunarodnim standardima saradnje;
- Kreirati operativne mehanizme za multisektorsku saradnju u cilju praćenja i analize postojećih mera i programa, njihove koordinisane implementacije, prikupljanja podataka i kreiranja politika koje se tiču dece u pokretu.

PROGRAMI PREVENCIJE

- U kreiranju politika koje se tiču prevencije nebezbednih migracija dece, neophodno je sagledati i delovati na stvarne razloge migracija, uključujući i jasne veze između društvene isključenosti, siromaštva, nasilja i diskriminacije, te same odluke o migracijama;

- Programi prevencije nebezbednih migracija trebalo bi takođe da se prošire i uključe obezbeđivanje realnih mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje, zaštitu od nasilja, zlostavljanja i iskorišćavanja u zajednicama iz kojih deca dolaze;

- Povećati informisanost dece i njihovih porodica u procesu donošenja odluke o migracijama kroz obezbeđivanje pristupa informacijama o rizicima koje migracije nose sa sobom, načinima kako se mogu zaštititi, kao i pravima koje imaju i mogućnostima koje su im na raspolaganju da svoja prava ostvare. Ove informacije morale bi da sadrže podatke o servisima podrške u zemaljama tranzita i destinacije, načinima ostvarivanja prava i organizacijama/institucijama koje podršku pružaju.

IZGRADNJA I UNAPREĐIVANJE SISTEMA

- Razviti jedinstven i integrisan sistem praćenja i evidencije populacije dece u pokretu, uključujući godište, pol, migracioni status, porodični status, karakteristike pratioca/laca, kao i specifične situacije u kojima se nalaze, a koji će biti usklađen sa međunarodnim standardima vođenja evidencije, ali i zaštite podataka;

- Obezbediti saradnju relevantnih sektora, uključujući organizacije civilnog društva, u cilju formiranja efikasnog integrisanog sistema za prikupljanje podataka o deci u pokretu koji bi omogućio kontinuirano praćenje trendova, a takođe i formulisanje relevantnih i delotvornih politika, programa i usluga koji odgovaraju dimenzijama i specifičnostima ovog fenomena;

- Obezbediti učešće i uključivanje profesionalaca/ki koji su direktni pružaoci usluga deci u pokretu u procese procene potreba, kreiranja politika, programa

i usluga, njihove evaluacije kao i operativnih mehanizama multisektorske saradnje, sve u cilju da se obezbedi njihova relevantnost i izvodljivost;

- Razviti nove i unaprediti postojeće programe, usluge i servise namenjene zaštiti i podršci deci u pokretu, nezavisno od migracionog i pravnog statusa svakog pojedinačnog deteta, a koji su zasnovani na najboljem interesu deteta, nediskriminaciji, participaciji i pravu na razvoj deteta do ostvarivanja njegovih punih kapaciteta;

- Izraditi, unaprediti i sa međunarodnim standardima uskladiti postojeće minimalne standarde usluga unutar sistema socijalne zaštite koje se odnose na različite podgrupe dece u pokretu u Republici Srbiji, kao i prateći program monitoringa i redovne procene kvaliteta postojećih usluga, koji uključuje ispitivanje zadovoljstva korisnika, u ovom slučaju dece u pokretu;

- Planirati budžetska izdvajanja neophodna za realizaciju postojećih, kao i za razvoj novih programa podrške i zaštite dece u pokretu. Pored finansijskih sredstava za obezbeđivanje materijalnih i ljudskih resursa neophodnih za održiv i funkcionalan sistem zaštite i podrške dece u pokretu, takođe bi trebalo predvideti i materijalna sredstva za urgentnu asistenciju deci koja se nađu u potrebi;

- Kreirati i kontinuirano izvoditi specijalizovane programe profesionalne obuke i podrške profesionalcima/kama iz svih sistema nadležnih za direktan rad sa decom, a posebno profesionalcima/kama sa mandatom direktnog rada sa decom iz ustanova socijalne zaštite, policije, hraniteljskim porodicama, te nevladinim organizacijama koje su direktni pružaoci usluga ovoj populaciji.

EFIKASAN SISTEM ZAŠTITE I PODRŠKE DECI U POKRETU

- Decu u pokretu prepoznati u svim relevantnim nacionalnim politikama vezanim za dečiju zaštitu, dečiji rad, migracije, smanjenje siromaštva i socijalno uključivanje;

- Jasno definisati mehanizam koordinacije u sistemu podrške i zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji.

- Razviti i unaprediti postojeći set operativnih procedura za pravovremeno prepoznavanje one dece u pokretu koja su u potrebi za dodatnom socijalnom

podrškom ili zaštitom, te blagovremeno napraviti početnu procenu potreba kao i eventualnih faktora rizika i/ili izloženosti nasilju, zlostavljanju i zamenarivanju ove dece;

- Deca u svakom trenutku treba da budu informisana o svojim pravima i mogućnostima koje im stoje na raspolaganju, i to na način koji je prilagođen deci, uključujući podršku kulturnih medijatora i/ili prevodilaca, ukoliko je to potrebno. Deca treba da budu pravovremeno informisana o svakoj odluci nadležnih organa, u prisustvu staratelja ili pravnog zastupnika i na način koji je prilagođen deci, odnosno koji ona mogu da razumeju. Ovo podrazumeva razvijanje specijalizovanih obuka za profesionalce/ke koje bi im omogućile da se upoznaju sa adekvatnim i na pravimama deteta zasnovanim tehnikama informisanja.

- Razviti i osnažiti kapacitete profesionalaca/ki za obavljanje intervjua i izgradnju odnosa poverenja s decom u pokretu, koji uvažava njegov najbolji interes i koje u prisustvu osobe od poverenja sprovodi lice obučeno za rad sa decom;

- Deca u pokretu, osobito kada su bez pratnje roditelja ili staratelja ili su od njih odvojena, posebno su osetljiva tokom samog puta, pa s tim u vezi programi podrške i zaštite treba da budu obezbeđeni na način koji nije restriktivan i koji uvažava princip najboljeg interesa deteta. Neophodno je u najkraćem mogućem roku, dakle odmah nakon identifikacije, detetu odrediti staratelja. Kapacitete staratelja treba osnažiti treninzima i podrškom, a isto tako i kapacitete pravnog savetnika, kako bi oni mogli adekvatno da delaju u najboljem interesu deteta. U cilju razvijanja efikasnog i funkcionalnog sistema starateljstva, potrebno je razmotriti uspostavljanje instituta nacionalnog staratelja za decu bez pratnje u pokretu, sa mandatom da reaguje i zastupa svu decu u ovim situacijama na celoj teritoriji Srbije;

- Kreirati individualizovane programe zaštite, a takođe i kratkoročne i dugoročne planove zaštite i podrške sa svakim detetom, odnosno, kada je to moguće, i sa porodicom deteta;

- Programi za zaštitu i podršku deci u pokretu treba da osiguraju pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju (ukoliko je reč o radno sposobnoj deci), kao i porodično zbrinjavanje, odnosno adekvatan alternativni smeštaj za decu bez roditeljskog staranja. Sva deca, bez obzira odakle dolaze, koji jezik govore i kakav status imaju u Srbiji, moraju imati ista prava i prisup servisima, kao i lokalna deca;

- Kreirati protokole za postupanje koji preciziraju okvir delovanja, odgovornosti i obaveze profesionalaca/ki u ustanovama za smeštaj maloletnih stranaca bez roditeljske pratnje, te obezbediti adekvatne resurse za rad sa decom u ustanovama;
- U svakoj situaciji, a posebno u slučaju dece koja dolaze iz drugačijih kultura, osigurati uvažavanje kulturoloških razlika, a ukoliko je potrebno obezbediti i prevodioce, kulturne medijatore i slično. Dodatno, i ukoliko dođe do takve potrebe, obezbediti profesionalce i prevodioce oba pola;
- Uvesti obaveznu praksu prosljeđivanja relevantnih informacija drugim učesnicima u procesu zaštite i podrške, a u skladu međunarodim i nacionalnim standardima zaštite podataka o ličnosti, kako bi se optimalizovao plan podrške, redukovao stres i trauma koji deca mogu da pretrpe, i prevenirala eventualna sekundarna viktimizacija u slučaju dece žrtava;
- Razviti transnacionalne mehanizme upućivanja i definisati protokole i procedure upućivanja i postupanja u slučajevima dece u pokretu. Posebno osigurati jasne i obavezujuće postupke i procedure potrage za članovima porodice, procenu okolnosti za spajanje sa porodicom, kao i sam čin spajanja, kada je to u najboljem interesu deteta;
- U situacijama povratka u zemlju porekla, neophodno je uraditi individualnu procenu za svako dete, njene ili njegove porodične situacije kao i situacije u kojoj će se naći po povratku u zemlju porekla, te izraditi i plan reintegracije. Postupak i proces treba da bude prilagođen deci, on nikako ne sme da uznemiri ili zastraši dete, odnosno najbolji interes deteta mora biti od primarnog značaja;
- Uspostavljati i negovati saradnju s organizacijama civilnog društva na nacionalnom i međunarodnom nivou u oblastima prevencije nebezbednih migracija, direktne asistencije, praćenja implementacije programa, procene efekata i kreiranja politika vezanih za decu u pokretu.

10. IZVORI

Izveštaji i studije

1. Analiza zakonodavstva Republike Srbije s aspekta prava deteta, Centar za prava deteta, 2011;
2. Every Child Counts Report, International Labour Organization, 2002;
3. Godišnji izveštaj za 2011. godinu, Kancelarije za readmisiju;
4. Godišnji narativni izveštaj o readmisiji za 2011. godinu, Kancelarije za ljudska i manjinska prava;
5. ILO Facts on Child Labour, International Labour Organization, 2010;
6. IOM Key Migration Terms, IOM, 2011;
7. Izazovi prisilnih migracija, Grupa 484, 2011;
8. Izazovi prisilnih migracija, Grupa 484, 2012;
9. Izveštaj centara za porodični smeštaj, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2012;
10. Izveštaj centara za socijalni rad za 2011. godinu, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2012;
11. Izveštaj ustanova za smeštaj dece i omladine za 2011. godinu, Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2012;
12. Izveštaj Kancelarije za readmisiju januar- jul 2012;
13. Izveštaj Kancelarije za readmisiju za 2006- 2011;
14. Lukšić Orlandić, T., Lanzarot konvencija i obaveze države Srbije, 2012;
15. Mi znamo najbolje. Terenski rad Centra za integraciju mladih, Centar za integraciju mladih, 2011;
16. Pinheiro, P. S., World Report on Violence against Children, UN Study on Violence against Children, 2006;
17. Položaj tražilaca azila u Srbiji: januar – jun 2012, Beogradski centar za ljudska prava, 2012;
18. Practical Standards in Child Participation, Save the Children, Internatio-

nal Save the Children Alliance, London, 2005;

19. Pravno nevidljiva lica u sedam slika, Praxis, 2008;
20. Pristup dokumentima za interno raseljena lica u Srbiji, Praxis, 2007;
21. The State of the World's Children: Adolescence, an Age of Opportunity, UNICEF, 2011;
22. The States of the World's Children: Children in an Urban World, UNICEF, 2012;
23. They Say: I am Lucky to have a Job – A Participatory Study with Migrant Girls Who Do Domestic Work in Zambia, Zimbabwe and South Africa, Save the Children, 2009;
24. Transnational Coordination Mechanisms for the Protection of Children on the Move in the Context of International Migration and the Fulfillment of their Human Rights, UN CRC Committee Day of General Discussion, Submission by Save the Children, 2012;
25. UN Population facts, UN Department of Economic and Social Affairs, No. 2012/3, jun 2012;
26. UNHCR report shows a record 800,000 people forced to flee across borders in 2011, UNHCR, Ženeva, 18. jun 2012;
27. Zaštita prava interno raseljenih lica u očekivanju trajnog rešenja, Praxis, 2009;

Međunarodni i nacionalni dokumenti

1. A Special Place for Children in EU External Action (COM/2008/ 55 final), Evropska komisija, Brisel, 5. februar 2008;
2. A world Fit for Children, S-27/2, UN, 11. oktobar 2002;
3. Analytical Report on Serbia's Application (COM/2011/ 668), Evropska komisija, Brisel, 12. oktobar 2011;
4. EU Action Plan on Unaccompanied Minors (COM/2010/213 final), Summaries of EU Legislation, 2010;
5. EU Agenda for the Rights of the Child (COM/2011/ 60 final), Evropska komisija, Brisel, 15. februar 2011;
6. EU Charter on Fundamental Rights (2000/C 364/01), Official Journal of the European Communities, 18. decembar 2000;

7. EU Guidelines Human Rights and International Humanitarian Law Council of the European Union, mart 2009;
8. EU Guidelines on Children and Armed Conflicts,
9. EU Guidelines on Promotion and Protection of the Rights of the Child, Council of the EU, mart 2009;
10. Evropska Konvencija o vršenju dečijih prava (CETS No. 160), Savet Evrope, Strazbur, 1996;
11. Evropska Konvencija o vršenju dečijih prava – Explanatory Report, Savet Evrope;
12. Explanatory report, Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201), Official Journal of the European Union, 2007;
13. Fakultativni protokol o postupku po pritužbi, Savet za ljudska prava UN, 2011;
14. Fakultativni protokol o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji i Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima, „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 4/2001;
15. Instrukcija o uslovima odobrenja privremenog boravka stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, 2004;
16. Inter-Agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children, International Committee of the Red Cross, Ženeva, januar 2004;
17. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, "Službeni list SFRJ"- Međunarodni ugovori, br. 11/81;
18. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ"- Međunarodni ugovori, br. 15/90
19. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 7/1971;
20. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, „Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori “, br. 7/1971;
21. Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva, UN, 30. avgust 1961;
22. Konvencija o statusu izbeglica, „Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi”, br.7/60);
23. Konvencija o statusu lica bez državljanstva, UN, 28. septembar 1954;

24. Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, „Službeni list SFRJ- Dodatak”, br. 6/67;
25. Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka, „Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 9/91;
26. Konvencija protiv trans-nacionalnog organizovanog kriminala i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, posebno ženama i decom, „Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 6/2001;
27. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 19/2009;
28. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 1/2010;
29. Krivični zakonik, „Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009 i 111/2009;
30. Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, „Sl. glasnik RS”, br. 122/2008;
31. Nacionalni plan akcije za borbu protiv trgovine ljudima 2009- 2011, „Sl. glasnik RS”, br. 35/2009;
32. Nacionalni plan akcije za decu 2004- 2015, Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije, Beograd, februar 2004;
33. Odluka o mreži ustanova socijalne zaštite, „Službeni glasnik RS”, br. 51/08;
34. Opšti komentar br. 6, Komitet za prava deteta UN, 2005;
35. Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Zaključak Vlade 05 Broj: 5196/2005 od 25. avgusta 2005;
36. Policy on Refugee Children (EC/SCP/82), UNHCR, 1993;
37. Porodični zakon, „Sl. glasnik RS”, br. 18/2005 i 72/2011– dr. zakon;
38. Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, Beograd, mart 2012;
39. Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike RS, Beograd, februar 2006;
40. Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centara za socijalni rad, „Sl. glasnik RS”, br. 59/08 i 37/10;

41. Protokol o statusu izbeglica, UN, 1967;
42. Refugee Children: Guidelines on Protection and Care, UNHCR, 1994;
43. Revidirana Evropske socijalna povelja, „Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 42/2009;
44. Serbia 2012 Progress report (COM/2012/ 600 final), Evropska komisija, Brisel, 2012;
45. Smernice za alternativnu brigu o deci, Rezolucija 64/142, UN, 24. februar 2010;
46. Strategija reintegracije povratnika, „Sl. glasnik RS”, br. 15/09;
47. Strategija za borbu protiv trgovine ljudima, „Sl. glasnik RS”, br. 111/2006;
48. Towards an EU Strategy on the Rights of the Child (COM/2006/ 367 final), Evropska komisija, Brisel, 4. jul 2006;
49. Treaty of Lisbon (2007/C 306/01), Official Journal of the European Union, 2007;
50. Uredba Evropskog saveta br. 343/2003;
51. Uredbe o mreži ustanova, „Službeni glasnik RS”, br. 16/2012;
52. Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 98/06;
53. Zakon o azilu, „Sl. glasnik RS”, br. 109/200;
54. Zakon o izbeglicama, „Sl. glasnik RS”, br. 18/92, „Sl. list SRJ”, br. 42/2002 - odluka SUS i „Sl. glasnik RS”, br. 30/2010;
55. Zakon o izmenama i dopunama zakona o zdravstvenom osiguranju, „Sl. glasnik RS”, br. 57/2011;
56. Zakon o javnom redu i miru, „Sl. glasnik RS”, br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon i 85/2005 - dr. zakon;
57. Zakon o maloletnim izvršiocima kriminalnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, „Sl. glasnik RS”, br. 85/2005;
58. Zakon o potvrđivanju sporazuma Republike Srbije i Evropske zajednice o readmisiji lica koja nezakonito borave, „Sl. glasniku RS”, br. 103 od 8. novembra 2007;
59. Zakon o prebivalištu i boravištu građana, „Sl. glasnik RS”, br. 87/2011;
60. Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, „Službeni list SFRJ — Međunarodni ugovori”, 15/90 i „Službeni list SRJ — Međunarodni ugovori”, 4/96 i 2/97;

61. Zakon o socijalnoj zaštiti, „Sl. glasnik RS”, br. 24/2011;
62. Zakon o strancima, „Sl. glasnik RS”, br. 97/2008;
63. Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS”, br. 22/2009;
64. Zakon o zaštiti državne granice, „Sl. glasnik RS”, br. 97/2008;
65. Zakon o zdravstvenom osiguranju, „Sl. glasnik RS”, br. 107/2005, 109/2005 - ispr. i 57/2011;

Publikacije i delovi publikacija

1. Dottridge, M., Kids abroad: Ignore them, abuse them or protect them?, Terre Des Hommes International Federation, 2008;
2. Galonja, A., Jovanović, S., Zaštita žrtava i prevencija trgovine ljudima, Zajednički program UNHCR, UNODC i IOM za borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji, Beograd, 2011;
3. Išpanović-Radojković, V. (ur.), Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemari- vanja. Primena Opšteg protokola, 2011.
4. Jelačić, M., Zorić, J., i dr., Maloletni tražioci azila u Srbiji: na ivici dostojanstva, Grupa 484, Beograd, 2011;
5. O’Connell Davidson, J., Farrow, C., Child Migration and the Constructi- on of Vulnerability, Save the Children Sweden, 2007;
6. Punch, S., Migration Projects: Children on the Move for Work and Edu- cation, Workshop on Independent Child Migrants: Policy Debates and Dilemmas, 2007;
7. Reale Daniela, Away from home - Protecting and supporting children on the move, Save the children UK, 2008;
8. Vandenhoe, W., Children's Rights in EU External Action: Beyond Cha- rity and Protection, Beyond Instrumentalization and Conditionality, International Journal on Children's Rights 19, 2011, str. 477- 500;
9. Žegarac, N., Deca govore. Izveštaj za Srbiju, Save the Children, 2007;

Web stranice institucija i organizacija

1. Centar za integraciju mladih, www.cim.org.rs;
2. Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, www.apc-cza.org;
3. Grupa 484, www.grupa484.org.rs;
4. Komesarijat za izbeglice, www.kirs.gov.rs;
5. Kancelarija za ljudska i manjinska prava, www.ljudskaprava.gov.rs;
6. NVO Atina, www.atina.org.rs;
7. Prihvatilište, www.prihvatiliste.rs;
8. Zavod za vaspitanje dece i omladine, www.zvdoob.com;

